

Niilo Klemetti

Juhani Aho rauhanajattelijana

Tapaustutkimus pasifismin teorian ja käytännön jännitteestä ja sen
yhteensovittamisyrityksistä Ahon kirjallisessa tuotannossa

Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos
Kansainvälinen politiikka
Pro gradu-tutkielma
Toukokuu 2011

Tampereen Yliopisto

Politiikan tutkimuksen laitos

KLEMETTI, NIILLO: Juhani Aho rauhanajattelijana. Tapaustutkimus pasifismin teorian ja käytännön jännitteestä ja sen yhteensovittamisyrytyksistä Ahon kirjallisessa tuotannossa.

Pro gradu-tutkielma, 104 s.

Kansainvälinen politiikka

Toukokuu 2011

TIIVISTELMÄ

Pro-gradu tutkielmassani olen perehtynyt Juhani Ahon rauhanajattelun ristiriitaisuuteen suhteessa sodan ja rauhan ajattelun problematiikkaan. Tarkastelen kuinka Ahon väkivallattomuutta ja pasifismia korostanut ajattelu kohtasi aikansa poliittisen todellisuuden sekä suhteessa Venäjään että vuoden 1918 sisällissotaan.

Tutkimukseni taustalla on ajatus, että Ahon yleisesti rauhaa korostaneen ajattelun oli vaikea olla puolustamatta ”omaa” sotaa joutuessaan keskelle vuoden 1918 sisällisotaa. Syntynyt jännite olla yleisesti pasifisti, mutta tukea omaa väkivaltaa riisuu sodan ja rauhan ajattelun vastakohtaisuutta ja korostaa, ettei problematiikka ole mustavalkoinen vaan moninainen ja päällekkäinen. Kirjailijan rauhanajattelun monisyisyys ja ristiriitaisuus käy esille Ahon laajassa tuotannossa, josta sodan ja rauhan kysymyksiä kanssa suoraan keskustelemina kirjoitina ovat Rauhan erakko ja Hajamietteitä kapinaviikoilta muun tuotannon osoittaessa Ahon rauhanajattelun kehitystä ja murrosta. Ahon rauhanajattelu pyrki yhteensovittamaan jännitettä rauhan varjelemisen/väkivaltaan osallistumisen välillä, ollen ainutlaatuinen yksilötapaus rauhanajattelun historiassa.

Työni sijoittuu rauhanajattelun aatehistoriaan, ja keskusteleo oikean ja väärän sodan asetelmasta Pentti Airaksen Fredrik Suuren ajattelua pohtivaa tutkimusta vasten sekä syventää Juhani Ahon rauhanajattelun ymmärtämistä oikeutetun sodankäynnin teoreettista keskustelua tarkastelemalla. Tutkielma ottaa kantaa kuinka esteettisen tutkimusotteen käytöllä kyetään kansainvälisen politiikan teoriassa ja tutkimuksessa rikastamaan vanhasta uutta ja avaamaan uusia näkökulmia itse tieteenalaan ja sen näköpiiriin.

Juhani Aho ei jättänyt sivistykseen ja oikeudenmukaisuuteen nojaavaa rauhan idealismiaan, ja katui jälkikäteen valintaansa tukea valkoisia Suomen sisällissodassa. Aho kävi sisällissodan henkisesti sisällään ja vasta sota kirkasti kirjailijan rauhanajattelun ja saumasi hänen rauhanuskonsa ehdottomaksi.

On eri asia vaatia rauhaa kuin olla valmis kamppailemaan sen puolesta aktiivisesti omia hetkellisiä intressejä vastaan.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	1
	1.1. Ahon elämä, tuotanto ja pasifismi	5
	1.2. Aikalaiskuvaus ja vuorovaikutus Ahon ajassa	8
	1.3. Järnefeltin koulu ja tolstoilaisuuden vaikutus	13
	1.4. Tutkielman eteneminen	18
2.	Kirjallisuuden ja estetiikan tutkimus kansainvälisessä politiikassa	20
	2.1. Kirjallisuus politiikan tutkimuksessa: esimerkkejä	25
	2.2. Esteettisestä käänteestä	28
	2.3. Populaarikulttuurista	35
	2.4. Rauhanaatteen aatehistoriasta	37
3.	Jännite – Rauhan erakosta kapinaviikkoihin	39
	3.1. Rauhan erakko	39
	3.2. Oman osallistumisen erityisyys – Hajamietteitä kapinaviikoilta	45
4.	Muu tuotanto rauhanajattelun valossa: lastuista kirjeisiin	53
	4.1. Lastut	53
	4.2. Matkakertomuksista oikeudenmukaisuuteen	58
	4.3. Tuomio	62
	4.4. Menetetyistä unelmista	67
	4.5. Ajatuksen muutos, murros ja kehitys kirjeissä	69
5.	Pohdintaa: Ahon valinta ja sen sijoittuminen sodan ja rauhan problematiikkaan	80
	5.1. Oikeasta ja väärästä sodasta	85
	5.2. Keskustelua oikeutetusta sodasta	87
6.	Tiivistelmä ja keskustelua	92
	Lähdeluettelo	96

Käytetyt lyhenteet

- HK Aho, Juhani (1961), *Hajamietteitä kapinaviikoilta*. Porvoo: WSOY.
- JA 1 Aho, Juhani (1985), *Juhani Aho. 1*. Toimittanut Juhani Niemi. Espoo: Weilin + Göös.
[Kokoelmateos.]
- JA 2 Aho, Juhani (1985), *Juhani Aho. 2*. Toimittanut Juhani Niemi. Espoo: Weilin + Göös.
[Kokoelmateos.]
- KT 6 Aho, Juhani (1952), *Kootut teokset 6*. Porvoo&Helsinki: WSOY.
- KV Aho, Juhani (1961), "Kirjeitä vuosilta 1877-1921". Teoksessa Aho, Antti J., *Kootut Teokset. Täydennysosa 3*. Porvoo: WSOY.
- LA Aho, Juhani (1951), *Lastuja 1-3*. Kootut teokset 4, Porvoo.
- LK Aho, Juhani (2008), *Lohilastuja ja kalakaskuja*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- MU Aho, Juhani (1984), *Muistatko?* Hämeenlinna: Karisto Oy.
- RE Aho, Juhani (1916), *Rauhan erakko*. Helsinki, Otava.

1. Johdanto

Juhani Aho oli poikkeuksellisen rikas rauhanajattelijana monisyisine ristiriitoinen. Tarkoitukseni on kysyä kuinka kirjailijan väkivallattomuutta ja pasifismia korostanut ajattelu kohtasi aikansa poliittisen todellisuuden sekä suhteessa Venäjään että sisällisodan aikana 1918? Miten ja miksi jännite pasifismin ja väkivallan käytön hyväksymisen välillä tulee esille Ahon tuotannossa? Ahon rauhanajattelu oli ristiriitaista, koska se ei ollut mustavalkoista ja suoraviivaista vaan monitahoista ja etsivää. Kirjailija pyrki nimen omaan tietoisesti purkamaan rauhan ja sodan ajattelun vastakohtaisuutta ja korostamaan sodan ja rauhan sekä väkivallattomuuden/väkivallan kysymyksen moninaisuutta pyrkimällä esittämään tasapainoitettua ja eri näkökohtia ja osapuolia yhteensovittavaa näkemystä. Tarkoitukseni on tuoda esiin se, että yhteensovittaminen oli Aholle henkisesti raskas tehtävä, jossa kirjailija punnitsi eri valintoja ja näkökulmien perusteluja itselleen kipeällä tavalla. Ymmärtääksemme kirjailijan rauhanajattelun sisäisen ristiriitaisuuden ja kamppailun on se selitettävissä poliittisilla ja käytännöllisillä tekijöillä: kamppailu Suomen itsemäärämisoikeuden ja lopulta itsenäisyyden puolesta Venäjää vastaan sortovuosina vaativat Ahon mielestä myös hetkellistä väkivallan käyttöä sekä Venäjää että punakapinallisia vastaan. Kun Ahon ajattelu oli muuten rauhan ideaaliin tukeutuvaa, muutti se sisällissodan myötä muotoaan. Kapinaviikkojen aikana Aho korosti hyväksyttävän väkivallan käytön kohdistuvan venäläiseen sortajaan ja sen suomalaisiin edustajiin. Ahon oli vaikea olla puolustamatta ”omaa” sotaa, kun hän sen keskiöön ja tapahtumiin haluamattaankin osallistui. Rauhanajattelun reflektiivinen kehittyminen näkyi myös sotaviikkojen aikana, kun hän kasvavissa määrin ymmärsi myös punakapinallisten motiiveja ja varoitti ohessa tulevan valkoisen vallan ongelmista.

Tutkimusotteeni on aatehistoriallinen, ja Ahon rauhanajattelun hahmottaminen pääkohteeni. Ahon välityksellä tutkin myös kirjallisuutta politiikkana. Käsittelen kirjallisuutta yhtenä politiikan ilmentymismuotona, ja kuinka politiikka vaikuttaa kirjallisuuden sisällä. Poliittisen elämän muotoja on monta, ja yhtenä tällaisena käsittelen kirjallisuutta; kuinka politiikka on siinä ilmennyt, kuinka politiikkaa on siinä käytetty, ja kuinka kirjallisuuden voi ajatella olevan yksi poliittisen teon muoto. Esitän tutkielmassani Juhani Ahon tuotannon, ja valitsen siitä käsittelyyn suoraan rauhan tematiikkaan oheistuvat kirjat. Pyrin muodostamaan Ahosta kuvaa rauhanaatteen miehenä, jonka henkilökohtainen dilemma oli, kuinka toteuttaa rauhan aatetta käytännössä, kun konkreettinen elämä ajaa hänet väkivaltaisiin historian leikkauspisteisiin. Haluan tuoda käsittelyssäni Ahon ideoita ja suuntauksia esille, kuinka Aho teoretisoi omaa rauhanajatteluaan,

sen mahdollisuuksia ja ulottuvuuksia. Ahon tuotannosta pyrin tuomaan esille jännitteen rauhanajattelun ja konfliktiin osallistumisen välillä, ja tutkimaan esiin nousevista teemoista, ideoista ja ajatuksista kuinka ne heijastavat kaaosta, idealismia, käytännön valintoja ja osallistumisen vaikeutta.

Kirjailijan keskeisimmät rauhanajattelua sivuavat kirjoitukset olivat sotaa ja rauhaa käsittelevät *Rauhan erakko* (1916) ja *Hajamietteitä kapinaviikoilta* (1918; uusi painos 1961). Kaunokirjallinen *Rauhan erakko* julkaistiin 1916 ensimmäisen maailmansodan ollessa jo liekeissä, ja *Hajamietteitä Kapinaviikoilta* on niiden Suomen kohtalon viikkojen ajalta, kun punaiset ja valkoiset nousivat toisiaan vastaan alkuvuodesta 1918. Kirjat ovat ainutlaatuisia kuvauksia viime vuosisadan alun rauhanajattelusta ja siten suoraan relevantteja rauhantutkimuksellisesta perinteestä käsin. Ahon henkilökohtainen dilemma oli, kuinka hänen rauhanajattelijana tulisi suhtautua omaan sotaan? Huomio on siten siinä, kuinka ”oma sota” oikeutetaan merkittävämmäksi kuin muut sodat. Millaisena Ahon sisäinen asetelma kannattaa omaa sotaa, mutta vastustaa sotaa yleisesti esiintyi? Pasifismin puolustuspuheenvuorona esiintyy *Rauhan erakko*, jossa kirjoittaja ottaa voimakkaasti kantaa rauhan ideaalin ja pasifistisen järjestyksen puolesta. *Hajamietteitä kapinaviikoilta* on henkilökohtainen kannanotto ja päiväkirja, jossa Aho käy päiväkirjamaisesti debattia itsensä kanssa rauhan ja väkivallan välillä päivittäisten sisällissodan tapahtumien rinnalla. Muut tekstifragmentit tarjoavat katseen niin vastakkainasettelun puoltamiseen kuin rauhan ideaalin vannomiseen. Arvoa Ahon ajattelun vertailuun antaa sen voimakas sanoma ja pohdinta, joka tässä esittäytyy kirjailijan itsensä kanssa. Tuskin oli Aholla *Rauhan erakkoa* kirjoitettaessa mielessä, että hän hetkeä myöhemmin joutuisi omakohtaisesti ottamaan kantaa käsittelemäänsä problematiikkaan todistamalla sotaa itse *Hajamietteitä kapinaviikoissa*.

Kun *Rauhan erakko* ja *Hajamietteitä kapinaviikoilta* ovat tärkeimmät yksittäiset Ahon rauhanajattelua heijastavat kappaleet, osoittautuivat *Tuomio*-näytelmä, kirjeenvaihto ja hajanaiset lastut muusta tuotannosta keskeisimmiksi analysoinnin kohteiksi. Tutkimusaineistona on ollut koko Ahon tuotanto ja rajauksena tutkielmassa on keskitytty yksinomaan teksteihin, jotka selvästi ottavat kantaa sodan ja rauhan tematiikkaan. Huomautuksena haluan sanoa, että kun *Rauhan erakko* puhtaimmillaan edustaa fiktiivistä kirjallisuutta, on *Hajamietteitä kapinaviikoilta* varsin puhtaasti päiväkirja, ja henkilökohtainen ajankuvaus tuon ajan tapahtumista. Muut tekstit sijoittuvat näiden ääripäiden väliin tarjoten niin henkilökohtaista syvyyttä rauhankysymysten

problematisointiin Ahon kirjeenvaihdon kautta kuin laajempaa näkökulmaa kirjailijan muiden teoksien välityksellä. Tutkimus keskittyy Ahon rauhanajattelun jänniteeseen suhteessa väkivaltaan, sekä ristiriitaan ja päällekkäisyyksiin, joka jännitteessä esiintyy. Rauhantutkimuksellisesta perinteestä ajatellen Aho tarjoaa vilkkaan ja massiivisen aineiston tutkimukseen rauhanajattelusta ja sen problematiikasta. Tapauksena kirjailija tarjoaa läpileikkaavan näkökulman vaikeaan rauhan varjelemisen/väkivaltaan osallistumisen tematiikkaan.

Kansainvälisen politiikan näkökulmasta tarkastellen sen ydinkysymyksiä ovat kysymykset, jotka suoraan tai epäsuorasti liittyvät sotaan tai rauhaan. Sotia on tarkasteltu niin historiallisesti, filosofisesti, sosiologisesti kuin politiikan teorian kautta, mutta myös fiktiivisesti. Kirjallisuus fiktiona on tarjonnut sota-rauha-kysymyksenasettelun popularisointia, jolloin sen tarjoama aineisto on muovannut ihmisten käsityksiä tulkinnoista ja merkityksistä. Omalla tavallaan voidaan sanoa, että merkityksistä kamppaillaan fiktiossa ja fiktio sementoi merkityksiä yleiseen keskusteluun. Tutkielman epistemologis-teoreettinen pohdinta ottaa kantaa, kuinka kirjallisuus ja estetiikka voidaan ymmärtää politiikan tutkimuksen osana, ja ottaa samalla esille sen mahdollisuudet ja rajoitteet. Esteettisen materiaalin käyttö ei kansainvälisen politiikan historiassa ole ollut keskeisessä osassa, ja tutkimus on tältä osin jäänyt valtavirtadebattien ulkopuolelle. Kiinnostus tämän massiivisen materiaalin hyödyntämiseen on alkanut vasta viimeisinä vuosikymmeninä, ja tänä päivänä voidaan puhua *esteettisen käänteen* olevan jos ei valtavirtaa, niin ainakin huomioon otettava nouseva tutkimussuuntaus¹. Kansainvälisen politiikan ymmärryksen kannalta on syytä selventää, että vanhanaikainen käsitys kansainvälisestä politiikasta valtioiden välisenä turvallisuuspolitiikkana ei sovi tähän muottiin. Kansainvälisen politiikan sijaan olisi ehkä parempi käyttää *maailmanpolitiikan* käsitettä, sillä perspektiivi on huomattavasti laajempi kuin vain kansojen väliset perinteiset suhteet (Holden 2010, 383). Tämä näkyy myös materiaalissa – kuinka kansainvälinen politiikka näyttäytyy kirjallisessa tuotannossa ja rauhantutkimus estetiikassa.

Yksi varaus tutkielmassani on, että tutkmani materiaali on kaunokirjallisuutta. Voidaan kritisoida tämän pätevyyttä tutkimusaineistona, mutta tutkielmani edetessä pyrin osoittamaan lähdemateriaalin arvokkuuden ja syvyyden, eritoten Ahon tapauksessa. Omassa tutkielmassani otan position, että kansainvälinen politiikka voi ja sen tulisi käyttää esteettisyyttä enemmän ongelmiin syventymisessä. Kaunokirjallisuus parhaimmillaan on maailmankirjallisuuden mittasuhteet saavaa kulttuurillista toimintaa, jonka vaikutusta ympäristöönsä ei voi jättää

1 Ks. problematiikasta, jonka esteettisen käänteen tutkijat ovat kohdanneet valtavirtateoreetikkojen suunalta Danchev & Lisle 2009, 776.

huomiotta.² Estetiikka voi toimia poliittisen ajattelun ilmentäjänä. Ajattelu itsessään on poliittista, ja Ahon tapauksessa rauhanajattelun läsnäolo itsestäänselvää. Kirjailija on aina tilanteessa – Sartrea mukailen – jossa hän on aivan yllättäen asetettu johonkin asemaan (Sartre 1972, 228). Ajattelu ja kirjoittaminen on sidottu hetkeen jonka voi todistaa, ja josta käsin ajattelu politisoituu. Tässä mielessä Ahon rauhanajattelun tutkiminen on sidoksissa aatehistoriaan, kuinka rauhanajattelu on kehittynyt Ahon tapauksessa.

Saattaa tuntua erikoiselta valita tutkimuksen aiheeksi kirjallisuus, mutta seikka joka valintaa puolustaa, on kirjallisuuden ja politiikan suhde, erityisemmin politiikan ja populaarikulttuurin välinen kanssakäyminen. Poliitiikka itsessään on vaikuttamista – vaikuttamista massoihin ja yhteiskuntiin. Vastaavassa roolissa ovat kulttuurin tuotteet, joiden kiinteä osa kirjallisuus on. Kirjallisuus parhaimmillaan myy miljoonia niteitä globaalisti, ja ohessa siirtää ajatuksia ja ajattelutapoja mantereelta toiselle. Kansainvälisen politiikan näkökulmasta on merkittävää ymmärtää niitä tekijöitä jotka rakentavat identiteettejä, vaikuttavat kieleen, diskursseihin ja symboliikkaan. (Ks. Shapiro 1992a; enemmän kuinka populaarikulttuuri vie piileviä ajattelumalleja ks. Nexon & Neumann 2006). Populaarikulttuuri välittää analogioita ja konstruktioita jotka alkavat estetiikasta alkunsa saaneina elää ja vaikuttaa niin lokaalilla kuin globaalilla tasolla. Populaarikulttuuri antaa äänen ja kuuluvuuden niille tarinoille, jotka jäisivät toisten tarinoiden saartamiksi ja rajaamiksi. Ne eivät ole vain passiivisia ikkunoita, vaan omaavat roolin poliittista ja sosiaalista maailmaa konstituoivina (Nexon & Neumann 2006, 6). Sanat, lyriikat ja presentaatiot eivät illustroi ainoastaan itseään, mutta tarvitsevat tuekseen yleisön joka niitä havainnoi ja huomioi, ja joka ottaa ne osakseen. Ei ehkä ole silmiinpistävä, mutta suurin osa ihmisten saamasta tiedosta on epäsuoraa, ja pohjaa muiden ihmisten kokemuksiin maailmasta (Mills 1959, 45). Toiset ihmiset kokevat maailmaa ja välittävät sen muiden kanssa jaettavaksi niin uutisten, opettamisen kuin populaarikulttuurin kautta. Kuvaava on esimerkki, että monella on vankka mielipide paikoista maailmassa, joissa ei ole ikinä käynytäkään. Tarkoituksena ei ole sanoa, että jaettu tieto on irrelevanttia tai epätotta, vaan pikemmin kiinnittää huomio siihen, että tiedon alkuperä on moninainen ja monien kokema. Kansainvälisen politiikan perspektiivistä käsin on tarkoitus osoittaa, että kulttuuri on yksi leikkauspiste, jossa kansainvälinen politiikka tapahtuu, ja on siten sen yksi ilmenemismuoto.

2 Mm. Goethe käytti tuotannossaan *maailmankirjallisuuden* – käsitettä, tarkoituksenaan ilmentää kirjallisuuden rajat ylittävää vaikutusta ja leviämistä (Ks. Eckermann 1930, 165).

1.1. Ahon elämä, tuotanto ja pasifismi

Juhani Aho³ (11.9.1861 – 8.8.1921) tunnetaan ensimmäisenä suomeksi kirjoittaneena ammattikirjailijana. Hänen tuotantonsa oli runsas ja ajallisesti kirjailija toimi aktiivisena 40 vuoden ajan. Elinaikanaan Aho sai todistaa niin venäläisen sortopolitiikan, ensimmäisen maailmansodan, Suomen itsenäistymisen Venäjältä kuin sitä seuranneen Suomen sisällissodan. Erityisesti jälkimmäinen vaikutti Ahon ajatteluun suuresti, sillä pian sisällissodan jälkeen hän pyrki aktiivisesti eristäytymään julkisuudesta vetäytymällä omiin oloihinsa kalastuksen pariin. Aholle aika oli kirjallisesti tuskallista, ja päiväkirjassaan sisällissodan aikana hän usein päivittelee ettei kirjoittamisesta tule tällaisina aikoina mitään (HK, 7-8), kun ajatukset ovat niin sidoksissa sotaan ja sen mukanaan tuomiin ajatuksiin.⁴ Sotaa hän kävi sisäisesti toivoessaan samalla niin valkoisen armeijakunnan voittoa, kuin pohtiessaan mikä vie ihmisluonnon sotaan toista ihmistä vastaan, ja mistä rakentuvat ne rauhanedellytykset, jotka estävät ihmistä tarttumasta aseeseen. Aho tituleeraa itseään rauhanmieheksi, jopa ”rauhan erakoksi” (HK, 97), ja olipa hän välittämässä omaa sovintoehdotustaankin Suomen sisällissodan sotiville osapuolille, siinä kuitenkin onnistumatta. Sota tuli konkreettisesti hänen perheensä, oman kodin elämään, kun hänen omat Heikki- ja Antti-poikansa sekä vaimo Venny Soldan sympatisoivat punaisen Suomen asiaa (JA 1, 65).

Kirjailijan tuotanto on tyyteltävissä kausiin, jota kutakin luonnehtii tietty merkkiteos (emt, 14). Ahon tapa kirjoittaa oli yleismaailmallinen, ja jo *Yksin*-romaanista (1890) lähtien suunnattiin pohjoismaiselle yleisölle kotimaisen ohella. Lasse Koskela on henkilökuvauksessaan todennut, että menestyksen myötä Aho myöhemmin vuosinaan haaveili aina kansainvälisistä markkinoista⁵, ja jopa Nobelin kirjallisuuspalkinnosta (Koskela 1990, 14-16). Ensimmäinen varsinainen läpimurtoromaani Aholla oli kuitenkin *Rautatie* (1884), jossa hän käyttää samaa realistista tulkinnan otetta kuin varsinaisessa esikoisteoksessaan *Muuan markkinamies* (1884). *Yksin*-romaanin jatkoi menestyksestä ensiteosten sarjaa, ja seuraavassa suurtyössään *Pappilan rouvassa* (1893),

³ Syntymänimeltään Johannes Bronfeldt.

⁴ Ennen sisällissotaa Ahon ajatukset keskeytyivät samaan tapaan ensimmäisen maailmansodan puhjettua. Rudolf Ahoniukselle Aho tunnustaa kirjeessään 21.9.1914, että ”täytyy oikein ponnistautua siihen, ettei sitä teurastamista ajattele”. (KV, 562.)

⁵ Ahon viehätysten Nobelin palkintoon voi huomata kirjailijan viimeisinä vuosina mm. siinä, ettei hän juurikaan halunnut suomentaa raamatun ohella enää muita kirjailijoita kuin Nobelin saajia, Rabindranath Tagorea (Nobel 1913) ja Maurice Maeterlinckia (Nobel 1911). Esityksiä Ahon Nobel-ehdokkuuden puolesta tehtiin Ruotsin Akatemialle useaan kertaan, viimeisen kerran Suomen Kirjallisuuden Seuran taholta 1918. Ahon tuotannon vientiponnisteluista ulkomaille kertoo puolestaan mm. V. A. Koskenniemi, joka muistelmissaan on sanonut Ahon pyrkineen käyttämään Kordelinin säätiön varoja oman tuotannon vientiinsä (Koskenniemi 1955, 450), sekä Ahon kirje kustantajalleen 1918 saksalaisten Helsingin valtauksen jälkeen, että käytettäisiin hyväksi poliittisesti otollista hetkeä, ja julkaistaisiin kokoelma Ahon lastuja saksan kielellä (Aho 1986, 390; ks. kirje Jalmari Jäntille 28.4.1918).

Aho testasi kuinka pitkälle vapaa moraalit oli sovellettavissa perinteiseen pappilamaisemaan. Mestarillisen *Panun* (1897) ja Topeliuksen kuoleman jälkeen Aholle sovittiin maan johtavan kansalliskirjailijan viittaa. Seurannut *Kevät ja takatalvi* (1906) tutki heränneisyyden psykologiaa, ja teosta varten Aho oli tehnyt haastatteluja heränneisyyden kokeneista jo 1880-luvulla.

Tuomio-näytelmä (1907) oli sikäli henkilökohtaisesti tärkeä kirjailijalle, että hän sitä edeltäneinä vuosina oli lähtenyt vapaaehtoiseen maanpakoon Itävaltaan, ja vienyt mukanaan maanpakoon johtaneet ahdistavat tunnelmat kotimaastaan. Kun *Tuomiosta* yritettiin tehdä näyttämölle soveltuvaa versiota, ei sensuuri antanut sitä tuoreeltaan 1907 tehdä. 1911 julkaistuun *Juhaan* Aho työskenteli enemmän kuin mihinkään muuhun aiempaan teokseensa, ja toivoi samoihin aikoihin saavansa jalansijan maailmankirjallisuuden markkinoista (JA 1, 54). 1916 julkaistu *Rauhan erakko* ja sisällissodan jälkeinen *Hajamietteitä kapinaviikoilta* seurasivat *Juhaa*, ja *Rauhan erakon* voi ajatella olevan ajalleen tyypillinen teos kirjailijalta, joka haki huomiota maan ulkopuolelta ja toivoi Nobelia, esikuvanaan kenties Romain Rolland⁶, Nobelin saaja ja kuuluisa rauhanprofeetta maailmansodan Sveitsissä (emt, 56). Romaani *Muistatko - ?* (1920) luetaan Ahon viimeiseksi merkittäväksi teokseksi, ja siinä hän palaa omiin lapsuus- ja aikuiselämämuistoihin teoksen kokonaisuudessa eläessä kuitenkin omaa fiktiivistä tarinaansa.

Pasifismi ja rauhanaatte elävät voimakkaasti ja jatkuvasti Ahon kirjallisuuden rinnalla siihen sisälle limittyneenä. Kirjailija halusi omien tekstiensä kautta tuoda julki vakaumuksensa rauhaan ja sisällyttää sen kirjallisuuteensa. Juhani Aho todettiin nuorena omaksi onnekseen sotapalveluun kelpaamattomaksi lääkärintarkastuksessa, kun hän oli ehtinyt odottaa jo ”pitkiä vaikeita vuosia kruunun palveluksessa” (HK, 147). Aho välttelikin aktiivisesti väkivaltaan millään tavalla osallistumasta, ja oli jo varhaisesta nuoruudestaan omaksunut lempiaatteen sovinnon ja rauhan julistamisen (Aho A. 1951, 292-293, 408-409). Myöhemmin päivälehdessä aloitellessaan tämä tuli esille, kun hän kuuli Venäjän keisarin esittämästä valtioiden välisen sovittelujärjestelmän luomisesta Haagissa. Aho nimitti ilmoitusta historialliseksi, ja vertasi rauhan ajatusta pyörään joka kauan maanneena nyt nostettiin tielle ja pantiin pyörimään. (Niemi 1980, 126.) Ehkä vieläkin kattavammin kuin *Rauhan erakossa* ja *Hajamietteitä kapinaviikoilta* pohti Aho *Tuomio-*

6 Romain Rolland oli omana aikanaan varsin kuuluisa pasifistinen kirjoittaja. Kirjoittaja pyrki vaikuttamaan tuolloin yleiseen rauhan tietoisuuteen kirjoittamalla 1914 syksyllä useita artikkeleita niin Saksan kuin Ranskan lehtiin, erityisenä pyrkimyksenään aktivoida taiteilijoita rajan molemmin puolin toimimaan rauhan puolesta. Teoksissaan Rolland sijoitti kirjojensa päähenkilöt puolustamaan rauhaa ja vannomaan uskollisuutta rauhanaatteelle (Ks. esim. *Jean Christopher*). Puolueettomat pohjoismaat tunnustivat Rollandin ajatukset, ja vuoden 1915 Nobelin rauhanpalkinto myönnettiin hänelle. (Enemmän Romain Rollandista ja hänen vaikutuksestaan ks. Sillaots 1945.)

näytelmässään väkivallan eettistä oikeutusta draaman keinoin. Näytelmä otti kantaa samalla vuosisadan vaihteen laillisuuskysymykseen, ja ajan viranomaissensuuri ei lopulta sallinut sen julkista esittämistä.

Niemi näkee Ahon tuoneen historiallisen romaanin kuvaan piirteen, jossa Aho sovittaa aineistoon tietyn aatteiden protagonistin (Niemi 1980, 147). Tämän piirteen luonteena on tavallaan saarnata historian avulla, ja ottaa humanisti kantaa maailman tapahtumiin ja syy-seuraus suhteisiin. Aho itse tekee tämän teoksessaan *Kevät ja takatalvi* (1906), rinnastamalla edeltävän vuosisadan kollektiivisia tunnelmia omaan aikaansa. Historiallisista tapahtumista on noudettavissa yhtymäkohtia nykyisyyteen, mutta samalla ajan tuoma kehitys ja sivistys antaa tulkinnalle sijaa kommentoida maailmaa seikkaperäisemmin. Sivistyksellisen ihanteen vaaliminen heroistisen sotasankaruuden sijaan tulee ymmärtää Ahon kirjoituksien taustalla. Kirjailija todistelee sanan ja sivistyksen voimaa jo ensimmäisissä *Lastuja 1* (1891) kokoelmassaan, kuinka homeerinenkin maailma ei pohjautunut vain sodan käynnin tehokkuuteen vaan sivistykseen, ja vertaa sivistyksen olevan rikkaus itsessään (LA, 173). Saman tehtävän kirjailija koki omanaan – edistää sivistysaatetta. Sivistyksellisyys ja rauhanaate kulkivat Aholla käsi kädessä, ja kun Aho *Panussa* (1897) sekoitti uuden ja vanhan käyttämällä kalevalalaista utopiaa rauhanidealistin projektiossaan, kuvaa se hänen omaa maailmankatsomustaan osuvasti (Niemi 1980, 151).

Tietty epäileväisyys ja kyseenalaistaminen säilyi kuitenkin Ahon ajattelussa. Päivälehdessä 1895 julkaistussa lastussa ”*Suurin totuus*”, Aho pohtii tuhatvuotisen valtakunnan toteutumisen mahdollisuuksia. Lastussaan Aho esittää ajatusleikin, että kun neljä tuhatta vuotta on kulunut, väkivallattoman sanoman oppi otetaan käyttöön, sotajoukot lasketaan lomalle ja kasarmeista tehdään uuden uskon temppeleitä. Lastun lopussa Aho päätyy kuitenkin toteamaan, että lopulta väkivallattoman ajatuksen oppi korvautuu taas uudella ”pahan pahalla vastustamisella”. (LA, 363-368.) Tietty skeptisyys utopioihin ja tulevaisuuden visioihin on jatkuvasti läsnä Ahon ajattelussa, kun hän vuoroin visio unelmaa maailmanyhteisöstä ilman sotia, ja toisinaan toteaa sen mahdottomaksi. Haaveileva *Minkä mitäkin Tirolista* (1908) on omaa idealismiaan tunnustelevan kirjailijan matkakertomus Alpeilla (Aho 1952, 372). Kirja on nähtävissä *Rauhanerakon* edeltäjäksi tunnelmaltaan, ja viimeistään *Hajamietteitä kapinaviikoilta* - päiväkirjassaan kirjailija ottaa suoraan kantaa kotinsa ulkopuolella riehuvaan sisällissotaan

1.2. Aikalaiskuvaus ja vuorovaikutus Ahon ajassa

Ahon aikaa ja elämää selventääkseen on hyvä aloittaa oloista, jotka Suomessa vallitsivat Ahon syntymän ja nuoruuden aikoihin. Itse kirjailija vertauskuvasi syntymäpaikkakuntansa olevan eristynyt, ”syrjään suuren maailman valtatieltä ja sen ihmisvirralta” jääneeksi idylliksi, kun hän käytti kotipaikkaansa esikuvana romaanin pääpaikaksi kirjassaan *Papin rouva* (Niemi 1985, 14). Aholle Väärnin pappila oli koti, jossa kirjailija kykeni heittäytymään ajasta ja murheesta erilleen. Kehitys vääjäämättä tavoitti kuitenkin myös pappilan. Maakunnallinen suomenkielinen lehti *Tapio* aloitti säännöllisen ilmestymisen Ahon syntymävuonna 1861, ja ajan optimistista mielialaa kuvasi Topeliuksen sanomalehdessä *Helsingfors Tidningar* August Schauman kirjoituksessaan, jossa hän kysyy ”kuka ei uskoisi ihmiskunnan nuorekkaaseen elinvoimaan, sen jaloon ja ylevään kutsumukseen, hyveen häviämättömyyteen, valon voittoon?” (emt, 16.) Yleistä optimismia kansan parissa nosti tietoisuus valtiopäivien koollekutsumisesta, ja kuvaavaa perustuslakimielisyydestä kansan parissa oli, että syyskuussa kauppoihin tullut kirja *Suomen perustuslaeista* oli kyseisen vuoden parhaiten myyty kirja. 1861 Elias Lönnrot sai valmiiksi kansanpainoksen *Kalevalasta*, ja huhu maaorjien vapauttamisesta Venäjällä nostatti innostusta Suomessa samaan aikaan kun Puolan ja Unkarin vapautusliikkeet taistelivat itsenäisyydestä. Yhdysvaltojen sisällissodan tapahtumia tarkasteltiin optimistisesti valtiollisen vapauskehityksen perspektiivistä. Vuoden 1863 kokoontui mainitut valtiopäivät ja saman vuoden kieliasetus nosti suomen kielen tasa-arvoiseen asemaan virkakielenä, vaikkakin käytännössä muutos vaati kymmeniä vuosia pidemmän prosessin.

Kevään 1876 muutto Iisalmen kirkon tuntumasta Vieremäen pappilaan oli merkittävä yksittäinen hetki Ahon elämässä. Nuori poika pääsi muuton myötä tutustumaan konkreettisesti kansaan. Jännite kuulumisesta moniin asemiin samaan aikaan tulee esille jo kouluvuosilta Kuopiosta nuoren Ahon lähettäessä kirjeitä kotiin. Kirjeet toisaalta ilmaisevat miten Aho luontevasti viihtyi ja nautti hienomman väen tanssiaisissa ja illanvietoissa, mutta joissa hän samalla kaipaa takaisin maaseudun rauhaan – yksinkertaisimpiin oloihin. Vastaavaa todistaa myöhemmin Ahon taipumus olla kirjoittamatta kesäisin, ja käyttää tuolloin aikaa ihmisten tapaamisiin ja kokemuksen keräämiseen. (Niemi 1985, 25.) Rahvaan, tavallisen kansan parissa oleskelu ei ollut ainoastaan tärkeää Ahon omien kirjojen taustoittajana, vaan kirjailijalla oli aito mieltymys tutustua kansaan ja sen tapoihin. Tässä tutkielmassa pyrin tuomaan esille juuri tätä jännitettä, joka jo Ahon nuoruusvuosista lähtien leimasi Ahon ajattelua ja kirjoittelua – halu olla samalla niin ylemmässä kuin alemmassa luokassa. Vaikka Aho myöhemmin julistautuikin erityisesti perustuslailliseksi ja

siten tuomitsi *Kapinaviikkojen päiväkirjoissa* punaisen työväen toiminnan, tuotti sota jo ikääntyneelle Aholle päättymättömän pohdiskelun omasta asemasta ja luokasta. Ehkä samaa todistaa myös Ahon kieltäytyminen Mannerheimin myöntämästä professorin arvosta 1919, jonka kirjailija saattoi nähdä monarkistisen kenraalin kumartamisena⁷. Niemi mainitsee Ahon sympatisoineen myös eduskunnassa puhuneen Otto Wille Kuusisen puheita, ja myöntäneen henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa kärsineensä itse enemmän kuullessaan työläisten kuolevan kuin porvarillisen rintaman miesten (emt, 26). Ahon kirjallista uraa, ja ajatuksia niin lehtimiehenä, kirjailijana kuin kansalaisena heijasti kitka kuulumisesta molempiin leireihin, ja samalla ei minnekään koko hänen elämänsä ajan.

Vuoden 1880 tienoilla yliopistoradikalismi nosti päätään ja Aho kiinteästi koki olevansa osa liikehdintää. Yliopistovuosinaan Aho tapasi myöhempään elämäänsä vaikuttaneita ihmisiä kuten *Päivälehd*en perustajat Aarne Järnefeltin ja Eero Erkon. Savo-Karjalaisen osuuskunnan lehden sivuilla Aho löysi ensimmäistä kertaa suuremman yleisön kirjoituksilleen, julkaisten polemiikkeja, runoja ja yhden novellin. Merkittävä yksittäinen kohtaaminen oli loppuelämän kestävän siteen luominen Järnefeltien perheeseen. 1881 solmitun suhteen myötä äiti Elisabeth, pojat Kasper, Arvid ja Eero tulivat niin hänen kriitikoikseen kuin innoittajikseen. (emt, 41.) Syksyllä 1881 Aho kirjoitti Kasperille:

[...] kesällä kun innostuimme äitisi ja teidän veljesten kanssa. Silloin voin saada ideoita yhdessä illassa enemmän kuin nyt kuukaudessa. (KV, 107.)

Järnefeltien vaikutus ajatuksien ja aatteiden innoittajana oli painava, erityisesti aikana jolloin kirjailija haki kollektiivisesti innoitusta ajatuksilleen ja ideoilleen. Myöhemmin Arvid Järnefelt Ahon jo kuoltua kirjoitti muistelmissaan: ”En ole ikinä nähnyt ihmistä, joka olisi ollut työssään innostuneempi ja kiihkeämpi kuin Aho oli” (Järnefelt 1930, 15). Aholle kirjoittaminen oli kaikki kaikessa, ja ulkopuolinen inspiraatio motivaation lähteenä elintärkeä. Järnefeltien vaikutus näkyi ennen kaikkea siinä, että Aho vaihtoi otettaan enemmän realistisempiin ja kokonaisvaltaisempiin teemoihin, pois runomuodosta ja subjektiivisuudesta. Sosiaalinen ulottuvuus tulee Ahon teksteissä ensimmäistä kertaa esille voimakkaassa runoelmassa *Hovin herra*, jossa Aho ottaa kantaa isännän ja torpparin välisten suhteiden epäkohtaan. Järnefeltien asema tulee piilevästi esille myös Ahon esikoronomaanissa *Kievarin pihalla*. *Muuan markkinamies* – teoksessa, jossa tarinan kuvernöörinpojissa on tunnistettavuutta kenraali Alexander Järnefeltin poikiin. Merkittävää

⁷ Ks. valtioneuvoston kirje Aholle 26.8.1919 ja Ahon vastaus 1.9.1919 (Suomen kirjallisuuden seura).

tutkimamme jännitteen kannalta on, että *Markkinamiehessä* esiintyy syvempi jännite suhteessa kodin perintöön ja osittain kristillisyyteen, ja samalla jo oirehtivana tulee esille sosiaalinen jännite yhteiskunnan eri osien välillä, kun Aho mainitsee ”onko papeilla ahtaampi henkireikä kuin muilla”⁸ ja myöhemmin lisää: ”herrat kyntää hulluilla ja hullut toisillansa.” (Aho MF38, 12-15.) Ahon vanhempien tausta kristillisessä heränneisyydessä oli ilmeisesti ensimmäinen objekti, jonka nuori Aho ymmärsi kyseenalaistaa, ja osittain sen myötä myöhemmin yhteiskunnan laajemmat rakenteet. Seuranneissa töissä erikoisuus näyttäytyy innostuksessa rautateihin. Ahon ensimmäinen mestariteos oli *Rautatie*, ja ystävilleen hän oli maininnut yleisemmin, että matkustaa itse 3. luokassa käyttäessään junia, koska ensimmäisten kalliimpien luokkien matkustajat eivät häntä erityisemmin kiinnostaneet (Ahon matkustustavoista ks. A. Ahon paperit Suomen Kirjallisuuden Seurassa, Jean Sibeliuksen haastattelu). Kosketus ja seurustelu rahvaan kanssa oli Aholle keskeistä. Jos jostakin, niin rahvaan, tavallisen jopa sivistymättömän kansan elämästä oli Ahon tuotanto kuvauksena. Aho pyrki ymmärtämään tavallista ihmistä, ja tuomaan rahvaan koettelemuksien värikkyyden tuotannossaan esiin. Tämän Aho kirjoitti jo varhain asettuessaan realistisen otteen kärkeen. *Kaiku*-lehdessä 23.12.1885 julkaisemassaan artikkelissa Aho asettuu vastakkain ”pilventakaisia haaveita” ja ”ihania unelmia” tuottavien kirjailijoiden kanssa ja vaatii konkreettisempaa otetta (Aho 1885). Omassa tuotannossa tämä näkyi kääntymisenä enemmän todellisia oloja kuvaaviin teemoihin.

Ahon taito kynän varressa poiki ennen aktiivikirjailijan uraa mahdollisuuden työskennellä toimittajana ja sanomalehtimiehenä. Ensimmäisessä merkittävässä sanomalehtikirjoittelussaan Aho pääsi kokeilemaan taitojaan vuoden 1882 alkupuolelta lähtien, kun hän sai paikan *Uuden Suomettaren* aputoimittajana. Sanomalehtityöskentelyn merkitys Ahon myöhempään kirjoitteluun oli vakava, sillä sanomalehtityöskentelyn myötä Aho joutui entistä tarkemmin keskittymään sanomansa keskittämiseen ja hiomiseen. 1884 ilmestyneen *Markkinamiehen* myötä Aholle näyttäytyi tarjoutuvan mahdollisuus vakavaan kirjailijanuraan ja tämän seurauksena hän jätti opiskelun. Kirjoittelu sanomalehtiin voimistui huomattavasti, sillä kirjoittamisen ohessa hänen tuli vielä kirjoittaa tekstejään lehtiin saadakseen toimeentulon kaikkien kulujen kattamiseksi. Tavaksi hänelle tuli lähettää kirjeitä ja uutisia maakuntalehtiin, joista hänelle vastaavasti maksettiin korvausta. 1885 hän sai kirjoituksistaan tuloa mm. *Kaiku*-lehdestä, ja 1886 ryhtyi hän jyvaskyläläisen *Keski-Suomen* toimittajaksi, lähettäen *Kaiun* ohella juttuja myös *Savo*-lehteen.

8 Tämä yksittäinen lause esiintyy vain Ahon jättämissä luonnospapereissa. Julkaistusta painoksesta sitä ei löydy.

Turkulaiselle *Aura*-lehdelle Aho lähetti valtiopäiväraportteja, ja kun *Päivälehti* perustettiin näytenumeroina 1889 Aho oli toimituskunnan johtavia voimia. Sanomalehtityöskentelyn ohessa 1886 ilmestynyt *Hellmanin herra* lukeutuu Ahon nuoruuden tuotantoon, mutta jossa hän jo terävästi ottaa kantaa yhteiskunnallisia epäkohtia peittelemättä. Teos päättyy toteamukseen:

Mutta Antti kiertää joukkoineen mieroja, raskaasti astellen ja raukeilla silmillään tämän maailman menoa katsellen, jossa hänen mielestään ei ole köyhällä puolta... ja tokkopa tulleeakaan. (Aho 1886, 79.)

Aho osasi jo heittäytyä roolileikkiin, jossa toisella puolella on isäntä, ja toisella puolella torppari, antaen erehtymättömän kuvan torppareiden asemasta.

Ehkä seuraavana yhteenottoon perinteistä järjestystä ja yhteiskuntäkäsitystä vastaan voi nostaa Ahon vuonna 1890 Pariisiin hetkinään kirjoittaman *Yksin*-romaanin. Romaani päättyy päähenkilön ja tuntemattoman pariittaren yhteiseen yöhön jouluaattona, joka ilmestyessään kuvattiin kohtauksena vastenmieliseksi ja siveettömyyden huipentumaksi. Teos aiheutti ilmestyessään välittömän julkisen tuomitsemisen aina valtiopäiviä myöten⁹ erityisesti tavallaan yhdistää kristitty perinnejuhla ja vapaa seksuaalisuus. Tosin jälkiseurauksena oli myös kirjallisten piirien omien rivien yhdistyminen sananvapauden puolustamiseksi.¹⁰ Merkittävää sanomalehtityöskentelyn ohessa olivat Ahon lastut, eräänlaiset lyhyet mielipidekirjoitukset joita hän ”veisteli” *Päivälehteen*¹¹. Lastuissaan Aho otti kantaa aluksi myös sosiaalisiin kysymyksiin, joita olivat niin nälänhätä, uudisraivauksen ongelmat kuin torpparikysymys, mutta mikä tutkimuksen kannalta olennaista, on siirros joka esiintyy myöhemmissä lastuissa. Kun työväki sai jalansijaa ja ääntä yhteiskunnallisessa keskustelussa vetäytyi Aho kirjoittamasta kysymyksistä yhtä aktiivisesti, ja tuki kansallista yhtenäisyyttä yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta enemmän (Niemi 1985, 99). Murros on jännitteen tutkimisen kannalta merkittävä, joka heijasti kirjailijan oman aseman problemaattisuutta ja liikkuvuutta jossain keskellä tulkitsemassa eri asemassa olevien kansanryhmien välistä poliittista kahnauksia. Sama haaste kahden leirin välillä esiintyi yllättäen niin ikään Ahon suhtautumisessa teknologian kehitykseen ja edistykseen. Ahon poika Antti Aho on koonnut yhteen isänsä nimissä kaksi eri artikkelia joissa perspektiivi on täysin eriävä. Kun *Päivälehti* oli julkisesti asettunut olemaan edistyksen puolella, raportoi Aho Imatrankosken uusista

9 Ks. esim. talonpoikaissäädyn edusmies Ojasen puhe. Suomen Talonpoikaissäädyn ptk. 1891, 964.

10 Mm. Minna Canth ilmoitti itse maksavansa Aholle myönnetyn kirjailijoiden matka-apurahan takaisin, jos valtio sitä ryhtyisi kirjan julkaisun vuoksi perimään.

11 Lastuja Aho kirjoitti erityisesti ollessaan *Päivälehd*en toimittajana 1890-95 ja avustajana 1897-1904. Ennen *Päivälehd*en lopettamista Ahon lastuja julkaistiin kaiken kaikkiaan 68. Samaan aikaan Ahon muita juttuja julkaistiin määrällisesti noin kolmesataa (Rytkönen 1946, 236).

sähkövaloista sen suurempia emootioita kirjoittamatta. Vastaavasti aiheesta löytyy juttu samalla nimellä *Uudessa Kuvalehdessä*, jossa kirjoittaja ikävöi vapaan villin luonnon hyväksikäyttämistä teollisen elämän tarpeeseen. (Ks. Aho 1893a ja Aho 1893b.) On otaksuttava Aholle olleen eräänlainen helpotus, kun hän jätti varsinaisen työn *Päivälehdessä*. Jättäytymällä politiikan ja aktiivisen toimituksellisen työn ulkopuolelle kykeni hän esiintymään kirjoituksissaan tuntuvammin rauhan miehenä ja sovittelijana. Tällöin kirjailijan ei myöskään tarvinnut ottaa neutraalisti kantaa asioista, joiden kanssa hän oli erimieltä. Aho toimi aktiivisena lehtimiehenä 1890-luvulla aina *Panun* valmistumiseen asti, mutta tulee muistaa, että hän aktivoitui poliittisesti uudelleen kansallisesti vaikeiden olojen myötä vuosikymmen myöhemmin kirjoittaessaan *Päivälehden* jatkajaan *Helsingin Sanomiin*.

Tutkimuksessa pyrin tuomaan eron perustuslaillisuuden ja tutkimani jännitteen välillä. Tukiko perustuslaillisuus ja oikeudenmukaisuus väkivaltaa toista vastaan missään tilanteessa? Kykenikö Aho siis oikeuttamaan itselleen perustuslailliselta kannalta katsoen väkivallan, vaikka sen muuten tuomitsikin epäoikeudenmukaiseksi? Tulee ymmärtää, että Aho johti ajatuksensa voimakkaasti oikeudenmukaisuudesta perustellen sillä näkökulmiaan, pyrkien kuitenkin aina välttämään väkivaltaa ja puhumaan rauhan puolesta.¹² Ahon yleinen rauhantahtoisuus oli eurooppalainen heijastuma¹³, jota Aho omassa ajattelussaan ja kirjoittelussaan kuvasti. Sanomalehtimiehenä hän kirjoitti *Päivälehteen* rauhan ymmärryksestä ja mahdollisuuksista sekä erilaisista ratkaisumalleista rauhankysymyksissä. (Ks. esim. Ahon artikkeli ”Rauhan aate” *Päivälehdessä* 31.8.1898.) Aho pyrki omalla osallistumisellaan vaikuttamaan rauhan tietoisuuden leviämiseen ja jopa idealistisesti rauhan aatteen etenemiseen. Ahon rooli varsinaisesti aktiivisena heikomman puolustajana ei kuitenkaan aktualisoitunut, vaan hän romantisoi oikeustaistelun korkeammalle ideoiden tasolle. Kuvaavaa oli, että Yrjö Sirola kirjoitti *Helsingin Sanomiin* avoimen kirjeen 24.8.1907, mikä olisi Ahon todellinen kanta sosiaalisiin kysymyksiin. Ahon sopusointuisuus ei käynyt aina yksiin vallitsevan todellisuuden ja sen asettamien haasteiden kanssa, ja hän halusi pysyä ongelmien yläpuolella, niihin tarttumatta.

Ajan tuoma ikääntyminen ja sortokausien sytyttämä yhteiskunnallinen liikehdintä vaivasi

12 Pienten kansojen oikeutta olla olemassa puolustaa mm. seuraava sitaatti: ”Pienet kalat ovat kansoja, suuret ovat heidän sortajiaan. Mutta kuka sen on sanonut, että ne suuret ja voimakkaat ovat mahtavat ja että pienet ja vähäväkiset ovat heikot? Että ne suuret pieniä johtavat, ja ne voimakkaat heikoille lakeja laativat?” (Aho 1951, KT 8, 7.)

13 Eurooppalaisessa keskustelussa vallalla oli ajoittain sosiaalidarvinistisia äänenpainoja saanut sävy: vahvemmat ja suuremmat valtiot söisivät luonnollisesti pienemmät ja heikommat tieltään. (Ks. esim. Barzun 1958, 92-92.) Tähän keskusteluun Aho pyrki vastaamaan omalla kontribuutiollaan.

Ahoa ja hänen ajatteluaan aina 1900-luvun ensi vuosista alkaen. Vaikutti siltä, että yhteiskunnallisesta kapinasta, ja ihmisten välisistä epätasa-arvoisista suhteista oli helppo kirjoittaa etäisyydellä, kun tilanne ei ollut kuumentunut. Sitten kun se oli, näki Aho päänvaivaa kuinka ajatella romantisoimastaan rahvaasta. 1909 kirjailija kirjoitti uuden esipuheen kokoelmiinsa *Katajainen kansani*:

Katajainen kansani – koetin, tuonnoisina vuosina, sitä kuvata semmoisena kuin olin sen nähnyt; koetin kuvata sitä semmoiseksikin kuin olisin tahtonut sen ihanteenani nähdä, ja luulin sen itsensäkin tahtovan. Se oli silloin. En tiedä enää täysin, mimmoinen se nyt on, enkä mimmoinen se nyt itse tahtonee olla. Tietäneekö aina itsekään. Mutta sen tiedän, että tahtoisin sen yhä olevan se, minä sen silloin näin ja miksi olin tahtonut sen ihanteenani nähdä. (Aho 1909, 5.)

Virkkeistä kajastaa epäluulo toisaalta liikehtivään rahvaaseen, mutta yhtä lailla omaan uskoon ja ajatukseen. Kuinka ajatella ja toimia murroskautena, kun se vanha minkä tuntee on romahtamassa, ja uudesta nousevasta ei ole varmuutta? Kun Aho leikkii ajatuksella tietääkö kansa mitä se itse tahtonee olla, voi samaa kysyä kansalliskirjailijasta. Tietty eskalaatio epävarmuudessa on havaittavissa jo tuolloin, ja päätepisteen voi lukea nyt ajallisesta etäisyydestä käsin olevan *Hajamietteitä kapinaviikoilta* tienoilla. On kuvaavaa, ettei Aho kyennyt asettumaan lopulta kenenkään puolelle, vaan ristiriita kuulumisesta ja ymmärryksestä molempiin leireihin ja ei-minnekkään raastoi kirjailijaa koko loppuelämän ajan. Muutoksen auktoriteetin vastustajasta sen osittaiseen tukijaan ja ymmärtäjään voi olettaa tapahtuneen juuri noin 1900-luvun ensimmäisinä vuosina Ahon kirjoittaessa 1906 ystävälleen Ivar Berendsille:

Kuvitella, että esim. minä, jonka sympatiat aina ovat olleet auktoriteetin vastaisia, nyt olen tarttua kynään puolustaakseni auktoriteetteja, hallitusta – poliisia! (Aho 1961, KT3, 499.)

Tulee nähdä, ettei tämä tarkoittanut Ahon hylkäävän heikompien sympatisoinnin, mutta on merkki alkaneesta sisäisestä myllerryksestä jota kirjailija kävi sisällään.

1.3. Järnefeltin koulu ja tolstoilaisuuden vaikutus

Kuten mainittua, Ahon taiteellisen tyyliuunnan ymmärtämiseksi on keskitettävä huomio osaltaan hänen läheisten tuttaviansa – Järnefeltien elämään. Keskeisessä asemassa oli äiti Elisabethin ohella Arvid Järnefelt, sillä Arvid tapasi venäläisen rauhanajattelija Tolstoin kahdesti, ja välitti Aholle rauhanajattelijan ajatuksia. Seuraavassa keskityn Järnefeltien rauhanajattelun pääpiirteisiin, ja heijastan ne Ahon omaan pohdiskeluun jäljempänä. Haluan korostaa, että tämä on vain yksi keskeinen vaikutin Ahon rikkaassa elämässä, ja tutkijan on mahdotonta löytää kaikkia niitä nyansseja, jotka vaikuttavat yksittäisen ihmisen elämään. Suhteellisuus tutkittavaan on jatkuvassa

murroksessa, ja on tehtävä tarpeellisia lievennyksiä ja myönnytyksiä, jotta tutkimus olisi mahdollinen. Järnefeltin osuutta en voi kuitenkaan jättää huomioimatta. Kun Aho liikkui vaivatta ja suurella tunteella sodan ja rauhan kysymysten rajamailla, ei voi olla huomaamatta Järnefeltien vaikutusta Ahon ajatteluun. Monimutkainen vuorovaikutus sai alkusysäyksensä yliopistopolitiikassa, kun Arvid ”punaisista punaisempana” sai tausta- ja taistelutukea Aholta. Henkilöhistorioiden samankaltaisuutta kuvaa, että molemmat ponnistelivat myöhemmin rauhan kysymysten parissa.

Järnefeltien taiteilijasuvun lapsia ovat Kasper, Arvid, Eero, Ellida, Ellen, Armas, Aino, Hilja ja Sigrid. Äiti-Elisabeth omaksui jo varhain taiteen tärkeyden elämässä ja kasvatti lapsiaan ympäristössä, jossa taide ja kokeilevat tyyliuunnat olivat lapsien nuoruudessa alati läsnä. Eritoten kuuluisiksi lapsijoukosta nousivat kirjailijaksi ryhtynyt Arvid, kuvataiteilija Eero, säveltäjä Armas ja Sibeliuksen puolisona tunnettu Aino. Järnefeltien vanhemmat Alexander ja Elisabeth olivat aktiivisia aikansa seuraajia ja ottivat osaa muun muassa fennomaaniliikkeen asian puolesta. Perheen kaikki pojat saivat koulutuksen Suomen ensimmäisessä yliopistoon valmistavassa suomenkielisessä *Suomalaisessa Alkeisopistossa*. Vaikka vanhemmat eivät osallistuneet yhteiskunnalliseen keskusteluun yhtä aktiivisesti kuin lapsensa, ottivat he tavallaan osaa aikaansa. Kenraalimajuri Järnefelt mainitaan muun muassa koulun historiikissa taustavoimana ja -tukijana koulun alkutaipaleella.

*Järnefeltin kouluksi*¹⁴ kutsutaan äiti-Elisabethin vetämää epävirallista kokoontumista, jossa vaihdettiin niin ajatuksia, kuin kirjoitettiin ja keskusteltiin tyylin muodosta ja sisällöstä. Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* oli yksi merkittävimmistä innoittajista koulun sisällä, ja teoksesta löydettiin kommentoitavaa ja analysoitavaa loputtomiin. Elisabeth Järnefeltin vaikutuksesta mukaan otettiin paljon venäläistä kertomakirjallisuutta, josta muodostui Kiven lisäksi toinen merkittävä vaikutussuunta koulun sisällä. (Niemi 2005, 58.) Kirjoittamisessa korostui erityisesti luonteenpiirteiden tyypittely kansankuvauksessa, ja tilanteiden ymmärtäminen. Tähdellistä oli objektiivisuuden ja totuuden tavoittaminen taiteen välityksellä. Elisabethin sanoin ”taide on totuuden palvomista tunnemaailmassa” (emt, 59). Koulun yksi keskeisimmistä tavoitteista oli vaikuttaa yhteiskunnallisesti ympäristössä - kirjoittaa kansasta kansan tapoja ymmärtämällä. Arvid Järnefelt tiivisti taiteellisen ohjelman sanomalehti *Kaiussa* 26.2.1887:

Antamalla tendenssien kuvan yhteiskunnan eri kerroksista, sukeltaen sen syvimpiin sokkeloihin

14 ”Koulua” kutsuttiin myös *Järnefeltin piiriksi* ja *Järnefeltin salongiksi*. (Ks. enemmän Kopponen 1985 ja 1975.)

ilmituodakseen mitä pohjalla löytyy, liikkuen sen avonaisimmilla, julkisimmilla aloilla ja merkiten siellä joka paikassa samaa punasta lankaa, jonka kulkua oli haettu ja merkitty yhteiskunnan salakäytävistä, kirjallisuus luo mahtavan ajatuksen kansalle, ajatuksen, joka viepi itsetuntoon ja edistys askeleen mahdollisuuteen. (emt, 60.)

Ohjelmassa on yritys ymmärtää yhteiskuntaa ja kansaa sen omilla ehdoilla¹⁵. Tilanteita ei voi värittää, jos objektiivinen todellisuus ei anna siihen mahdollisuutta, mutta haasteena on samalla kuvata yksilö ja heikoin yhteiskunnan osa sen kaikessa rikkaudessaan, antaa sille arvokas osa kokonaisuutta, eikä hylkiä ja eristää sitä. Juhani Aho totesi ohjelmaluonnoksen käytäntöön panosta, ettei lukijalle tarvitse perin pohjin selittää ja jaaritella mistä kirjoitetussa ilmiössä on kyse, vaan teksti itse puhuttelee lukijaansa. On ”hauskempi tehdä itse johtopäätöksensä tapausten avulla”. (emt, 60.) Kirjailija imi itseensä Järnefeltin koulun opit intensiivisesti ja sai *totuuden palvelemisesta tunnemaailmassa* - teesistä tukevan tavan myöhemmille kirjoituksilleen kuinka kuvata iskevästi ilmiö sen kaikessa järeydessä ja mitassa. Järnefeltin koulu ei tavallaan lakannut olemassa olemasta missään vaiheessa, vaan sen läpikäyneet artistit ja taiteilijat pitivät toisiinsa myöhempinä aikoina ajoittain tiivistä yhteyttä ja kirjeen vaihtoa. Aho ei ollut poikkeus. Niemi mainitsee, että Aho luki Arvidin käsikirjoituksia, ja vastaavasti Eero ja Elisabeth Järnefelt keskinäisessä kirjeenvaihdossaan puntaroivat Arvidin kirjoitusten sisältöä ja tematiikkaa (Niemi 2005, 296, viite 24). Ahon ja Järnefeltien suhde kulki uravalintojen kohdillakin toisiaan tukien, ja tästä hyvänä esimerkkinä on, että Aho oli yhdessä Arvidin ja Eero Erkon kanssa yksi kolmesta allekirjoittajasta, jolla prosessi *Päivälehd*en perustamiseksi laitettiin vireille. Molemmat olivat kaunokirjallisesti lahjakkaita, mutta kokivat kutsumukseksi yhtä lailla kirjoittamisen lehtiin.

Ahon tultua Järnefeltien perheen osaksi muodostui äiti-Elisabethin ja nuoren Ahon välille nopeasti hyvin läheinen ja toisistaan riippuvainen suhde. Elisabethin lapset – etunenässä Arvid-reagoivat Elisabethin ja Ahon rakkauteen hyvin mustasukkaisesti, ja Arvid jopa hyökkäsi Ahon kimppuun yhtenä kesänä toivoen ”pahan hengen” lähtevän perheestä pois viitaten termillä Ahoon. (Hämäläinen-Forslund 1999, 35.)¹⁶ Kuvaava on Ahon Elisabeth Järnefeltille 21. 9. 1881 lähettämä kirje:

Koko ikäni olen kaivannut semmoista kotia ja semmoista äitiä, jolle voisi uskoa kaikki ajatuksensa ja

15 Arvid Järnefelt meni niin pitkälle, että muutti maalle loppuelämäkseen ja hylkäsi aatellisen kasvatuksensa todeten pojalleen lähettämässään kirjeessä: ”Paljon voi meissä olla oppia, koulun ja yliopiston käyneissä, mutta tämä [talonpoikaiselämä] on sentään niitä kaikkia ylempi.” (Niemi 2005, 111.)

16 Tätä episodtia lukuun ottamatta Ahon ja Arvidin välit olivat läheiset. Kun Järnefelt kirjoitti ensimmäisiä lastenkirjojaan Ahon vaimo Venny Soldan-Bronfeldt auttoi kirjojen kuvittamisessa. Milloin arvostelijat tyrmäsivät Järnefeltin julkaisut tai teot, antoi Aho hänestä tai hänen teoksistaan myötämielisiä lausuntoja *Helsingin Sanomien* vierailevana kriitikkona. (Ks. Häkli 1955, 483.)

huolensa ja joka voisi seurata minun ajatuksiani ylemmäksikin kuin tavallisen elämän piiri ulottuu. Ei semmoinen äiti voi olla oikea äiti, joka ei muuta voi antaa pojalleen kuin ruuan ja vaatteet. Enemmän minun luonteeni kaipaa ja jos semmoinen kaipaus ei tule toteutetuksi, lapsuus ei ole oikea lapsuus, eikä nuoruus oikea nuoruus. En millään lailla tahdo soimata äitiäni, olkoon se kaukana minusta, hän rakastaa minua paljo ja antaa minulle niin paljo kuin voi. Semmoisenaan pidän häntä mitä suurimmassa kunniaassa enkä soimaa häntä ollenkaan siitä, että hänen katsantotapansa on ahtaampi kuin minun – ei se ole hänen, mutta olojen syy, jotka eivät ole antaneet hänelle suurempaa sivistystä. Ei minuakaan mielestäni voi kovin soimata, että idealini äitistä ja vaimosta on toisenlainen kuin todellisuuksessa. Teidän perheessä ovat äitin ja lasten väliset suhteet semmoiset, joita minä ihailen ja joita pidän mitä suurimpana onnena lapsille ja vanhemmille. (KV, 100.)

ja toteaa:

[...] nyt sattui niin kummallisesti, että yht’äkkiä tulin teidän poikienne ja perheen piiriin ja ikäänkuin toinen maailma aukeni eteeni. Tavata semmoisia ihmisiä, joilla on samallinen maailman katsantotapa kuin itsellään, tulla oikein ymmärretyksi ja kaikkine erhetyksineen oikein tuomituksi, se ei ole vähäinen asia sille, joka ei koskaan ennen ole semmoista saanut nauttia. Viime kesän elämä onkin minulle tuommoinen ”hyvä” uni, jolloin sielu irtautuu tämän maailman pölyistä ja kuvastaa itsensä semmoisena kuin se oikeastaan on. Silloin tavallisesti elämän ikävät olot ja epätasaisuudet näyttävät kauniilta ja sileiltä eikä muuta toivoisi kuin että tuollainen uni kestäisi kauan, kauan. (KV, 99.)

Kaksi viikkoa myöhemmin 6.10. päivätty kirje ilmaisee Elisabethin merkityksen nuorelle Aholle tunteen kaikessa voimakkuudessa:

Mitähän minustakin olisi tullut ilman sinua, rakas, kallis... ...kaikki mitä vastedes tulen tekemään on suorastaan sinun ansiotasi...on minut pelastanut – onko siis väärin, että minä rakastan Sinua niin hirmuisen kiivaasti, niin äärettömän paljo, ettei se tahdo sopia minuun. (KV, 103.)

Ahon ja Järnefeltien kiinteä suhde ei jäänyt vain nuoruuteen, vaan säilyi intensiivisenä läpi kirjailijan elämän. Elämänsä loppuvuosina Aho kirjoitti yhtenä viimeisinä kirjoituksinaan Elisabethille:

Minusta ei olisi koskaan tullut mitään ilman sitä kesää. Silloin minut löydettiin ja minä löysin itseni. En ole koskaan sitä unohtanut ja kiitollisuuteni on yhä edelleenkin rajaton. Harhaillut olen, kirjallisesti ja aatteellisesti, ja aina tullut siihen, aina kulkenut Tädin¹⁷ vanavedessä ja kuljen yhä, missä lienenkin harhaillut. Eikä minulla koskaan ole ollut sitä semmoista *ystävää* ja *ymmärtäjää* kuin oli silloin. (KV, 609; kirje Elisabeth Järnefeltille 27.5.1919.)

Sydämellisten suhteiden vuoksi Ahoon ei voinut olla vaikuttamatta Arvidin tolstoilaisuuteen kääntyminen. Jo nuoruudessaan Järnefelt oli omaksunut filosofisia opintoja Helsingin yliopistossa, ja löytänyt lopulta kantilaisen kategorisen imperatiivin ja Tolstoin sukupuolimoraalin kautta metodin harjoittaa ideaalia elämää. Tämän Arvid liitti kristilliseen vuorisaarnaan, ja kääntyi täytettyään 30 vuotta varsin askeettiseen ja tolstoilaiseen elämäntapaan. Arvid osti palan maata ja muutti vaimonsa kanssa kaupungista maalle, ideaalinaan elää maasta Tolstoin oppien mukaisesti ja

17 Aho kutsui Elisabeth Järnefeltiä heidän keskinäisessä kirjeenvaihdossaan yleisemmin ”rakkaaksi tädiksi”.

omistaa elämä muiden auttamiselle. Jean-Jacques Rousseau'n pohdinnat luontoon siirtymisestä ainoana oikeana elämänmuotona lienevät olleet myös hyvin läheisiä Järnefeltille. Arvid Järnefelt lähestyi Tolstoita alunperin kirjeenvaihdon keinoin 1890-luvulla tarjoten kappaleita omista kirjoistaan venäläisen ajattelijan luettavaksi, ja myöhemmin 1900-luvun alussa vieraili Tolstoin luona rauhanajattelijan omasta kutsusta. (Niemi 2005, 119.) Tolstoilaisuuteen kuului väkivallan äärimmäinen vastustaminen, ja saavuttaessa ensimmäiseen maailmansotaan on Järnefeltillä havaittavissa Ahon tyyppistä problemaattista pohdintaa, kuinka suhtautua toisaalta itsenäisen kansan pyrkimyksiin ja toisaalla vastustaa auktoriteetteja. (Ks. esim. Ylikangas 1990, 332.) Kun Aho myöhemmin vuosinaan vältti ottamasta konkreettisesti kantaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin esiintyen sovittelijana, asettui Arvid voimakkaasti sosiaalisesti heikomman puolelle. Tämän myös työväen lehdistö huomasi, ja noteerasi Järnefeltin yhdeksi kirjalliseksi lemmikikseen ennen Ahoa (Roininen 1993, 125-138)¹⁸.

Lähestyttäessä Suomen itsenäistymisen aikoja Ahon ja Arvidin tiet alkoivat joka tapauksessa erota. Vaikka Arvidin rauhantahtoisuus oli miehiä voimakkaasti yhdistävä tekijä, oli Arvidin korostuneen uskonnollinen sanoma liikaa Aholle, jonka mielestä Arvid fanaattisella esiintymisellään tekee vain haittaa sanomalleen. Arvidin vuoden 1917 kirkkosaarnat Helsingin kirkoissa olivat tässä mielessä tietynlainen kulminaatiopiste. (Ks. Häkli 1955, 483.) Aho ymmärsi ystävänsä toimien motiivin ja puheiden sisällön, mutta piti tapaa tuoda asia julki erityisen vääränä ja vain aiheuttavan Järnefeltille itselleen ongelmia. Yksityisesti Aho kritisoi Järnefeltin tapaa tunkeutua väkivaltaisesti saarnastuoliin aloittaakseen rippinsä. (MF 42/Kirje Jooseppi Lesceliukselle 1.6.1917.) Järnefelt joutui tempauksistaan hankaluuksiin, ja hänelle langetettiin vankeustuomio, jota ei kuitenkaan pantu toimeen. Vaikka Aho ottikin Arvidin kääntymisen uskoon vakavasti ja kriittisesti löytyi kirjailijoiden myöhemmältä puolelta yhtymäkohtia, etenkin yhteiskunnallisen tilanteen eskaloituessa. Kun Aho oli *Rauhan erakossaan* pohtinut kuinka saavuttaa tuhatvuotinen rauha, päättyy Kallion kirkossa pidetty Järnefeltin saarna vuosi *Rauhan erakon* julkaisemisen jälkeen sanoihin:

Keksi, miten saada aikaan ikuinen rauha, joka vapauttaisi meidät sotien kauhuista ja puhdistaisi meidät tulevien sukupolvien silmissä siitä häpeästä, mihin olemme oman aikakautemme tahranneet. (Niemi 2005, 292.)

Kirjailijat tukivat samaa aatetta, kumpikin ollen ehdottoman väkivallasta kieltäytymisen

¹⁸ Ahon puolustukseksi on mainittava, että hän kirjoitti sortokauden vastarinnan aikoihin lentolehtisiä vastarintaliikkeen käyttöön, kun Järnefelt otti enemmän etäisyyttä toimintaan.

sanansaattajia tahollaan. Ehkä perimmäiset *Järnefeltin koulun* opit olivat molemmilla taustalla: ymmärtää yhteiskuntaa sen omilla ehdoilla, sen omien kansalaisten silmin katsottuna.

1.4. Tutkielman eteneminen

Työni jakautuu kuuteen päälukuun. Ensimmäistä johdantolukua seuraava toinen luku on omistettu kansainvälisen politiikan ja kirjallisuuden tutkimuksen tematiikalle. Kuinka kirjallisuutta on tutkittu kansainvälisessä politiikassa, ja millaisena estetiikan tutkimus on kansainvälisessä politiikassa hahmottunut. Haluan tarkastelulla tuoda esille, kuinka teorian tasolla taistellaan merkityksistä ja tavoista rakentaa todellisuuden malleja, ja kuinka teoria on siten suoraan yhteydessä fiktiiviseen ymmärrykseen ainakin rajallisesti. Sivuan lyhyesti kuinka kirjallisuus voidaan ymmärtää poliittisena tekona. Liitän luvun lopuksi Ahon tapauksen rauhanajattelun aatehistoriaan. Luen Ahoa ikään kuin poliittista ajattelijaa, mutta myös kontekstisidonnaisesti suhteessa maailmansotaan, Venäjään ja sisällisotaan. Ahon rauhanajattelun hahmottaminen ja jäsentäminen on tutkimuksen pääkohde, jota laajemmat metodiset keskustelut eivät voisi palvella.

Kolmannessa luvussa *Jännite – Rauhan erakosta kapinaviikkoihin* käsittelen Ahon rauhanajattelun kaksi pääkirjaa *Rauhan erakon* ja *Hajamietteitä kapinaviikoilta*, tuoden esiin Ahon ajattelun ristiriitaisuuden ja monipuolisuuden. Neljäs luku *Muu tuotanto rauhanajattelun valossa: lastuista kirjeisiin* syventää Ahon rauhanajattelua sen pääpiirteissä, jossa se nousee Ahon muussa tuotannossa esiin. Kuinka Ahon rauhanajattelu sai alkunsa, kuinka se kehittyi, ja millaisena se ilmeni Ahon elämän aikana hänen teoksissaan, lastuissaan ja henkilökohtaisissa kirjoituksissaan? Kuinka jännite oli olemassa jo varhaisella Aholla, ja kuinka kirjailijan ajattelu kehittyi ja kirkastui Ahon vanhetessa. Viides *Pohdintaa* - luku tuo edeltävät luvut yhteen esittäen Ahon rauhanajattelun kehittymisen, ristiriidat ja ilmenemismuodot. Millaisena rauhanajatus Aholle välittyi, kuinka hän kuvasi ympäristöään ja omaa rooliaan rauhan aatteen kannalta? Tarkastelen kuinka rauhanaate Aholle muotoutui, ja minkä puitteiden mukaan hänen oma oikeutus tapahtumille ja kuvauksille rakentui. Teoriakeskustelu seuraa pohdintaa. Liitän Ahon sodan ja rauhan ajattelun laajempaan teoreettiseen keskusteluun pasifismin problematiikasta muussa tutkimuksessa - kuinka pasifismin problematiikkaa on tutkimuksessa käsitelty. Millainen on ollut *oikea*, ja millainen *väärä sota*? Moderni keskustelu *oikeutetun sodankäynnin* tematiikasta tarjoaa tukea Ahon systemaattisemmalle ymmärtämiselle. Empirian ja teorian suhde on tässä mielessä poikkeuksellinen. Teoria seuraa analyysia, koska Ahoa ei voi liittää aiempaan tutkimukseen ja keskusteluun tuntematta Ahoa ja hänen ajatteluaan. *Tiivistelmä ja keskustelu* – luvussa tuon

yhteen tutkielman tulokset: kuinka Aho tarjoaa harvinaisen näkökulman rauhanajattelun monimutkaisuuteen omalla esimerkillään.

2. Kirjallisuuden ja estetiikan tutkimus kansainvälisessä politiikassa

Ongelmanasettelussani tulee päällimmäisenä esille politiikan suhde niin faktaan kuin fiktion. Millaisena nuo kaksi tasoa ovat kansainvälisen politiikan tutkimuksessa esillä, ja kuinka ne siinä näyttäytyvät? Roland Bleiker on argumentoinut, että tarinoiden asema on huomattava kansainvälisen politiikan tutkimuksessa, ja itse asiassa alan perustavat teoriat ovat tarinoita. Teoreettinen ymmärrys jäsennetään tarinoiden kautta selkeäksi ja haltuun otettavaksi, jolloin teoria vaikuttaa koherentimmalta. Bleiker väittää, että esimerkiksi *valtio*-käsite on kokoelma tarinoita, joilla valtion olemassaoloa ja tilaa legitimoidaan. Tarinoiden luonteeseen kuuluu aggressiivisuus, joka kiistää vaihtoehtoisten tarinoiden vaikutuksen tai olemassaolon, ja siten yksipuolistaa tarinan tietyn mallin mukaiseksi. Mallissa rakenteelliset toimijat kuten valtiot tai instituutiot juonellistetaan ikään kuin noudattamaan valittua tarinaa, ja siten palvelemaan tuon tarinan lopputulosta tai aatosta. (Bleiker 2001, 37-38.)

Myös kirjallisuus on mukana poliittisen tarinan rakentamisessa, joten poliittisen puheen ja kirjallisuuden ero häviää. Juhani Niemi on oivallisesti argumentoinut, että ”postmodernissa yhteiskunnassa politiikka muuttuu kirjallisuudeksi” (Niemi 1993, 9). Poliittikkaan olennaisella osalla liittyvä reparaatio on puheissa ja teksteissä alituisen läsnä, ja poliittista yhteiskunnallista elämää kommentoidaan tekstejä lukemalla ja tarjoamalla kuulijoille tarinoita joihin samaistua. Kun todellisuus on taistelua merkityksistä ja tulkinnasta on Niemen mukaan kirjailijoiden tehtävää paljastaa todellisuus sepittämällä (emt). Kirjailijoiden mahdollisuus on tarjota todellisuudesta realistinen kuva, joka ei eroa ”faktana” tarjotuista poliittisista puheista. Kirjailijoiden tekstejä voidaan ymmärtää todellisuuden kuvauksena, jolloin alkuperäinen erottelu faktaan ja fiktion häviää myös tällä suunnalla. Kirjallisuus ja politiikka kohtaavat suostuttelun alueella, jossa kuuntelijan vedotaan ja hänen samanmielisyydestään kilpaillaan (emt, 10-11). Kirjailija voi kielenkäytöllään samoin kuin poliitikko tarjota lukijalleen samaistumisen kohteita jaetusta todellisuudesta, ja siten kirjallisuus voidaan ymmärtää tarjotuksi todellisuuden kuvaukseksi.

Aivan kuin poliitikkojen identiteettipolitiikassa, pyritään kirjallisuudessakin suostuttelun keinoin voittamaan sisäinen kannatus aatteille ja ideoille joita ajetaan. Kuten kirjallisuudessa politiikka kertoo tarinoita ja asettaa siihen hyvän ja pahan, rakentaa viholliskuvia ja kokonaisuuksia joihin samaistua. (Jabri 1996, 94-96.) Kuvien ja tarinoiden rakentamisen motiivina on rakentaa uniikkista yleistettävää, jotta erityisryhmien intressit koetaan ulkopuolisten toimesta niiden omiksi. Kokonaisuuksien rakentamisella vastaavasti pyritään rajoittamaan kriittisten äänenpainojen nousu

leimaamalla nuo ryhmät erityisiksi ja yhteiskunnalle vaaralliseksi. Ristiriitoja ei esitetä todellisena tai jos esitetään, niin sitten niiden olemusta väritetään palvelemaan vallitsevan ryhmän intressiä. Muutos ei kuulu kokonaisuusien luomisen piiriin, ja yhteiskunnalliset tilat esitetään vakiintuneina ja muuttumattomina. Kokonaisuus itsessään kerrotaan tarinana, päätepiirteenä johon ollaan tultu ja josta ei ole jatkumoa. (emt, 96-97.) Poliitiikka on jatkuvasti elävää kokemusta, joka saa voimansa tarinoiden kerronnan vaihtuvuudesta ja intensiivisyydestä. Mitä parempi ja uskottavampi tarjottu tarinakokonaisuus, sitä voimakkaampana poliittinen toiminta kykenee esittäytymään. Sepitetään todellisuutta, ja tarkkaillaan kuinka vastakaiku ottaa sen omakseen. Postmodernin yhteiskunnan keskeinen piirre on, että samalla kun yhteiskunta pirstaloituu ajatuksellisesti uusien ideoiden saadessa tilaa, niin yhtä lailla keskeisempään asemaan nousee kirjallisuus ilmiön osana. Vaikka kirjallisuuden tutkimusta ei perinteisesti tunnusteta merkittäväksi kansainvälisen politiikan näkökulmasta, on postmodernin yhteiskunnan ja ajatusten nousu tätä mielestäni tukeva ja viitoittava. Tieteenalakeskustelussa esteettisen tulkinnan tarjoama mahdollisuus uudelleen arviointiin on samalla kansainvälisen politiikan itsetutkiskelua omista teoreettisista ja epistemologisista lähtökohdista, ja vain ne tuntemalla kykenee ala tarjoamaan kattavan pohjan maailman politiikan ymmärtämiselle.

Taiteen tehtävä yhteiskunnassa on tutkiva ja asioita esiintuova ja -nostava. Se läpivalaisee, tunkeutuu ytimiin ja lopulta tuo esille yhteiskunnassa piilevät ruumiilliset virheet ja poikkeukset (Niemi 1991, 12). Esteettinen taide kykenee kuluttamaan aikaa siihen, mikä yhteiskunnan pinnallisessa nopeudessa kenties jäisi havaitsematta, ja siten todistamatta. Kirjallisuus tarjoaa yhtymäkohdan todellisuuteen, mutta kertoo ja sepittää asiat syvällisemmin kuin ne ehkä olisivat arkisemmassa keskustelussa. Tässä tapaamme suoran yhteyden tieteeseen. Tieteen tapa tutkia alkutekijöitä selittäen maailmaa syvällisemmin sekä kaataa rakenteita taiteen tavoin ei ehkä sovi lyhytnäköiseen politiikkaan, mutta pidemmällä aikavälillä pyrkii samalla yleiseen hyötyyn, ja on siten suoraan yhteydessä hyvään politiikkaan. Kun tiede vastaa kysymyksiin jotka kulttuuri ja tekninen elämä on asettanut ratkaistavaksi, luo taiteilija uusia kysymyksiä ja ulottuvuuksia joihin vastata, ja joita ehkä aiemmin ei olla tutkittu. (emt, 12) Kysymys on molempien, niin tieteen kuin taiteen symbioosista, jotka eivät ole toisilleen vastakkaisia, vaan toisiaan tukevia, ja toisiinsa tunkeutuvia. Jos tiede määrittelee alkutekijät, niin taide kysyy mitä se tarkoittaa meille. Niemi huomauttaa osuvasti, että vaikka tiedon tehtävä on vapauttaa, niin jatkuva tiedon kasvu näyttää enemmän puuduttavan ja kangistavan kuin luovan uutta (emt, 18). Tieto kasautuu ja voidaan kysyä

millaiset ovat yksilön mahdollisuudet ymmärtää suurta informaatiotulvaa ja sen merkityksiä? Ehkä taide tarjoaa omasta perspektiivistään tulkinnan kanavan, joka luo suuresta määrästä tietoa ja kuvauksia taide-esineen, joka sisällyttää informaation itseensä, mutta samaten selittää ja ottaa kantaa – vapauttaa yksilön tulkinnasta tarjoten omaa tulkintaa.

Esimerkiksi voimme väittää, että käsite kuten ”sota” on kansainvälisessä politiikassa vahvasti mystifioitu ja kiinni sen tarinallisuudessa. Sotia välitetään ja kerrotaan eteenpäin tietyssä kaavassa, jossa juoni on olennaisena osana kertomusta. Puhumme ”sotajutuista”, joita välitetään eteenpäin¹⁹. Näissä tarinoissa on luonnollista, että jutut ovat tekstejä joita luetaan ja välitetään sukupolvelta toiselle. (Elshtain 1992, 276.) Tarinat alkavat sukupolvelta toiselle siirtyessään hahmottua tosina tiloina ja ajankuvauksina, joilla on olemassa vastineet ja kiinnekohdat historiassa. Kerronnaisuudessa on kuitenkin tehtävä suuria varauksia, sillä ajan kanssa kasvavissa määrin toden ja epätoden välinen raja hämärtyy. Michael Ignatieff ottaa tähän asetelman, että sota on yksi yksikertaisimmista todellisuuden tasoista jonka voi abstrahoida. Poliittisen toimeenpanon merkittävä osa-alue on luoda eräänlaisia varjotodellisuuksia, joissa yksinkertaistetut maailman tapahtumat, syyt ja seuraukset toimivat omissa rajoissaan. (Ignatieff 2000, 6.) Keinotekoisia todellisuuksia käsittelemällä ilmiö hahmottuu hallittavampana ja ennustettavampana. Tutkimuksellisesti varjotodellisuudet saattavat olla kiehtovimpia, sillä teoreettiset lait on jo valmiiksi työstetty palvelemaan varjotodellisuuden olemassaoloa ja varjotodellisuudesta saattaa olla helpompi poimia tietoa ja tuloksia kuin sen peilaamasta todellisuudesta. Ignatieff huomauttaa, että estetiikka ei palvele tässä suhteessa vain totuttujen asioiden näkemistä eri näkökulmasta, mutta voi samalla tarjota mahdollisuuden kokea tarkasteltu asia uudestaan, aivan kuin tutkija olisi osa tuota jo tapahtunutta prosessia (Ignatieff 1998, 29-30). Esteettinen taide tarjoaa aikajänteen historiallisesti, joka tulkinnan kautta on avannut mahdollisuuden tarkastella kohdetta aivan kuin se olisi vasta syntynyt. Tutkija voi taiteen kautta kokea tapahtuneen, ei vain analysoida sitä.

On tyyppillistä, että kielelliset kuvaukset niin politiikassa kuin taiteessa tapaavat mystifioida ja konstituoida käsittelemäänsä aihetta, ja siten värittämällä muuttaa sen poliittiseksi (Shapiro 1984, 218). Kun politiikka käyttää kuvausta yleensä raskaasti niin taide parhaimmillaan tarjoaa eri tyyliuuntien ohessa eri näkökulman, ulottuen yksilöstä yhteisöön, ja ulkopuolisesta sisäiseen. Roland Bleikerin ajatusta mukailen: koska taide ei ole vastuussa millekään taholle

¹⁹ Shapiro toteaa tämän merkitsevästi, että inhimillinen ymmärryksemme on tavallaan maailman tekstualisoinnin varassa, koska sitä kanavaa käyttäen saamme suurimman osan tiedoistamme. (Shapiro 1989b, 71.)

lopputuloksestaan, tästä äärimmäisestä vapaudesta tulee poliittista (Bleiker 2009, 2). Autonominen taide omaa kriittisen potentiaalin, koska se ei samaistu sosiaalis-poliittisen elämän kanssa (Adorno 1992, 762-764). Taiteella ei ole tarvetta olla osa vallitsevaa järjestystä, vaan se kykenee liikkumaan tilassa varsin vapaasti ja toteuttamaan estetiikkaa omalla tavallaan. Voimme siten kysyä mikä on taiteen ja kirjallisuuden sekä todellisuuden suhde? Kirjallisuus ei vain kuvaa maailmaa, vaan luo sitä yhtenä vaikuttavana tekijänä muiden joukossa. Koska kirjallisuus on osa tuota suurta kokonaisuutta, kirjallisuutta tutkimalla voidaan lähestyä tuota laajempaa kokonaisuutta. Poliittikka heijastuu taiteen nyansseissa, ja vastaavasti taide on osallistuvaa poliittikkaa parhaimmillaan. Taiteen ei tarvitse sitoutua moraalisiin normeihin tai sosiaalisiin käytäntöihin (Bleiker 2009, 45). Etäisyys representaation ja kohteen välillä voi olla huomattava, tai taide voi pyrkiä olemaan osa suurta tarinaa ja siten kokonaisuudessa elävä. Tarkoituksena ei ole sanoa, että taide eläisi omaa elämäänsä ja olisi täysin riippumaton ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta ja taiteilijan omasta ympäristöstä. Korostan, että kysymys on enemmän kanavasta, jossa estetiikka parhaimmillaan mahdollistaa todellisuuden ja sen osien ymmärtämisen.

Kuvaava on Gerard Holdenin filosofi Richard Rortyn ajatuksiin perustuva luonnehdinta siitä, että fiktionaalinen ja ei-fiktionaalinen teksti ovat substantiaalisesti samanlaisia, ja ettei teoreettisen fysiikan ja kirjallisuuden välillä ole totuuden korrespondenssiteorian kannalta epistemologisesti lainkaan eroavuutta (Holden 2003, 234). Kirjailijoilla on epistemologisesti vastaava mahdollisuus saavuttaa totuus ajattelemalla ja sepittämällä maailmaa narratiivisesti. Martha Nussbaumin ajatusta myötäillen voidaan ajatella, että tietyt totuudet ihmiselämästä voidaan osuvasti ja tarkasti kuvailla ainoastaan kielessä ja narratiivisen taiteilijan karakterisoimana (Nussbaum 1990, 5). Totuuden kannalta mielenkiintoista on, ettei esteettisten taiteilijoiden tarvitse sitoutua niihin diskursiivisiin rakenteisiin, johon perinteinen vaikuttaminen helposti keskittyy ja ajautuu (Shapiro 1990, 14-15). Kieli on vapaa poliittisista ja ulkonaisista vaikutteista, jotka perinteiseen poliittiseen toimintaan kytkeytyy. Sen ei tarvitse välttämättä välittää muodoista joilla kieli ilmaistaan, joskin toki kirjailijat tekevät henkilökohtaisia valintoja ja kompromisseja millaisena he haluavat kirjallisen ulostulonsa näyttävän.²⁰

20 Tematiikkaan luontevasti osuu Ahon omat sanat kirjoittamisen vapaudesta: "Sinun ei nyt tarvitse ketään pelätä eikä ketään totella, tuskin lakiakaan, koska sinulla ei nyt ole mitään lakia olemassa. Sinulla ei ole olemassa muuta lakia kuin se, minkä itse itsellesi kirjoitat. Ja mikä sinun nyt täytyy itse itsellesi kirjoittaa. Se laki tuntuu sinusta nyt kovemmalta kuin mikään entinen, jonka kirjoittamisessa et ole osallisena ollut." (Aho 1951, KT 6, lastu *Vapaalle kynälleni*, 173.) Näin Aho luonnehti omaa kirjoittamisen vapauttaan suurlakon aikoihin marraskuun 8. päivänä vuonna 1905, tiedostaen uusien poliittisten vapauksien mahdollisuuden.

Kirjallisuuden asema voidaan ymmärtää sijaitsevan jossain välitilassa, jossa kuvaukset sivuavat todellisuutta, mutta joka sallii samalla suuren fiktiivisen tarinoimisen mahdollisuuden. Kirjallisuuden asema on sinällään itsenäinen, että puhtaassa fiktiossa kirjoittajalla on vapaimmillaan täysi mahdollisuus luoda tarinansa päähenkilöt ja tilan puitteet haluamallaan tavalla. Kirjailija kykenee tällöin hallitsemaan niin kirjansa olosuhteet, päähenkilöt, kuin ajan menneestä tulevaisuuteen. Yhtä lailla poliittinen vaikuttaminen tarkastelee maailmaa sen mahdollisuuksien ja mahdottomuuksien kautta, luoden tarinoita tosista ja epätosista mahdollisuuksista, leikkien kielellä ja kätkien toden ja epätoden rajan tulkinnassaan (Ks. Shapiro 1992b, 17). Poliittisessa liturgiassa toiveet, usko ja myytit sekoitetaan kiehtovasti faktojen sekaan ja leikitellään performanssin vastaanottajan ajatuksilla ja tunteilla. Vedotaan samanaikaisesti niin kuulijan tai lukijan rationaaliseen ajatteluun kuin sekoitetaan fiktiivisiä malleja, jotta haluttu toteutettava päämäärä olisi lähempänä ja enemmän mahdollinen. Ajallisesti kuulijalle esitetään progressiivinen ja yhtenäinen kuva kuinka todellisuuden aika liikkuu ja etenee, ja jonka ohjaajana performanssin esittäjä itsensä antaa. Kun tunnustetaan tiedon muodon olevan alkuperältään moninainen ja runsas, mahdollistamme syvemmän ymmärryksen tiedon saannin mahdollisuuksista. Jos tiedon muoto on mahdollista käsittää runsaana ja polveilevana, avaa se uuden näkökulman tutkimukseen ja sen materiaaliin. Joka tapauksessa monet kansainvälisen politiikan teoriat nojaavat moninaisesti kulttuurillisiin myytteihin (Weber 2001, 4).

Tärkeämpänä kuin yksittäiset esityksen huippukohdat tai sanat, on koko performanssin tai pelin kokonaisuus ja käsitteillä yhdessä pelaaminen tärkeämpää halutun merkityksen antamiseksi (Vrt. Eagleton 1983, 127). Vasta kokonaisuuden hallinnan kautta kyetään vastaanottajalle tarjoamaan merkitysten järjestelmä joka vaikuttaa riittävästi maailmaa selittävältä jotta siihen voidaan samaistua. Tämä valtarakenne voi olla poliittisesti ja sosiaalisesti tuotettu merkitysjärjestelmä, minkä representaatiolla ja ulostuonnin tekniikoilla on poliittisia vaikutuksia (Moisio 2003, 97). Kun luotuja representaatioita sovelletaan maailmaan, pohjataan siinä samalla mahdollisuutta institutioida valtaa ja vallan muotoja. Niin politiikassa kuin kirjallisuudessa leikitellään eri vaihtoehdoilla joita koetellaan ja joiden houkuttelevuutta testataan vastaanottajan mielessä. Toisin kuin puhtaasti esteettisissä malleissa, sosiaalisen maailman merkitysrakenteissa informaation ja estetiikan vastaanottajalla on oma asemansa ja paikkansa kontekstin osana ja sitä tukevana tai vastustavana vaikuttajana. Pyrkimyksenä on hallita tarinan ja juonen kulkua ja osata vaikuttaa kuulijaan niin, että tämä toteuttaa ennalta määrättyä tapaa toimia ja toimia nimenomaan

tietyn valitun poliittisen linjan mukaisesti. Tätä silmällä pitäen on ehkä hyvä huomata, että kun Moisio korostaa, että tilanteet tulee ymmärtää niiden omasta perspektiivistään käsin (emt, 155), niin samalla lailla palaamalla historiallisiin esityksiin saatamme ymmärtää tilannetta paremmin, koska asetumme samalla tasolle kirjoittajan alkuperäisten vaikutteiden kanssa, emmekä vain analysoi sitä jäljestäpäin historiallisiin totuuksiin vetoamalla. Prosessi on kaksisuuntainen, jossa molemmat peilaavat toinen toisiaan ja antavat arvokasta tietoa yhdessä ja toisistaan. Kun historiaa ei voida erottaa omasta ajastaan pois, miksi kieltä tulisi tarkastella tästä poikkeavalla tavalla, kun sen arvoa voitaisiin tarkastella sen oman aikansa käsityksistä ja asenteista käsin.

2.1. Kirjallisuus politiikan tutkimuksessa: esimerkkejä

Kirjallisuutta ja laajemmin esteettistä otetta on käytetty kansainvälisen politiikan tutkimuksessa monimuotoisella tavalla. Poliitikka ja kieli liittyvät läheisesti toisiinsa, sillä kirjallisuuden tavoin on politiikan osallistumisen muoto voimakkaasti kytköksissä tekstin tuottamiseen, ja sen muokkaamiseen. Kun kirjailija pohtii lause- ja sanamuotoja, on vastaavan tehtävän edessä myös poliittinen elämä – kuinka valita sanansa ja asiayhteytensä.

Kirjallisuuden käyttö kansainvälisen politiikan tutkimuksessa alkoi niinkin varhain kuin 1950-luvulla, kun Martin Wight piti luentoja kansainvälisen politiikan traditiosta, käyttäen kirjallisuudesta otettuja esimerkkejä. Wight toteaa, että valtion päämiesten toimien kritisoiminen muistuttaa usein enemmän kirjallisuuskritiikkiä kuin tieteellistä kritiikkiä. Wightin päämääränä on painottaa, että tutkijoiden tulisi käyttää kaunokirjallisuutta kuten *Sota ja Rauha*, *Gulliverin matkat*, *1984* ja *Nostradamus* ymmärtääkseen paremmin valtion olemusta ja käyttäytymistä. (Wight, 258) Kirjojen avulla tutkijan on mahdollista ymmärtää valtion toimia ja käyttäytymistä uudella tavalla. Myös Benedict Andersson käytti kirjallisuutta taustoittamaan kuinka itsenäinen, vaihtoehtoinen autonominen tietoisuus kehittyi kolonialistisen hallinnon alla olleissa maissa, käyttäen esimerkkinä Meksikoa, Filippiinejä ja Indonesiaa. Kirjallisuuden kautta tulkittiin kuinka nationalistinen herääminen tapahtui ajan saatossa noiden maiden yhteiskunnallisessa keskustelussa, ja kuinka se osaltaan oli tärkeässä asemassa herättämässä kansallistunnetta. Kirjojen kautta ihmiset kokivat jaettuina samaistumispisteitä muiden ihmisten kanssa, ja kykenivät ymmärtämään oman roolinsa itseään ja omaa identiteettiään laajempina osana kokonaisuutta. (Andersson 1991.)

Christopher Coker puolestaan on ehkä kansainvälisen politiikan tutkijoista se, joka on toistaiseksi vienyt pisimmälle kirjallisuuden ja kansainvälisen politiikan tutkimuksen. Käyttämällä

kirjallisuutta lähteenään hän halusi kuvailla läntisen maailman historiallista itsetietoisuutta kuvaamalla myyttejä mm. Yhdysvaltojen ulkopolitiikassa. (Ks. enemmän Coker 1989, Coker 1994, Coker 1998a, Coker 1998b ja Coker 2001.) Holden tulkitsee Cokerin kokevan, että ensiluokkaisilla kirjailijoilla oli syvin näkökulma 1900-luvun historiaan (Holden 2003, 237), ja siten mahdollisuus kuvata maailma ja sota ensisijaisen läheltä ja vapaasti. Kaunokirjallisuudella oli pääsy ja vapaus tulkita yhteiskuntaa sisältä tavalla joka oli tarinan kertojien kirjallisissa tuotoksissa välittömästi suuren yleisön ja tietoisuuden saatavilla, ja siten muokkaamassa välittömästi yhteiskunnallista psyykettä ja kokonaiskuvaa yhteiskunnan identiteetistä.

Anatol Rapoport käyttää kirjallisuutta tiettyjen tutkimusongelmien kuvaamiseen rikkaalla tavalla. Hänen tarkoituksenaan on kirjallisten esimerkkien avulla esitellä erilaisten konfliktien luonnetta rinnastamalla niitä kaunokirjallisiin kohtauksiin. Ideana on käyttää kirjallisuutta analyttisenä apuvälineenä tutkittaessa konfliktimalleja. (Rapoport 1960, 12.) Hänen mukaansa fiktiivisissä teoksissa esiintyy kohtauksia, jotka ovat itsessään arvokkaita ja analyttisiä. Maailma esiintyy fiktiivisissä kertomuksissa aivan yhtä aktuellina ja konfliktien täyttämänä paikkana kuin ymmärtämässämme faktuaalisessa maailmassa.

Hayward Alker sen sijaan on etsinyt kompromissia ymmärrykseen todellisesta ja fiktiivisestä maailmasta lukemalla klassisia tekstejä uudelleen ja tulkitsemalla niitä analyttisesti. Hän väittää perustellusti, että valtavirta kansainvälisen politiikan teoria realismi etunenässä esittää maailman liian luonnollisena ja edeltä annettuna. Teoriat Alkerin mukaan toimivat enemmän oikeutuksena omille kuvauksilleen maailmasta ja perustelevat enemmän itse itseään. (Alker 1996, 256-260.) Alkerin pyrkimyksenä on tehdä politiikan tutkimuksesta enemmän tieteellistä kun huomioidaan sen kohteen arvolatautuneisuus ja kiistanalaisuus (emt, 1). Kirjallisuutta Alker on käyttänyt mm. verratessaan George Orwellin ja politiikan tutkija Harold Lasswellin ajatuksia toisiinsa tuoden esiin yhteneväisyyksiä kirjallisuuden ja tieteen kirjoituksen välillä siinä kuinka tarinoita kirjoitetaan. Kysymyksenä on kuinka poliittisesta tehdään epäpoliittista, ja kuinka joitain väittämiä suljetaan keskustelun ulkopuolelle, koska ne annetaan luonnollisena ja empiirisesti tosina (Weber 2001, 6-7). Tutkimuksesta tulee enemmän koherenttia, kun tutkimuksen taustalla olevista kompromisseista ollaan enemmän tietoisia. Vaikka teoriat näyttäytyisivät uniikeilta ja korrespondenssi tutkittavan maailman kanssa tuntuisi olevan, tarvitaan syvällisempää tieteellistä näyttöä teorioiden osuvuudesta konkreettisen maailman kanssa, eritoten kuinka monimutkaiset teoreettiset ilmaisut on käsitteellistetty ja mitä rajoituksia niiden käyttöön sisältyy.

Maureen Whitebrook ymmärtää kirjallisuuden käytön materiaalina toteamalla, että kaunokirjallisuus kertoo tärkeitä asioita omasta ajastaan. Kirjallisuus puhuu tilanteista joissa se on, ja joissa se tuntee olevansa. Poliittisuuteen tämä liittyy olennaisesti, kun tarkastellaan mitä kertomalla voidaan sanoa yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista. (Whitebrook 2001, 4-5.) Whitebrookin erikoistumisalaa on tutkia kuinka identiteetti rakentuu tarinoiden ja narratiivien kautta, ja tässä hän käyttää materiaalinaan juuri kirjallisuutta. Identiteetin muodostumisessa on hänen mukaan tärkeää identiteetin ja tarinan suhde. Mitä voimakkaampi identiteetti, sitä voimakkaammat tarinat identiteetin taustalla on. Whitebrook toteaa, että identiteetti rakentuu joko kertomalla tarinoita yksilöstä itsestään, tarinat ovat hänen itsensä kertomia, tai että yksilö on itse osallisena tarinassa (emt, 10). Poliittiseen elämään yksilön kokema identiteetti välittyy kun yksilö tunnistaa identiteettinsä kuuluvaksi kokonaisuuteen, ja todentaa kulttuurinsa tai yhteisönsä tarinat omikseen (emt, 4). Ihminen tämän tulkinnan mukaan ymmärtää oman elämänsä tarinoiksi, ja tarinoilla voi olla yhteneväisyyksiä muiden tarinoiden kanssa. Voidaan samalla ymmärtää, että yhteisesti jaetut tarinat luovat yhteenkuuluvuutta, ja mahdollistavat sukupolvelta toiselle välittävät ”jaetut” tarinat. Toisaalta vaikka tarina vaikuttaa seuraavalle sukupolvelle tarjoiltuna yhteneväiseltä ja yhdeltä, ei se tarkoita, että tuo tarina lähtökohdiltaan olisi yksi ja sama.

Tekstien käyttö parhaimmillaan on kuvannut yhteiskuntien tilaa ja omaa aikaa tarjoten poikkeavan näköalan maailmaan. Sergei Prozorov on tutkinut Venäjän nykytilaa Giorgio Agamben poliittisen filosofian kannalta käyttämällä materiaalinaan venäläistä rock-lyriikkaa (Prozorov 2009). Muinaisia yhteiskuntia ja niiden sosiaalista järjestystä on poikkeuksellisen laajasti kartoittanut Vilho Harle käyttämällä materiaalinaan niin raamattua, kuin säilyneitä tekstejä ja kirjallisuutta Iranista, Kiinasta, Intiasta, antiikin Kreikasta, juutalaisilta ja Rooman valtakunnasta (Harle 1998). Suomalaista kirjallisuutta on ruotinnut Heikki Sirviö ansiokkaassa opinnäytetyössään Veikko Huovisen *Rauhanpiipusta* ja *Veitikasta* (Sirviö 2006). Eteen piirtyy kuva laajasta ja syvällisestä kirjallisuuden huomioimisesta kansainvälisen politiikan tutkimuksen taustalla ja teoriassa. Paul Sheeran mainitseekin, että historian sankarien ja roistojen toimet synnyttivät kansainvälisen politiikan taustan, ja ala on alati velkaa kertomuksille suurista henkilöistä ja narratiiveista jotka vasta kirjoitettuna ovat säilyneet meidän aikoihimme saakka. (Sheeran 2007, 48.)

2.2. Esteettisestä käänteestä

Roland Bleiker on argumentoinut, että kansainvälinen politiikka on spatiaalisesti niin hajanaista, ettei tule pyrkiäkään koherenttiin kokonaiskuvaan. Ongelmaksi postmoderneille tulkinnoilla hänen mukaansa muodostui, kun ne lähtivät haastamaan valtateorioita niiden omilla periaatteilla ja siten unohtivat osittain oman fokuksensa²¹. Toisin kuin jäykkä mallintaminen, on estetiikka se väline, jolla maailmaa kyetään hahmottamaan sen kaikessa hajanaisuudessaan.²² Se tuottaa maailmasta enemmän hajanaisen kuvan kuin perinteiset metodit, mutta on myös suuremmissa yhteydessä siihen. (Bleiker 2001, 511.) Estetiikan kautta kyetään tunkeutumaan maailmaan suorasti ja teorioiden jäykkyys ja systeemisyyt ei häiritse tulkitsijaa yhtä lailla kuin perinteisessä tutkimuksessa. Kieli ei ole sidoksissa vanhoihin rakenteisiin ja kykenee rikkomaan normaalin kaavan kuvata maailmaa käyttämällä epätavanomaista ilmaisua. Kieleen liittyy vastarinnan elementti, koska se tarjoaa kielellisiä välineitä vastustaa perinteistä ja vakiintunutta tukeutuen mielikuvitukseen. (Shapiro 1984, 239.) Mielikuvituksen keinoin kieli tuottaa maailmasta runsaan kuvan, joka ei ehkä vastaa teoreettisia tarpeita yhtenäistää todellisuudesta kerrottuja tarinoita, mutta joka vastaavasti on enemmän kosketuksessa siihen.

Bleikerin mukaan toisin kuin traditionaalisessa mimeettisessä suuntauksessa, jossa maailma pyritään kuvaamaan tarkkana niin-kuin-se-on kuvauksessa, on estetiikan lähtökohta, että representaation ja sen kohteen välillä on aina väli, ja se on paikka, missä politiikka esiintyy (Bleiker 2001, 510). Kansainvälisen politiikan esteettinen käänne liittyy juuri mimeettiseen käsitykseen²³. Kun yhä kasvava tutkijajoukko tunnustaa eron representaatioissa ja sen kohteessa, politiikan esteettinen hahmotus korostuu. Estetiikka tutkii politiikkaa tuossa erossa, ja tunnustaessaan eron olemassaolon, pyrkii se samalla tunnistamaan ne prosessit jotka eron synnyttävät, ja toisaalta

21 Kuvaava on keskustelu epäkoherenteista valtavirta termeistä kuten *valtapolitiikka*. Tyypillinen tapa siinä on verrata maailmaa *niin kuin se on*, joka on varsinkin realististen koulukunnan taholta otettu lähes poliittiseksi mantraksi. Huomattavan helposti mantran voi kyseenalaistaa vertauksella valokuvaan. Valokuvaus kuvaa maailman yksinkertaisimmillaan *niin kuin se on*, kuin puhtaana arvovapaana objektina maailman tilasta, mutta on helppo ymmärtää kuinka petollista vaikuttamista valokuvaus ja tilanteiden hallittu kuvaaminen äärimmillään on, esimerkiksi sotatilanteiden kuvauksissa. (Ks. enemmän Bleiker 2009, 6-7.)

22 Esteettinen käänne kansainvälisessä politiikassa on huomattavan tuore tutkimussuunta, ja se kehittyi nopeasti. Merkittävimpien tutkijoiden joukkoon voidaan laskea Roland Bleikerin ohessa Antony Burke, David Campbell, Stephan Chan, Costas Constantinou, Alex Danchev, Philip Darby, James Der Derian, Jenny Edkins, Marianny Franklin, Nicholas Higgins, Gerald Holden, Emma Hutchinson, Vivienne Jabri, Ekkehart Krippendorf, L.H.M. Ling, Debbie Lisle, Cerwyn Moore, Iver Neumann, Oliver Richmond, Dieter Senghaas, Michael Shapiro, Christine Sylvester, Cynthia Weber, Maja Zehfuss (Bleiker 2009, 3).

23 Voidaan sanoa, että 1900-luvun voimakkaimmat ”opit”, eli realismi, liberalismi ja marxismi erosivat mimeettiseltä kannalta tarkastellen vähän toisistaan. Tyypillistä niille oli pyrkimys olla tyhjentäviä, kaiken selittäviä teorioita (White 1987, 21).

katsomaan tämän eron taakse prosessit huomioimalla. On tunnustettava eron olemassaolo, ja vasta tämän ymmärryksen kautta pyrittävä löytämään keinoja kuinka käsitellä ympäröivää todellisuutta. Eron tunnustamisella ymmärretään myös teorioiden tai teoreettisten representaatioiden suhteellisuus – niiden validiteetti on suhteellinen, ja ne saattavat kuvata vain pientä osaa tai kohdetta koko kompleksisesta todellisuudesta. On nimittäin niin, että luodut teoriat tai idealistiset konseptit itsessään konstituivat omaa todellisuuttaan (Bleiker 2009, 19) ja siten tekevät eroa representaation ja tutkittavan kohteen välillä mahdollisesti vielä suuremmaksi.

Jacques Derridan ajatuksen mukaan politiikan esittäminen on itsessään epätäydellistä ja sidoksissa havaitsijan arvoihin (Bleiker 2009, 20). Epätäydellisyyttä ei sinällään korosteta, vaan puhtauden ja objektiivisuuden maksimia pidetään ihanteena ja tieteellisesti välttämättömänä (Ks. esim. King&Keohane&Verba 1994, 6). Voimakas traditio nähdä poliittinen projisointi ilmeisen arvovapaana hallitsee keskustelua edelleen. Kun perinteiset keinot eivät tunnusta eroa representaation ja kohteen välillä, ottaa esteettinen käänne lähtökohdakseen ajoittaa politiikan alku juuri eron tunnistamiseen (Scarry 1994, 3). Vain eron tunnustamisella on tutkijalla välineet ymmärtää työnsä rajallisuus ja suhteellisuus, ja saavuttaa esteettisyyden tuoma kriittisyys objektin tuntemiselle. Seuratakseni Bleikerin ajatuksia representaation hetkellä on aina kyse vallasta, vallasta tulkita ja käsitteellistää. Valta on huipussaan jos toimija kykenee piilottamaan representaatiosta sen subjektiiviset arvot ja alkuperän (Bleiker 2009, 24). Tässä tapauksessa tutkimus välittää tiedon, ja kiistää tutkijan subjektiivisen tietoa tuottaessa. Valta valikoida tietoa ja tiedon tuloksia on itse tiedon käsitteen kanssa ristiriidassa, ja esteettisessä tulokinnassa varotaan käyttämästä tieto-käsitettä sen totutussa merkityksessä. Tulkinta korvaa tiedon. On tehtävä selvä ero: ymmärrämmekö tulkinnan huomaamalla siinä yhtäläisyyksiä maailman kanssa vai huomaammeko yhtäläisyydet sen seurauksena, että olemme sisäistäneet tulkinnan (Lopes 1996, 16-36)? Kysymys on siitä tarkastelemmeko maailmaa objektiivisesti jo opitun pohjalta, vai annammeko maailman olla itsenäisenä ja verrata sitä oppimaamme. Missä määrin oppimamme ajattelumallit hallitsevat kaoottisen todellisuuden järjestelyä, ja missä määrin poimimme maailmasta noiden periaatteiden antamia seikkoja ja kohtia? Sen myötä herää kysymys, kuinka paljon nuo valitut kohdat kykenevät kertomaan tutkijalle suuremmasta kokonaisuudesta minkä palasia ne ovat? Induktion mahdollisuus toki voi olla olemassa, mutta yhdestä yleiseen rajallisuudet tulee tunnustaa, ja varoa yleistämisestä kaikkea havaittua ja todettua.

Keskiöön nousee kuinka tiedämme maailman – representaation itsensä tiedostaminen

(Scarry 1994, 3). Kuinka voimme tiedostaa politiikan autenttisesti, jos politiikan ja kansainvälisen ymmärrys on tulkitsijasta ja teoreetikosta riippuvainen? Christine Sylvester tulkitsi meidän päätyvän aina kohteen abstraktioon halusimme sitä tai emme (Sylvester 2001, 544). Strong väitti maailman olevan pohjimmiltaan vain illuusio, jonka olemme itse rakentaneet ja jota itse pidämme yllä. Rakennettu kuva on mielikuvituksen tuotos, joka on jossain historian käänneessä eksynyt omille raiteilleen omaksi historiallisesti eläväksi entiteetikseen, ja siten lopulta tarinoissa ja historian kirjoituksessa kertautunut yhä edelleen ja uusille sukupolville. (Strong 1984, 99.) Toisaalta onko Sylvesterin esittämä abstraktio sinällään vältettävä asia, jos sen rajoitukset tunnetaan? Ongelma on, ettei kansainvälisen politiikan valtavirtateoriat tunnusta ongelmaa tärkeäksi vaikka huomioivatkin sen olemassaolon (ks. esim. Wendt 1999, 90 & 373). Kysymys liittyy instrumentaalisen järjen valtaantuloon, jolloin tila esteettiselle ymmärrykselle on vähentynyt (Ks. enemmän Heidegger 1993). Se kuinka päästään tieteellisesti pätevään tietoon representaation kautta ei nouse teorian keskiöön, vaikka ongelmat tutkittavan abstraktiossa tunnistetaan.

On huomioitava, että representaatio tapahtuu monella tavalla, ja että representaation ennakkoehto on kieli ja kielen käyttö (Bleiker 2001, 521). Esteettisyys on politiikka parhaimmillaan, sillä tunnustamalla poliittisen ymmärryksen rajallisuus ymmärrämme miten poliittista kielenkäytön ja representaatioiden luominen itse asiassa on. Poliitiikka on estetiikkaa sen selvimmässä merkityksessä²⁴. Representoimme maailmaa kielellisesti myös tieteessä, ja raja kirjallisuuteen ja esteettiseen tulkintaan vähenee. Voidaan väittää myös, että jos representaatiot ovat hetkellisiä ja liikkuvia, niin kaunokirjallisuus tallentaa nuo hetket elävästi ja syvästi. Kirjalliset tuotokset ovat aikaa kestäviä fyysisesti, kuten Juhani Ahon teokset todistavat. Kirjat ovat fyysisesti olemassa niteinä, eivätkä esimerkiksi häipyviä uutisvälähdyksiä maailmasta, johon suuntaan kaupallistunut media on ohjautumassa. Kulttuurillinen esteettinen tuotos kestää aikaa, ja sen todellisuuden kuvaukseen voi palata halutessaan. Kansainvälinen politiikka ilmenee paikassa mistä sitä ei osata totutuin keinoin etsiä²⁵. Taide esittämisen muotona on paljon itsenäisempi ja muistettavampi kuin mikään poliittinen lausunto (Bleiker 2003, 424), ja siten pysyvä muistuttaja tapahtumista ja teoista mitkä ajan myötä saatetaan unohduksiin. Vaikka ajallinen horisontti Ahon aikaan on vuosisadan verran, kykenee lukija astumaan takaisin tuohon aikaan kirjallisuuden kautta käyttämällä kirjoja aitoina lähteinä tuolta ajalta.

24 Suora yhteys politiikalla ja estetiikan käytöllä politiikassa on Yhdysvaltain armeijan ja Hollywoodin yhteistyö kokoamalla samaan yhdistykseen niin viihdeteollisuuden johtajat, sotapelien kehittäjät, kuin poliittisen hallinnon edustajat valmistelemaan seuraavaa sotaa. (Ks. enemmän Der Derian 2001, xxi.)

25 Enemmän ks. Sylvester 2009.

Esteettisen tulkinnan ei ole tarkoitus yksiselitteisesti tuottaa uutta tietoa vaan pikemmin paljastaa pinnan alla olevia käsityksiä ja saattaa tietomme uuteen valoon. Esteettisyyden kautta tavoitellaan enemmän uusia näkökulmia kuin suoranaisesti uutta tietoa. (Bleiker 2003, 421.) Metodilla tavoittelemme uusia pintoja joita tarkastella totutuista asioista ja kyseenalaistaa niiden legitimiisyys saatujen tulkintojen kautta. Tutkimalla kirjallisuutta saavutamme uuden yhteyden poliittisuuden ja kansainvälisen politiikan ymmärtämiseen, ja keskustelemme samaan aikaan niin historian kuin teorian välillä esteettisyyden kautta. On varottava toisaalta ottamasta positiota liiallisena selvyyttenä, ja antaa taiteen vaikuttaa politiikan tutkimusta tukevana, ei ennalta annettuna konseptina tukemaan edeltä valittuja tutkimuksellisia preferenssejä (Ks. Holden 2010, 386).

Kansainvälisessä politiikassa tulisi huomioida useiden rinnakkaisten mahdollisuuksien olemassaolo (Shapiro 1984, 228). Maailman hahmottaminen on kielellistä ja maailmaa kuvatessamme käytämme kielellisiä ilmauksia ja olemme sitoutuneet kielellisiin käytäntöihin. Aho kertoo esimerkillään oman tarinansa ja todellisuutensa. Kirjailijaa tarkastelemalla kykenemme tuottamaan uusia havaintoja, joita ei aiemmassa rauhantutkimuksessa ole otettu huomioon. (Vrt. Palonen 1988, 45.) Kuvaava ja rikas havainto tästä on se, että Aho varsin selvästi omassa persoonassaan edustaa välillisesti kansainvälisen politiikan ensimmäisen debatin idealismin ja realismin kesken. Asettuako rauhan ajajaksi vai sittenkin osallistua omaan konfliktiin? Yhtymäkohta ei ole sattuma: Ahon käsittelemät totuusarvot maailmasta ja maailmaan osallistumisesta ovat hyvin lähellä perinteistä kansainvälisen politiikan ymmärrystä.

Kukin kirjailija ottaa kantaa, niin itsestään kuin asemastaan käsin. Kirjailijat elävät niin historiallisesti ajassa kuin fyysisesti paikassa. Kirjoittaja kirjoittaa omasta perspektiivistään ja oman aikansa ehdoilla. Situaatio määrittyy fyysisesti kun kirjoittaja on sidottu ainakin välillisesti omaan kulttuuri- ja kirjallisuusperintöönsä sitä heijastaen. Kieli on enemmän kuin kommunikaatiota, kieli representoi ja tekee ymmärrettäväksi puhujaa ja hänen ympäristöään (Bleiker 2009, 4). Haluan kiinnittää huomion yksityiskohtaan: *tehdä ymmärrettäväksi*. Kielellisissä ilmaisuissa jo tapahtunut prosessoidaan ja tuodaan ilmi ymmärryksen lopputuotteena. Kieli heijastaa koettua ja elää jatkuvasti kirjoittajansa kanssa; kieli edustaa kirjoittajan muistia kirjoittajan kokemista prosesseista. Tuloksen yleinen arvo paljastuu historiallisten tilanteiden välittymisessä niille, jotka eivät itse kokeneet tapahtumaa. Kun aikajänne ylittää sukupolvet, vain kirjalliset dokumentit ovat kertomassa tuon ajan tapahtumista. Kielenkäyttö ja kirjallisuus auttaa lukijan ymmärtämään

tilanteita joihin kirjoittaja on halunnut puuttua kirjoituksissaan. Nyanssit, jotka aikaa sitten on ekonomisessa historian kirjoituksessa jätetty pois, heräävät henkiin aikalaisteoksissa.

Kieli kertoo samoja ongelmia ja kysymyksenasetteluita, kuin mihin se on tottunut. Siksi kielellisten kuvien ja myyttien purkaminen on erityisen tärkeää, jotta päästäisiin kielen kuvauksien todellisille lähteille. (Strong 1984, 87.) On tärkeää palata vanhojen käsitysten ja tulkintojen äärelle katsomaan miten ne kuvaavat aikansa todellisuutta. Esteettiseltä kannalta tarkastellen voimme verratta annettua historiaa ja sen kokijoiden aikalaiskuvauksia, ja pohtia vastaavatko niiden antamat tulkinnat vallinneesta yhteiskunnallisesta tilasta toisiaan. Kuin luonnoksen puhtaaksikirjoitusvaiheessa, voidaan tutkimuksessa nähdä mitkä epäviireiset ilmaisut siistiytyivät pois lopullisesta painetusta versiosta.

Parhaimmillaan kirjallisuus paljastaa meille tavan löytää maailma uudelleen, ja tutkia sen poliittisuutta näkemällä menneessä jotakin uutta. Eri kirjoitukset kommunikoivat kanssamme eri lailla. Gadamer mainitsee, että jokainen on joskus kokenut tunteen, mitä sanat eivät riitä kuvaamaan; ja hyvä taide parhaimmillaan mahdollistaa kokemuksen jota ei muuten voi kuvailla (Gadamer 1999, 401). Tuotetut taiteelliset emotiot vaikuttavat perinteisestä toisella tavalla, ja ovat itsessään arvokkaita. Parhaimmillaan vuorovaikutus on monisuuntainen, taiteesta kieleen ja kielestä tulkintaan. Vuorovaikutus taide-objektin ja taiteesta nauttijan välillä on ensisijainen yhteys, joka välittää puolestaan uuden kokemuksen taiteen tarkastelemasta maailmasta. Toki on tehtävä varaus – on eri asia nähdä asia kuin kirjoittaa asiasta (Ranciére 2004, 13). Kykeneekö kirjoitus vangitsemaan tilanteen herkkyyden sen vaatimalla syvyydellä? Persoonallisissa kirjoituksissa ainakin yritys on, ja taiteen äärimmäisen vapauden ideaan tukeutuen voidaan väittää, että intentio syvyyteen on, koska taide ei ole ulkopuolisille paineille alisteinen. Tilanne voidaan kenties kääntää pääläelleen, ja sanoa, että taiteen vapaus osoittaa meille kohtia ja tilanteita todellisuudesta, mitä emme ole tottuneet näkemään tai odottamaan (Whitebrook 1992, 5). Kirjallisuus antaa meille kanavan tutkia kuinka sota ja rauha kommunikoivat teksteissä. Aho kuvaa Jaakobinpainiaan oman rauhanajattelunsa kanssa Suomen historian käännekohdassa, jossa Ahon yritys löytää tasapaino ideaalisen rauhanajattelun ja käytännöllisen osallistumisen välillä edustaa hänen ajattelunsa monisäikeisyyttä sekä syvällisesti että historiallisesta näkökulmasta tarkastellen herkällä tavalla..

Michael Woodia referoidakseni on monta tapaa kohdata tieto, mutta samalla on monta erilaista tietoa mitkä kohdata (Wood 2005, 190). Tieto itsessään ei ole yksiselitteinen konsepti, joka olisi arvo- tai historiavapaa. Tieto on paljolti opetetun ja koetun varassa, mikä heijastuu virallisen

historian taakse. Bleiker huomauttaa, että estetiikka kykenee riisumaan politiikan rationaalisuudesta, jonka aika on ihmisten käsityksiin politiikasta juurruttanut, ja siten tuomaan esille politiikan problemaattisia piirteitä ja prosesseja (Bleiker 2009, 13). Jos voidaan osoittaa teemojen ja käsitteiden kiistanalaisuus, ilmentää se itsessään poliittisuuden olemassaoloa (Palonen 1988, 16). Poliittisuus on juuri ristiriitaisuutta tutkitussa asiassa, josta esiintyy monipuolisia toisilleen vastakkaisia argumentteja ja ulostuloja. Tässä taide parhaimmillaan tarjoaa esteettisesti miellyttävän tunne-elämyksen lukijassa, ja samalla tarkastelee tuttua tai tuntematonta läpiluotaavalla taipumuksella. Kirjallisuus ottaa poliittisen position estetiikallaan. Se ei kuitenkaan selitä tai anna vastauksia vaan tarjoaa sen sijasta kysymyksiä teemaan, joihin vastaanottaja itse vastaa. (Bleiker 2009, 13.) Omalle tutkimukselleni temaattinen asetelma on tärkeä. En tutki Ahon kautta mikä on totuus sodan ja rauhan suhteesta, vaan sitä mitä Aho voi tarjota asiaan liittyvistä kokemuksista ja tunteista rauhanajattelussaan. Sodan ja rauhan jännite on kirjailijassa itsessään, kirjoittaja tarjoaa kirjoituksellaan näkökulman itseensä ja omaan jännitteeseensä.

Ansiokas taide saattaa synnyttää kokonaisen historiallisen maailman jota tarkastella (Girling 2006, 16). Ehkä pienet nyanssit, sivujuonteet taiteessa, vahingot joita ei artisti halunnut peitellä mahdollistaa syvemmän kokonaisanalyysin ikkunan. Se pieni tapahtuma, joka näyttäytyy huokauksena kirjassa, saattaa avata raamit tutkimukselle näkökulmasta, johon se ennen ei halunnut tai tiennyt tunkeutua. Theodor Adornon mukaan ajattelua ei voi olla ilman kieltä (Adorno 1973, 416). Voiko vastaavasti kääntää ajatuksen pääläelleen ja sanoa ettei kieltä ole ilman ajattelua. Jos näin on, niin kielelliset tekstit ovat ajattelevia ja siten osallistuvia. Kirjallisuus ilmentää valtavaa prosessoitujen tapahtumien virtaa. Identiteettinsä kautta kirjoittaja ottaa kantaa käsittelemäänsä tilanteeseen omasta näkökulmastaan, jolloin näkökulma väijäämättä on värittyneet ja politisoitunut. Kuten Bleiker ajatusta myötäilee, maailmaa ei voi representoida neutraalisti, vaan se on sidoksissa niihin kielellisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin missä puhuja tai kirjoittaja on itse (Bleiker 2009, 111). Puhuja puhuu omasta maailmastaan ja niistä voimista mitkä siinä sillä hetkellä vaikuttavat. Taiteilija tai kirjailija voi ottaa etäisyyttä tuohon maailmaan taiteessaan, mutta sekin on tietoinen valinta. Kirjailija Aho koki rauhanajattelunsa mullistuksen suhteessa konkreettiseen sisällissotaan ja välitti sen kirjallisessa muodossa eteenpäin.

Taide paljastaa mikrotason elementtejä, joista voidaan Bleikeria mukaillakseni johtaa tärkeitä asioita laajemmasta maailmanpolitiikan vartalosta (Bleiker 2009, 173). Voimme tutkia taiteen tarjoamaa mikrokosmosta, ja yrittää johtaa siitä seuraavan tason analyysijä. Enemmän

kuin kohde, on taide tässä tapauksessa metodi itsenään, metodi paljastaa kansainvälisen politiikan rakenteita poikkeuksellisella tavalla, joka on uusi, mutta voimakkaasti kasvava. Estetiikan itsensä keinoin pyritään tunkeutumaan syvärakenteisiin jotka kansainvälisen politiikan agendalla ovat akuutteja kysymyksiä, ja samalla tuomaan lisävaloa ja ymmärrystä perinteisiin politiikan ongelmakohtiin. Celan mainitsee estetiikan olevan kuin viesti pullossa. Ehkä se tavoittaa lukijansa ennemmin tai myöhemmin, ehkä ei. (Bleiker 2009, 185) Joka tapauksessa se on olemassa ja saatavilla. Mahdollisuus johon voi palata ja jonka voi aina uudestaan avata ja haastaa sitten näkemykset jotka siitä on annettu. Syntyy mahdollisuus tarkastella historiaa uudella ja rikkaalla tavalla. Palosta mukaillen, politiikan käsittäminen on lähempänä ymmärryksen käsittämistä. Jotta politiikka ymmärretään pitää uskaltautua heittäytyä omien premissien uudelleen tutkimiselle. Tutkimuksen pitää uskaltaa kyseenalaistaa entinen, jotta progressio on mahdollinen. (Palonen 1988, 21.) Esteettisyyden kautta meillä on mahdollista jalostaa vanhasta uutta. Ehkä Celanin mainitsema viesti kauan sitten heitetystä pullosta tulee joskus ulos, kun se ymmärretään avata oikealla tavalla ja ottaa oikein vastaan. Estetiikan tuomat viestit poliittisesta ymmärryksestä antavat politiikan tutkimukselle eväät ymmärtää omaa kokonaisuutta, näkökulmaa ja tieteenalaa. Mahdollisuus palata ja revisioida vanhaa ei tarkoita sen kieltämistä tai poissulkemista, vaan positiivista koettelemista, jolla kansainvälisen politiikan perustaa rakennetaan vahvemmaksi²⁶.

Estetiikka keskustelee siis usealla tasolla ja kielellä. Sitä voidaan tutkia niin esteettisesti, kuin vertauskuvallisesti omasta ajasta ja paikasta. Menetelmän tarkoitus on tarjota poikkeava mahdollisuus nähdä sinne minne perinteiset metafysiset mallit eivät ulotu. Kun perinteiset teoriat ovat luonteeltaan toisia poissulkevia ja konkreettisesta maailmasta erillään olevia (Der Derian 1989, 7), voimme pyrkiä saamaan linkin tuon välin madaltamiseksi estetiikan keinoin. Kysymyksenä on miten tuoda teoriaa lähemmäksi ja käsiteltäväksi, jotta eri tason tekstit kommunikoisivat keskenään. Kohteena on madaltaa fiktiivisen tarinankerronnan ja metafysisen teorian aitoja ja saattaa ne intertekstuaaliseen keskusteluun keskenään. Esteettiset teokset muistuttavat uudelleen ajattelun ja tulkinnan mahdollisuudesta, ja pikemmin limittyvät näin osaksi suurta kokonaisuutta kuin ovat puhtaasti vastakkaisia vallitseville vanhoille käsityksille. Antamalla tilaa uudelle ymmärretään vanhoja teorioita paremmin ja joustavammin sekä nähdään kuinka niitä tulisi käyttää ja missä yhteydessä. Ehkä hyvä viittaus on, että alan perustavat klassikoiden kirjoittajat viittasivat taiteellisiin innoittajiin aina Morgenthausta, E. H. Carrista, Martin Wightista ja Kenneth Waltzista

26 Palosta edelleen lainaten: ”jokainen tulkinta on kiistettävissä, jokaiselle tulkinnalle voidaan esittää vastaväitteitä ja vaihtoehtoja”. (Palonen 1988, 15)

lähtien siinä kuinka kansainvälisen politiikan teorian muodostus tarvitsee abstraktiota, intuitiota ja mielikuvitusta (Bleiker 2009, 187). Kirjoittajista on tullut klassikoita osaltaan kirjoitustapansa johdosta. Tavasta esittää asiat vakuuttavasti hyvän tarinan muodossa on tullut kunnioitettu piirre vanhoja klassikoita tarkasteltaessa.

2.3. Populaarikulttuurista

Populaarikulttuurin voi ajatella palvelevan kansainvälisen politiikan tutkimusta välineellisesti²⁷. Se tarjoaa laajan materiaalin kulttuurilliseen tutkimukseen, jossa voi heijastaa kansainvälisen politiikan ilmenemistä siinä. Kulttuurilliset tuotteet heijastavat vallitsevaa maailmanjärjestystä joko suoraan tai epäsuorasti, sitä tukemalla tai vastustamalla²⁸. Populaarikulttuuri aineistona palvelee eräänlaisena tarkoituksen varastona yksittäisissä yhteiskunnissa (Nexon & Neumann 2006, 13). Se heijastaa tulkintoja ja merkityksiä yhteiskunnasta, niin moraaliselta kuin poliittiselta kannalta tuoden esille todisteita vallitsevista normeista, arvoista, identiteetistä ja ideoista (emt, 15). Populaarikulttuuri usein seuraa yhteiskunnan kehitystä ja tilaa, sekä antaa arvioita sen elinvoimaisuudesta ja problematiikasta. Ahon kynä seurasi Suomen tapahtumia päivittäin, tehden huomautuksia tilaisuuden tullen marginaaleihin ja äänenpainoihin. Populaarikulttuuria voi aiheellisesti kritisoida pinnallisuudesta ja huomionhakuisuudesta, mutta temaattisesti se käsittelee tarinoita, joita välittää eteenpäin. Myytit ymmärrettynä yhteisöä ylläpitävinä ja luovina tarinoina on keskeisessä asemassa niin uskonnossa kuin perinteisessä populaarikulttuurissa (emt). Ne luovat puitteet toimia ja jäsentää vallitsevaa järjestystä, ja tekevät kaaoksen sisälle ymmärrettäviä ja rationaalisesti jäsenettäviä tendenssejä joita käsitellä. Shapiro mainitsee, että ymmärtääksemme poliittisen vallan käyttäytymistä, meidän tulee tutkia niitä sosiaalisia tiloja missä se esiintyy, kuten mainonta, fiktio ja muu perinteisestä poikkeava politiikan tila (Shapiro 1989b, 29). Poliittikka tulee alueelle, jossa se ei ole suoraan mielletävissä perinteiseen politiikkaan. Se näyttäytyy taustalla piilevänä, mutta silti aktiivisena.

Tekstejä tuottamalla ja levittämällä kirjailijat ovat osana yhteiskunnallisessa keskustelussa ja kehityksessä. Kirjallisuus on yhteydessä kansainvälisen politiikan osalta kriittiseen tieteeseen, sen pyrkimykseen tuottaa tiedettä paremman yhteiskunnan saavuttamiseksi. (Ks. Harle 2003.)

27 Vrt. Cynthia Weberin mainioon kansainvälisen politiikan oppikirjaan, jossa hän käyttää elokuvia kuvatakseen kansainvälisen politiikan kilpailevia teoriakuntia. Mallillaan Weber osoittaa kuinka olemme tottuneet ottamaan monet hatarat teoreettiset käsitteet itsestään selvinä, koska ne vilahdavat tietoisuuden ohi ennalta annettuina. Myytit kansainvälisen politiikan perusteorioiden taustalla ovat vaikeita ja monimutkaisia käsitellä, mutta Weberin esitys antaa elokuvien kautta raikkaan ja uuden tavan lähestyä niitä. (Weber 2001.)

28 Ks. esim. Salman Rushdien kirjan *Saatanalliset säkeet* aiheuttamasta poliittisesta myllerryksestä Beyer 1994, 3.

Tuottamalla yhteiskunnallisesti arvokasta tietoa yhteiskunnallisista epäkohdista, kirjallisuudella on vahvaa potentiaalia edistää emansipaatiota. Esteettisyys kyseenalaistaa poliittisen elämän tarinankerronnan subjektit, objektit ja kontekstin (Shapiro 1989a, 13). Kun estetiikka tutkii miten ongelmat voidaan tuoda esiin yhteiskunnan hämärillä alueilla, avautuu mahdollisuus poliittiselle toiminnalle ja epäkohtien korjaamiselle. Esimerkiksi Coker kokee Dostojevskin kurrottavan niin syväälle ihmispsykkeeseen, että se auttaa lukijaa tarkastelemaan mitä tapahtuu modernin elämän pinnan alla (Coker 1994, 44). Kriittisen tieteen traditioon tämä osallistuu, kun kirjallisuus ja estetiikka ottavat kantaa vaihtoehtoisten mahdollisuuksien puolesta, esittäen emansipatorisen vaihtoehdon totutulle (Vrt. Harle 2003, 40).

Kultturi kykenee tunkeutumaan parhaimmillaan perinteisen politiikan osa-alueille, jossa sitä ei klassisesti ole totuttu näkemään. Turvallisuuspolitiikka on erinomainen esimerkki. Kansainvälisen politiikan olemus nivoutuu syväälle turvallisuuteen ja sen kontekstin parissa toimimiseen. Bleiker argumentoi, että 9/11-iskut olivat suora hyökkäys niin poliittisen, sotilaallisen kuin taloudellisen hegemonian juurille (Bleiker 2009, 50). Symbolisesti hyökkäys eteni syväälle amerikkalaiseen turvallisuuskäsitykseen (Ks. Cox 2002). Symbolisiin arvoihin iskemällä saavutettiin kenties syvempi vaikutus kuin perinteisemmillä terroriteoilla. Iskut kohdistuivat rakennuksiin, jotka reflektoivat olemassaolollaan jotain syvempää amerikkalaisessa järjestelmässä ja psyykkeessä. Bleiker mainitsee, että iskujen vaikutusta ei kyetty hahmottamaan vain suremalla menetettyjä, vaan samalla se synnytti kulttuuriteollisuudelta vahvan vastareaktion elokuvien, musiikin ja kirjojen muodossa. Kulttuurillinen reaktio oli poliittinen reaktio. Kirjoittaja vetoaa Immanuel Kantin ajatukseen, että teko itsessään oli kokonaisuutena niin vaikea ymmärtää, että järjen on vaikea hahmottaa sitä kaikessa kompleksisuudessaan. Kuin tulivuoren purkaus taidemaalareille, oli rakennuksiin törmänneet koneet niin vaikuttava yksittäinen näky, että se synnytti tapahtuman kokeneissa esteettisen reaktion vangita tapahtunut kulttuurilliseksi tuotteeksi. (Bleiker 2009, 51.) Iskujen ymmärtämiseksi ja prosessoimiseksi käytettiin esteettisiä välineitä järjen apuna kuvaamaan hyökkäyksestä niitä seikkoja joita järjellä ja perinteisillä kommunikoinnin kanavilla ei kyetty saavuttamaan. Taiteellinen konkreettinen lopputuote vastasi tarpeeseen synnyttää kaaoksesta järjestys ja vangita se tiettyjen raamien sisään, jotta se olisi helpommin tavoitettavissa ja käsiteltävissä.

Kysymys on kokonaisuudesta, jossa politiikka täyttää tilan sen ääriä myöten, ja vain tutkimalla katveeseen jääneitä alueita saadaan kokonaisuudesta kattava ymmärrys. Kuvaavaa on

ensimmäisen maailmansodan englantilainen historiankirjoitus. Tapa, jolla englantilaiset muistavat Suuren sodan on pääasiassa runojen kautta. Historiankirjoituksessa tarkimmat kuvaukset sodasta ovat niiltä runoilijoilta, jotka kokivat sodan, ja kirjoittivat sen poeettiseen muotoon. (Coker 1994, 128.) Esimerkki on todiste, kuinka estetiikan kautta on jalostettu historiallisesti ja tieteellisesti tärkeää tietoa. Siksi on surullista, jos populaarikulttuurin ja estetiikan kautta jalostettua tietoa ei tunnusteta poliittisen elämän aspekteiksi, joilla ei ole sijaa valtavirta kansainvälisen politiikan tutkimuksessa (Weber 2001, 134). Kun perinteiset ajattelumallit jättävät ja sulkevat ajattelua ja sävyjä itsestään ulos (Shapiro 1984, 218), on kansainvälisen politiikan teoretisoinnin hyvä miettiä menetelmiä, joilla ulossuljettuihin piirteisiin saadaan kosketus.

2.4. Rauhanaatteen aatehistoriasta

Keskustelu Juhani Ahon rauhanajattelusta sijoittuu rauhanaatteen aatehistoriaan. Tutkimukseni paikallistuu Juhani Ahoon kirjailijana, ja siihen tapaan, jolla hän toi aatettaan esille. Kysymys on rauhanaatteen ajattelutavasta, ja tutkin millä laajuudella Aho aatettaan käytti ja kokeili. Pyrin selittämään ja ymmärtämään Juhani Ahon rauhanajattelun monimutkaisuutta, ja tunnistamaan niitä syitä, jotka monipuolisuuden taustalla olivat. Vaikka ajan poliittiset olosuhteet muokkasivat Ahon ajattelua, eivät olosuhteet itse ole tutkimuksen kohteena, vaan keskiössä on rauhanaate Juhani Ahon ajattelussa, ja kuinka tuo aate liikkui ja kehittyi kirjailijan kirjoituksissa. Kuten Hyrkkänen sanoo, eivät olosuhteet itsessään vaikuta ajatteluun ja toimintaan, vaan vasta nähdyt ja koetut olosuhteet ”vaikuttavat” (Hyrkkänen 1984, 8). Juhani Ahon rauhanajattelu peilautui vasten aikansa olosuhteita, ja oli siten vuorovaikutuksessa aikansa kanssa kehittyäkseen eteenpäin. Näkemisen ja kokemisen prosessin kautta kirjailijan rauhanaate kokeili omia premissejään, muokaten omaa kuvaa ja mahdollisuuksiaan. Parhaimmillaan Aho kirjoitti rauhanajattelun monimutkaisuudesta selkeästi ja ymmärrettävästi. Kun olosuhteet eivät determinoi yksin ajattelua, ei vaikutteiden osoittaminen ole tässä mielessä tärkeää, koska ne eivät tutkimuksessa selittäisi mitään, kun kohteena on aate itsessään (Hyrkkänen 1984, 29 & 67). Rauhanate itsessään muuntui ja kehittyi, ja Ahon kautta saamme kosketuksen tuohon prosessiin. Collingwoodia seuraten voimme sanoa, ettei poliittisen teorian historia ole yhtenäinen vastaus samaan kysymykseen, vaan pikemminkin se on historiaa itsessään jatkuvasti muuttuvasta ongelmasta, jonka kanssa itse ongelman vastauksetkin muuttuvat (Collingwood 1939, 61-62). Kun Aho rauhanajattelijana eli poikkeuksellisen dramaattisen Suomen historian vaiheen sortokausien, itsenäistymisen ja sisällissodan varjossa, on hänen rauhanajattelunsa problematiikan seuraaminen itsessään

erikoistapaus rauhanaatteen aatehistoriassa.

Aatehistoriallisesta tutkimuksesta haluan tuoda esille tutkimukseni kannalta keskeisimmät tutkimukset. Juhani Niemen väitöskirja *Kullervosta rauhan erakkoon* (1980) on suomalaisittain tarkastellen ehkä keskeisin sota, kulttuuria ja rauhaa yhdistelevä teos. Vastaavaan laajuuteen ja syvyyteen ylittää Harlen teos *Ideas of Social Order in the Ancient World* (1998), jossa kirjoittaja käy läpi eri kulttuurien ja aikakausien malleja ymmärtää yhteiskunnallisen järjestyksen rakenteita. Malleihin sisältyy sodan ja rauhan kysymykset – mitkä sotaosat/rauhaisat toimet ovat olleet omiaan tukemaan sosiaalisen järjestyksen koossapysymistä, jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Harlen rauhanaatteen ja estettisen tutkimusotteen yhdistävä artikkeli *Ydinsodan jälkeisen yhteiskunnan kuvitelmat* (1987) on suoraan relevantti omasta tutkimusasetelmastani käsin, kun hän kirjallisuutta ja elokuvia analysoimalla tutkii yhteiskunnallisen elämän yleistä luonnetta suhteessa ydinsotaan ja kulttuurin kuvitelmia atomisodasta. Sivuan ja heijastan analyysiosion jälkeen Ahon rauhanajattelua lopulta Pentti Airaksen laajaan tutkimukseen *Sodan ja rauhan motiivit*, joka keskustelee kuinka sotaan osallistuminen on valistuneen kasvatuksen saaneen Fredrik Suuren ajattelussa sittenkin välttämätöntä omasta positiostaan käsin. Sodan ja rauhan atteen problematiikka on monisyinen ja mutkikas. Yksinkertaistuksia laajasta rauhanajattelun historiasta on vaikea ellei mahdoton tehdä, ja selkeät yksittäiset rauhanajattelijat ovat harvassa. Koska Aho oli ammattikirjailija, antoi hänen tapansa käyttää kieltä mahdollisuuden esittää ristiriitaiset kokonaisuudet koherenttina kirjallisena tuotteena. Rauhantutkimuksellisesti tämä on mahdollisuus tarkastella sodan ja rauhanaatteen problematiikka ja kehittymistä poikkeuksellisella tavalla.

3. *Jännite - Rauhan erakosta kapinaviikkoihin*

Juhani Ahon rauhaa, väkivallattomuutta ja idealismia korostanut ajattelu oli kirkkaimmillaan kirjassa *Rauhan erakko*. Ajan poliittinen tilanne ajoi Suomen yhteiskunnan itsenäisyyden jälkeen kuitenkin pian sisällissotaan. Vaikka Aho yritti pitää sodan viikkoina rauhan erakkonsa hengissä, huomasi hän pettymyksekseen myöhemmin, että oli noina viikkoina joutunut lieventämään suhtautumistaan väkivaltaan, joskin korostaen, että oli ollut näin tehdessään väärässä. *Hajamietteitä kapinaviikoilta* on tuon ajattelun kuvaus ja todistus. Aikajänne kirjojen julkaisujen välillä oli vain kaksi vuotta, mutta ne kuvaavat äärimmillään Ahon ajattelun vuorovaikutusta kahden ääripään – rauhanaatteen ja sotaan osallistumisen - välillä. Tulee huomata, että jännite eli myös kirjojen sisällä jatkuvana rauhan ja väkivaltaan osallistumisen pohtimisena. Teokset kuvaavat terävästi kuinka Ahon ajattelu ei ollut mustavalkoista, vaan ristiriitaista ja poliittisessa tilanteessa polveilevaa.

3.1. *Rauhanerakko*

Kun täältä lähden vien mukani hengen ja ruumiin terveyden, uskon onneen ja rauhaan ja hyvinvointiin ja siihen, että kaikki maailmassa – ainakin yhdestä sen paikoista – on niin kuin olla pitääkin. (RE, 4.)

1916 maaliskuussa julkaistu *Rauhan erakko* on Ahon henkilökohtainen keskustelu itsensä kanssa rauhanaatteesta ja sen toteutumismahdollisuuksista. Kirjailija mainitsi tuolloin, ettei hän ”ole vielä mitään kirjaa kirjoittanut niin sisäisestä pakosta ja sydämeni käskystä kuin tämän” (KV, 575). Kirjan tausta eetosena vaikuttaa olevan varmuus, ettei usko rauhanideaaliin ja -aatteeseen ole menetetty ensimmäisen maailmansodan syttymisestä huolimatta. Kirjan kuvaavana ohjenuorana on tavallaan Ahon oma keskustelu rauhanaatteen puolesta ja sitä vastaan, ja pohdinta ikuisen rauhan mahdollisuudesta ihmiskunnassa. Aikanaan kirjan sanoma konkreettisine ratkaisuehdotuksineen oli sen verran haastava, että ajan sensuuri otti sen käsiteltäväkseen (Ks. Ehrlund 1936, 138). Sensuuri poisti käsikirjoituksesta neljä kohtaa, jotka käsittelivät pienten kansojen sortoa, sodan mielettömyyttä, aseistakieltäytymistä ja kirkon asettumista kannattamaan rauhaa. Kokonaisuudessaan teos tuli julki vasta 1950-luvulla. Oli toisaalta luontevaa, että sensuuri tulisi puuttumaan Ahon kirjaan, etenkin Ahon mennessä ehdottamaan konkreettisia toimia käytännön tasolla kuinka levittää rauhanaatetta. Tähän vakanssiin Aho nimitti papit, joiden tulisi olla rauhan sanansaattajia. Yhdys Järnefeltien perheeseen tulee havaittavaksi, kun kuten mainittua Arvid Järnefelt kirkkopuheissaan keväällä 1917 painotti rauhan edistämisen ja levittämisen

merkitystä sekä pienten kansojen oikeutta vapauteen²⁹, todennäköisenä innoittajanaan juuri *Rauhan erakko*.³⁰ Arvidin puheiden johdosta Aho harkitsi jopa draaman kirjoittamista ystävästään, mutta lopulta vetäytyi suunnitelmasta, kenties liian lähelle tulevan aihepiirin ja henkilöiden johdosta (Ks. MF 42/Valittelu ja kirkkopuheet).

Rauhan erakko on fiktiivinen kirja kirjoittajaminästä, joka matkatessaan Alpeilla löytää ”rauhan erakon”. Hän on rauhanidealisti, joka uskonnollisella hartaudella on omistautunut rauhanaatteelle ja sen sanoman levittämiselle. Erakolla on alppivuoristossa oma mökki jonne muut rauhanmieliset saapuvat keskustelemaan rauhan erakon kanssa. Itse kirjoittajaminäkin ottaa suunnakseen rauhan erakon mökin ja päätös lopulta muuttaa hänen sisäisen maailmankuvan täysin. Mökille kirjoittajaminä saapuu pessimistisenä, ei rauhaan tukeutuvana realistina, ja kirjan päättyessä hän on lopulta se, joka on ottanut rauhan aatteen kannattamisen omaksi henkilökohtaiseksi velvollisuudekseen. Kirjasta huokuu ensimmäinen maailmansota. Se on painettu 1916, maailmansodan raivotessa, ja kirjailija kirjoittaa ohessa tunnelmistaan ja suhtautumisestaan käynnissä olevaan sotaan. Kirjan käsikirjoitusluonnoksista käy esille, että Aho seurasi tiiviisti päivittäisiä maailmansodan tapahtumia, sillä luonnoksiin on liitetty sodasta raportoivia lehtileikkeitä (Niemi 1985, 161). *Rauhan erakon* luonnoksissa Aho käytti mahdollisena näyttämönä tarinalle niin pappilamaisemaa maaseudulta kuin saaristomeren lahdelmia, mutta päätyi lopulta alppimaisemaan, kenties tarinan yleistettävyyden ja kansainvälisyyden takia sekä omien henkilökohtaisten alppimuistojen siivittämänä. Merkityksellistä tarinan kannalta on, että kirjailija käytti tarinan esikuvana todellista henkilöä. Ahon tehdessä matkan Italiaan vuonna 1893 Caprin seuduille, hän vieraili jo kuolleen erakon majapaikalla. Erakko oli eläessään ollut harras katolilainen ja palvonut neitsyt Mariaa siinä määrin, että oli sijoittanut neitsyttä kuvaavan kivipatsaan kivistä muurattuun komeroon. Uskonnollinen vertauskuvallisuus jäi vellomaan Ahon mieleen, ja hän toteutti sen *Rauhan erakossaan*, mutta tällä kertaa kristillinen madonna oli korvaantunut rauhan madonnalla. (Niemi 1985, 160; tarkemmin erakko Anshelmuksesta ks. KT 6, 271-272; Aho käytti vastaavanlaista symboliikkaa erakosta jo Panussa ks. Aho 1947, 10.)

Kirja alkaa matkailijaminän käydessä keskusteluja nuorten rauhanidealistien kanssa.

29 Puheet olivat niin provosoivia, että ne johtivat vankilatuomioon, jonka Järnefelt vältti kuitenkin valtionhoitaja Mannerheimin armahduksella. Puheessaan 6.5.1917 Järnefelt päätti Nikolainkirkossa puheen seuraaviin sanoihin: ”Sanon vieläkin: älköön tämän kirkon nimi enää olko Nikolainkirkko, vaan olkoon se – Vapauden kirkko.” (Enemmän kirkkopuheista ks. Järnefelt 1917 *Kirkkopuheet*.) Vertauksella Järnefelt pyrki tekemään eroa, ettei kirkko voinut kuulua yhdelle ihmiselle, vaan kaikille, ja siten kirkko ei voinut kantaa yhden ihmisen nimeä.

30 Kirjan vastaanotto oli aiempiin *Juhaan* ja *Omatuntoon* verrattuna pettymys ja levikki nopeasti osoittautui heikoksi. Mm. kirjailija Maria Jotuni arvioi kirjan olevan liian kristillinen paatokseltaan (Jotuni 1980, 508).

Teknologinen kehitys etenkin joukkoliikenteen saralla yhdistää maailmaa. Kehitysusko on korkealla, niin fyysisesti kuin kulttuurillisesti. Nuorten kanssa käydyissä keskusteluissa maailma vertautuu ruumiiseen, ja uusi nopea junaliikenne sen vereen, joka liikahtelee säännöllisesti, keskeytyksettä ja oikuttelematta. Syrjäisimmät maailmankolkat yhdistyvät uuden kehityksen piiriin ja kaukaisimmatkin alueet saavat maailman keskuksissa haudotut uudet ideat ja ajatukset. Kirjan tässä kohdassa heijastuu 2000-lukuun vertautuva usko maailman yhtenäisyydestä, omalla tavallaan aikansa globalisaatiosta, joka jakaa kaikille maailman osille oman osuutensa, eikä jätä mitään aluetta vaikutuksetta. Kuvaava kohta on keskustelujen lomassa sanottu toteamus kuinka matkustaja voi Vladivostokista lähtiessään laskea minuutilleen milloin hän Siperian, Euroopan, Atlantin ja Amerikan mantereen yli kulkiessaan saapuu San Franciscoon. Maailma on kirjan henkilöille jo yhtä, välimatkat ymmärrettäviä ja hallittavia, ja ajatus maailmasta rajat ylittävänä kokonaisuutena läsnä. Teknologian ja uuden mahdollisuudet ymmärretään kirjan keskustelijoiden toimesta “rauhallisten valtojen riemuvoittona, jommoista maailmanhistoriassa ei mikään muu aika ole kyennyt saavuttamaan” ja “pyhänä maailmanjärjestyksenä, jossa sodat ja vihollisuudet ovat mahdottomia ainakin sivistyskansojen kesken”, lopulta “toteutunut unelma tuhatvuotisesta valtakunnasta maan päällä”. (RE, 10-11.)

Ajan ajatukset ovat selkeästi läsnä perusteltaessa ajan henkeä. Nyt historiallisesta perspektiivistä käsin luettuna voidaan myös argumentoida, että vastaavia lähtökohtia käytettiin aivan päinvastaiseen tarkoitukseen hieman myöhemmin kansallissosialistisessa Saksassa. Kaiken kaikkiaan keskustelijoista heijastuu aito usko, ja nuoruuden into saavuttaa rauha nimenomaan inhimillisen ja teknologisen kehityksen kautta progressiivisesti. Jos maailma on fyysisesti valloitettavissa ja muokattavissa ihmisielen mukaiseksi, on ihmisielen mahdollisuuksissa samalla yhdistää maailma yhtenäiseksi, ja tehdä siinä mahdottomaksi sodan syttyminen. Keskustelun ohessa heitetään unelma: “koko maailmassa on oleva yhtenäinen aikataulu” (RE, 15). Ote on jopa funktionalistisen suhteessa maailmaan – sitoudutetaan toinen toiseen, ja molemmat saavuttavat hyvää sen kautta.

Kirjoittajaminä ei nuorien keskustelijatovereidensa lähdettyä kuitenkaan itse halua uskoa niin hartaasti rauhaan ja maailman yhtenäisyyteen. Hänelle herää pelko, että sillä millä perustellaan rauhaa voidaan yhtä luontevasti perustella sotaa. Ehkä maailmanliikenne helpottaa yhtä hyvin valloittajaa vihollisensa kimppuun käymisessä helpompien liikenneyhteyksien muodossa. Tässä vaiheessa kirjoittaja haluaa eristäytyä, mainiten “kuta enemmän ihmiset ovat

eristetyt toisistaan, sitä suurempi rauha heidän välillään vallitsee” (RE, 30). Ahon kirjoittajaminä havaitsee, että uusien ideoiden vuorovaikutuskanava on liian yksipuolinen. Uudet ideologiat ja idea tulevat vain ja ainoastaan Euroopasta. Ehkä jos keksitään jotain todella uutta ja mullistavaa niin se pikemmin tapahtuu aivan toisten ei-eurooppalaisten aatteiden ja voimien vaikutuksesta, otaksuu kirjoittajaminä. Piilevästi tässä tuodaan esille eurooppalaisten voimakas pyrkimys maailmanvalloitukseen omien lähtökohtien pohjalta. Aho ymmärtää, että Eurooppa pyrkii johtamaan maailmaa, ja kritisoi tapaa jolla se sen tekee. Lievennyksenä Ahon päähenkilö toteaa kuitenkin, että yhtenäisyys ihmisten kesken on saavutettavissa, mutta kokee sen koneellisen palvonnan sijaan syntyvän taiteista ja tunteen kulttuurista, kun ”koko maailma rakastaa samalla tavalla” (RE, 32). Yhtenäisyys on olemassa, vain sen tekemisen ehdot ovat kiistanalaisia.

Ahon vanhempien tausta herännäisyysliikkeen osana ehkä vaikuttaa siihen, että Ahon pessimistinen kirjoittajaminä suuntaa uskonsa muualle. Hänelle elinvoimaisuus ja nuoruus heijastuu ympäröivässä luonnossa ja sen kauneudessa. Kirjoittajaminä kokee voimakkaita tunteita havaitessaan ”laakson pohjassa loistavan kuin alttari kirkon perällä sininen jäätikkö, ja kuin alttaritaulu sen yläpuolella valkoiset huiput” (RE, 36). Jos johon, niin kristilliseen etiikkaan heijastuu hyvän ja oikeamielisen asenteet *Rauhan erakon* käänneissä. Toisaalta kirjailija ei tyrkytä taivaan uskoa lukijalle, vaan se heijastuu enemmän kuvauksien vertauksissa ja maailman jäsentämisessä. Ihmisen osa on kirjoittajaminälle suhteellinen:

[...] kun ei ihmiselle ihmisenä koskaan tapahdu mitään tai ainakin äärettömän vähän – niin tuskinpa ihmiskunnalle ja maailmallekaan. (RE, 41.)

Päähenkilö tempautuu kanssaihmissen parissa ollessaan korkeisiin ajatuksiin, mutta jäädessään yksin kokee oman voimattomuutensa yksin maailman edessä.

Kirjan käännekohta on päähenkilön saapuessa rauhan erakon mökille. Hän seuraa sivusta syrjässä rauhan erakon ja muiden mökille saapuvien keskusteluja verraten heitä rauhanseurakunnaksi eli rauhanaatteeseen uskovaisiksi (RE, 129). Kun kristinuskossa konsanaan, on rauhanaatteella jo oma kirkko ja omat seuraajansa. Omana uskovaisten reliikkinään rauhan idealisteilla on oma rauhan Madonna patsaansa, jonka rauhan erakko on asettanut pienelle kielekkeelle, jotta alapuolisen kylän asukkaat kykenisivät näkemään patsaan vieressä palavan rauhan tulen joka yö. Ahon mielikuvat Caprissa kuulemastaan erakosta seuraavat kirjan vaiheissa.

Tarina kulkee niin, että kirjoittajaminä jää rauhan erakon luokse useammaksi päiväksi ja

lopulta pidemmäksi aikaa. Päivisin he tekevät töitä muiden kyläläisten tapaan läheisellä pellolla, ja iltaisin päähenkilö keskustelee rauhan idealismista erakon kanssa. Hiljalleen, ajatus ajatukselta alkaa päähenkilö epäillä omaa pessimismiään ja sen oikeellisuutta. Hän avartuu sisäisesti alkaessaan uskoa rauhan mahdollisuuksiin ihmisissä ja tovereissaan. Uskon vahvuutta koetallaan kuitenkin pian, sillä näin yksinkertainen tarinan kuljetus ei ole.

Sota julistetaan alkaneeksi Serbian ja Itävalta-Unkarin välillä, ja tiedon rauhan erakon majalle tulee tuomaan ivallisesti alppijääkäri. Eihän näin voinut tapahtua, miten maailma kaikessa kehityksessään kykenee näkemään naapurinsa vihollisena. Niinpä niin, ajattelee kirjoittajaminä, kyllähän minä sen tiesin. Turhaan uskoin hölmösti rauhaan, kun maailma on aina pyörinyt sotien ravitsemana ja muokkaamana. Mikä merkittävää tarinassa - ei päähenkilön oma, vaan rauhan erakon reaktio sodanjulistamiseen on se, joka herättää ja pelästyttää päähenkilön. Itse hän on valmis palaamaan pessimistiksi, mutta hän ei halua uskoa, että rauhan erakko luopuisi aatteestaan.

Erakko rientää lähikylään keräämään enemmän tietoa tapahtuneesta ja kohtaamaan kylän väen. Matka lamaannuttaa hänet. Kylässä hän saa todistaa, että kylän väki "oli siitä niin riemuissaan [sodasta], kuin ei maailmaa suurempi onni olisi voinut kohdata" (RE, 168). Päähenkilö pyrkii rauhoittamaan rauhan erakkoa, ja tekemään tämän kanssa retkiä lähivuorenrinteille, saadakseen rauhan erakon ajatukset järjestykseen. "Kansat vihaavat toisiaan, kansat vihaavat toisiaan kansoina, kaikki oli harhaa", väräjäa rauhan erakko (RE, 169). Hän ottaa rauhan Madonnansa pois kielekkeeltä kätkien sen mökkiinsä. Päähenkilön työskennellessä normaalisti lähipellolla, tulevat kylän naiset pian kysymään kuka oli vienyt pois Madonnan:

Erakko itsekö? Mitä varten? He olisivat tahtoneet rukoilla häntä, että hän soisi heidän aseilleen pikaisen voiton – Kuinka te voisitte rauhan Madonnalta sellaista rukoilla? Koska pikaista voittoa seuraisi pikainen rauha. Sitten ei koskaan syttyisi sotia, kun me olisimme kukistaneet vihollisemme, ei kukaan heistä enää voisi aloittaa sotaa meitä vastaan, kun he kaikki olisivat kukistetut. (RE, 198.)

Päähenkilö tuntee asemansa tuskaiseksi ja pyrkii rauhoittamaan rauhan erakkoa vetoamalla, että kristinuskon totuudet jo kyllä hallitsevat ja ovat aina hallinneet maailmaa (RE, 177). Rauhan erakko ei tästä paljoa perusta ja on vaipuneena syvälle masennukseensa. Yllä olevan peltokohtauksen merkittävyys on sen suorudessa. Ihmiset todella uskovat omaan sotaan niin sokeasti pyhänä ja oikeellisena, etteivät näe ristiriitaa pyytää rauhan Madonnalta siunausta heidän omille toimilleen. Vastaava tapahtuu todellisessa sodassa sotilaspappien pyhittäessä kunkin puolen joukot ja aseet oikeamielisinä. Esimerkki nousee kirjoittajaminältä hänen mainitessaan rauhan erakolle, että itse Jahve oli vienyt oman oppinsa tunnustajat heidän luvattuun maahansa, kunhan

he olivat raivanneet tieltään kaikki muut kansat, naiset ja lapsetkin (RE, 179).

Kestää päiviä, kestää viikkoja. Molemmat työskentelevät päivisin lähikylän pelloilla kunnes Betlehemin tähden päivänä rauhan erakko herää henkisestä koomastaan, ja purskahtaa, että kaikesta huolimatta täytyy hänen uskoa maailmanrauhaan. He käyvät lyhyen debatin ja kirjoittajaminä toteaa asian olevan näin:

Miksi juuri tämä sota riistäisi maailmanrauhan mahdollisuuden uskon enemmän kuin muutkaan sodat, jotka eivät voineet sitä järkyttää. Onhan aate aina ollut olemassa, onhan usko siihen ja toiminta sen hyväksi lakkaamatta kasvanut, sota sodalta. (RE, 213.)

Ahon rinnastus Betlehemin tähteen on kristillinen, ja palautuminen uskoon, maailmanrauhan uskoon juuri kristillisen Betlehemin tähden aikaan vertauskuvallista. Kun usko kristinuskoon, ei rauhanuskon tule lannistua yksittäisistä takapakeista. Vertauksen soveltuvuus ei tosin mielestäni ole välttämättä soveltuva. Kristinuskon vetoisuus jumalallisen läsnäolon puolesta, johon ihminen ei omalla toiminnallaan voi vaikuttaa, kun vastaavasti rauhanaate, ja sen edistäminen on ihmisen tehtävissä, aivan kuin valtioiden rajat. Ehkä siten jo leimaudun itse rauhan idealistiksi, rauhan erakoksi omalla tavallani, mutta olkoon niin, olen siis puoleni valinnut.

Palatakseni kertomukseen, on virke *“miksi juuri tämä sota”* osuva. Rauhanaate ei tule hetkessä valmiina mallina, vaan se on jokaisen siihen samaistuvan tehtävänä. Nousee ajatus, mitä olisi Aho mahtanut rauhan miehenä ajatella toisesta maailmansodasta, jos olisi niin pitkään elänyt? Jos ensimmäinen maailmansota oli hirveä, ja vertaansa vailla oleva tuhoamisnäytelmä, osoitti toinen maailmansota maailman julmuuden vielä raaemmin ja kertaluokkaa suuremmissa mittakaavassa. Rauhan aate antaa, mutta myös ottaa iskuja vastaan kamppailussa maailman rauhan puolesta. Saksan ja Ranskan 1900-luvun toisen puoliskon taloudellinen ja poliittinen integroituminen antaa kuitenkin kuvaavan esimerkin, että maailmansotien rintamavihollisetkin kykenevät pääsemään yli keskinäisistä kiistoistaan menestyksellä.

Kirja päättyy uuteen uskoon, uuteen toivoon maailmanrauhan aatoksesta, jonka jakavat niin rauhan erakko kuin kirjoittajaminä. Rauhan aatteen voiman sodankin keskellä todistaa päähenkilöille rintamalta kuultu pöyristyttävä uutinen joulurauhasta saksalaisten ja ranskalaisten kesken. Käsi kädessä he olivat toivottaneet toisilleen rauhaa, ja jakaneet toisilleen lahjoiksi sanomalehtiä, karkkia ja tupakkaa sopien, että *“emme ammu toisiamme ennen puolta yötä”* (RE, 219). Sotajoukot käsittelevät toisiaan kuin parhaita tovereitaan, ja lauseen lievä ironisuus korostaa, että heillä keskenään tuskin on henkilökohtaista kaunaa toisiaan kohtaan, pikemmin he vain

seuraavat maidensa johtajien päätöksiä. Ajallisesti tapahtuma ajoittuu yhteen rauhan erakon uuden uskon tulemisen kanssa. Joulun aika toi niin rauhan erakolle, kuin joulurauhan tekijöille rintamalla uuden rauhan tuulahduksen. Kristillinen vertaus on jälleen selvä. Kirjoittajaminä jää rauhanaatteen voimaan: “se ei toteudu [maailmanrauha] ellei sen toteutumiseen kukaan usko, mutta sen toteuttaminen alkaa heti, kun siihen jokukaan uskoo” (RE, 224).

Kaiken kaikkiaan *Rauhan erakon* tarina on monisyinen. Jo rauhan aatteen pohdiskelu sijoittamalla se keskelle ensimmäistä maailmansotaa on kuvaava. Sodan syttyminen on kirjan käännekohta, ja alku myös kirjoittajaminän omalle rauhanaatteelle. Sota mullistaa lopullisesti päähenkilön ajattelun ja hänessä olleet pessimistiset mietteet. Konflikti aktivoi päähenkilön kohtaamaan omat pessimistiset ajatukset maailmasta, ja vaatii antamaan niihin vastauksen, kun tekemisen aika koittaa. Toiminta kanavoituu rauhan erakon tukemiseen. Kirjoittajaminästä tulee sodan syttymisen jälkeen se tuki, joka huolehtii rauhan erakosta, ja pitää yllä hänen rauhanaatettaan. Sodan syttyä pessimistinen kirjoittajaminä aloittaa oman taistelunsa rauhan aatteen puolesta, ja osaltaan pelastaa rauhan erakon kun väkijoukko haluaa lynkata hänet rauhan aatteineen. Kirjan ydin on päähenkilön käymä sisäinen debatti, jossa hän tunnistaa mistä sodassa on kyse, ja ettei yksittäinen sota ole osoitus rauhan aatteen heikkenemisestä. Pikemmin sota konkretisoi jopa hänet – pessimistin – toimimaan rauhan puolesta aktiivisesti ja ajamaan sen asiaa. Päähenkilö ymmärtää lopussa, että rauha seuraa vain yhdessä tekemällä vähitellen ja pikkuhiljaa se saa enemmän kannattajia ja seuraajia. Kirjan jättämä tunnelma on toiveikas – niin kuin rauhanaatteen hengenkin.

3.2. Oman osallistumisen erityisyys – Hajamietteitä kapinaviikoilta

Juhani Aho piti henkilökohtaista päiväkirjaa koko Suomen sisällissodan ajan. *Hajamietteitä kapinaviikoilta* muotoutui lopulta kirjalliseen asuun sodan päätyttyä, ja kuvaa Ahon jokapäiväistä elämää ja ajatuksia punaisesta Helsingistä sotaviikoilta. Täytyy huomioida, ettei kapinapäiväkirja ole täysin autenttinen asiakirja, sillä se muotoutui vasta luonnospäiväkirjan pohjalta. Puhtaaksikirjoitusvaiheessa luonnos ja merkinnät muuttuivat olennaisesti. (Niemi 1985, 65.) Erityisesti vähäpätöisimmät asiat ja kulkupuheet Aho korjasi lopullisesta versiosta pois. Merkittävimmät niistä koskevat perheen sisäistä jännitettä ja Ahon suhtautumista punaiseen lehdistöön.

Luonnoksista käy ilmi, ettei Aho kyennyt ymmärtämään perheen sisäistä eripuraisuutta

konfliktiin. Aho luonnehti perheen sisäistä tulehtuneisuutta ”elämänsä suurimmiksi suruiksi ja konflikteiksi”, eritoten Heikki- ja Antti-pojan kapinallisuutta. Vanhentunut kirjailija näki erimielisyyksissä piirteitä oman isänsä kanssa käydyistä yhteenotoista. Väittely oman perheen parissa meni niin pitkälle, että Venny-vaimo kirjoitti Aholle ”vasta-lastun”, kun Aho pohti kirjoituksissaan omaa suhtautumistaan vieraaseen apuun. (Niemi 1985, 176-77). 1.4.1918 kirjaamassaan merkinnässä kirjailija toteaa omasta asemastaan: ”Olen yksin perheessäni, yksin koko maailmassa, ärtyisä ukko, en muuta mitään.” (1.4.1918-kohdalta merkintä MF 29-30.) Kun Aho oli nuoruudessaan puhunut osallistumisen ja aktiivisuuden puolesta värittämällä tarinansa täyteen kansanomaisia piirteitä ja kuvauksia, ei hän pystynyt aktivoitumaan konfliktissa kummallekaan puolelle fyysisesti. Ahon paradoksaalisuus tilanteessa, jossa tapahtumat väistämättä kallistuisivat jollekin suunnalle, oli kirjailijan oma kädenvääntö oman historiansa kanssa. Hänen päiväkirjastaan löytyy ristiriitainen merkintä, ettei hän voi olla mukana ajamassa sosialistisia tavoitteita, koska tapa jolla niitä toimeenpannaan on väärä, vaikka nuo tavoitteet vastaavatkin osittain hänen omia nuoruuden ideaalejaan (Merkintä 2.4.1918 MF 40).

Toinen merkittävä seikka jota on siistitty painetussa kappaleessa, on Ahon suhtautuminen punaisen Suomen lehtiin kirjoittaneen Algot Untolan asemaan. Opettajana, kirjailijana ja sittemmin toimittajana sisällissodassa toiminut Untola oli näkyvästi esillä punaisissa sanomalehdissä käyttäen salanimiä *Irmari Rantamala* ja *Maiju Lassila*, ja Aho otti hänet omaksi kuvastimekseen suhtautumisessaan painettuun punaiseen sanaan. Ahon asennoituminen etenkin sodan loppuvaiheilla tulee ilmi, kun hän mainitsee ”asiain ja aatteen oikeutuksen ja tulevaisuuden” olevan kenties sosialistisen puolen tavoitteissa (MF 29-30, merkintä 24.3.1918). Ja sitten: ”Minä tulen kai pysymään säilyvänä, mutta se suuri tuleva kansalliskirjailija on mahdollisesti sosialismin ja uudistavan kumouksen mies³¹” (Aho 1961, KT2, 176). Lauseissa on havaittavissa kateutta Untolaa kohtaan, ja Aho kenties haaveili ja toivoi itse olleensa vastaavassa asemassa, jossa hän Untolan tavoin olisi kyennyt olemaan vallankumouksen etujoukoissa painetun sanan älykkönä. Juhani Niemi mainitsee Ahon tunteneen pelkoa olemisesta ehkä väärällä puolella konfliktissa (Niemi 1985, 179), ja voidaan nähdä Untolan olleen välineellinen Ahon omassa yrityksessä löytää oma paikkansa.

31 Perästäpäin voidaan lukea Väinö Linna ja F. E. Sillanpää kuuluviksi tuohon kategoriaan, joten Aho tavallaan selvänäki kehityksen suunnan. Kirjoittihan Aho jo 13.4.1919 Sillanpäälle henkilökohtaisen kirjeen, jossa mainitsee Sillanpään tuoreesta kirjasta *Hurskas kurjuus*: ”Niinkuin Te kourasette turpeen nurin ja näytätte, mitä on alla, ei ole pitkiin aikoihin tässä maassa kourastu. Sillä kirjalla tulee varmaan olemaan kauas kantava vaikutus. Sen ympärillä kuletaan vielä kuin kissa kuuman puurokupin, siinä vainutaan ´punaisuutta´, mutta sitä punaisuutta meillä täytyy olla. Olen iloinen, että nuori polvi kirjoittaa muutakin kuin juhlarunoja ja sotalauluja.” (KV, 606.)

Kaikista tehdyistä korjauksista ja lievennyksistä huolimatta voidaan sanoa, että sisällissodan päiväkirjassaan Aho kuvaa omia paljaita ajatuksiaan muusta tuotannostaan poiketen harvinaisen avoimesti. Päiväkirjan otteet ovat aikaväliltä 27.1. - 25.5.1918 ja loppuun on liitetty kirjoitus jouluaatolta 24.12.1918 kuvaamaan tunnelmaa vuoden lopulla yksittäisenä palana. Kirja etenee kronologisesti, ja sen myötä tulevat esiin Ahon varsin suorasukaiset ja peittelemättömät ajatukset kultakin päivältä. Seuraavassa seuraan kirjan kulkua, ja heijastan mietteitä rauhasta Ahon ajatuksiin verraten.

Aholle puhjenneen sisällissodan tilanne oli masentava. Ensimmäkin Aho koki asemansa porvarina olevan sietämätön Helsingissä, jossa valtaa pitivät nyt "kansamme huonoimmat, valistumattomimmat, ja vastuuttomimmat ainekset" (HK, 1). Toisekseen Aho ei voinut uskoa, että vaaleilla valittu eduskunta oli näin helposti ja nopeasti syrjäytetty.

Kapinan ensimmäisten päivien suurin yksittäinen suuttumus Aholla on, kun hän useaan otteeseen tulkitsee punaisten veljeilevän vanhan isännän eli Venäjän – nyt Neuvosto-Venäjän – kanssa. Venäjän hän ei näe tarjoavan mitään kehittyvää, ja vertaa punaisten "veriveljeilevän vertaistensa kanssa" (HK, 1). Kirjailija koki, että Suomessa puolueesta riippumatta pyrittiin eroon venäläisistä, ja toteaa suuttumuksensa kumpuavan siitä, etteivät punaiset lähteneet venäläisiä saman tien karkottamaan. Hän rinnastaa Helsingissä vallan ottaneen sosiaalidemokraattisen puoluejohdon tukeutuvan Pietariin päin, ja kokee oman maansa kansalaisten näin olevan vihollisen kannattajia ja myötäilijöitä (HK, 6-7). Päällimmäisenä ensimmäisten lukujen ajattelussa Aholla on, että vain demokraattisesti valittu eduskunta voi saavuttaa rauhan ja kehityksen. Lehtimiehenä ja kirjailijana Ahoa häiritsi kuinka porvarillisten lehtien toimintaedellytyksiä pääkaupungissa häirittiin, ja koki sanavapauden olevan yksi tärkeimmistä vapaan yhteiskunnan piirteistä (HK, 7-8). Aho puhuu porvareista yhden kaikki alleen käsittävän käsitteen kautta, ja näkee heidät yksinomaan myönteisessä valossa.

Ahon etuoikeutettu yhteiskuntaluokka aikanaan tulee vääjäämättä esiin. Hän mainitsee työskennelleensä ennen sotaa eduskunnan raamattukomiteassa, jonka ovia nyt kapinan puhjettua vartioivat siistit, kohteliaat ja viattoman näköiset pojat – joiden hän epäilee olevan samoja nuoria joiden hän näki demokraattisen nuorisoliiton kokouksessa vastustavan asevelvollisuuden voimaansaattamista. Hän toteaa nyt "näiden rauhanmiesten kantavan palkkaa aseiden kantamisesta omaa maataan vastaan" (HK, 12-13). Jälkikäteen arvioiden tuntuu Ahon ajatus kummalliselta – olihan hallitus nimenomaan julistanut suojeluskuntien joukot hallituksen joukoiksi,

ja siten tehnyt eron nimenomaan puna- ja valkokaartilaisten kesken valiten puolensa. Aho ei ota kantaa kysymykseen eikö punaisella osapuolella olisi ollut oikeutta varustautua kun suojeluskunnatkin niin tekivät.

Venäläisten osuus sisällissodassa on Ahon ajattelussa kirjan halki korostetussa asemassa. Hän pelkäsi venäläisten olevan kaiken takana, eikä voinut uskoa tavallisten suomalaisten nousseen yksin hallitusta vastaan, ainakaan omin avuin. Joissain merkinnöissä tuntuu, että Aho haluaa löytää taustalta vedenpitävät todisteet venäläisten osuudesta tapahtumainkulkuun, ja kun hän ei niitä löydä, mainitsee hän, että ”venäläisiä ei muuten näy missään, mitäpä he tarvitsisivatkaan näyttäytyä. He ovat vain siellä jossain, ja tulevat, ainakin pääkaupungissa, edistämään vallankumouksen asiaa pelkällä olemassaolollaan.” (HK, 13.) Aivan kuin selvän viholliskuvan löytämisellä Aho kykenisi ratkaisemaan mistä kapinassa on kyse, ja syrjäyttämään punaisten omat argumentit kapinan syiksi.

Hän kuvaa omaa hätäänsä, ja toteaa vihan tunteiden voimakkaan läsnäolon: ”Minussa kiehahtaa voimakas raivo, huolimatta siitä, että minulla on kainalossa raamattu” (HK, 15). Kun pääkaupunki on nyt ”suomalaisten ryssien” (HK, 16) toimesta vallattu, esittää Aho, että koko Suomi tulee sekaannuksen toimesta kuolemaan nälänhätään. Kun Aho joutuu tunnustamaan, etteivät venäläiset olleet kapinan taustalla, hän käy pohtimaan omia vihantunteuksiaan kanssakansalaisiaan kohtaan. Rauhaneetoksen kannalta asetelma on kuvaavaa. Kun Aho vain muutamia vuosia aiemmin kirjoitti kirjan *Rauhan erakko* on hän nyt itse se, joka hakee omille ajatuksilleen selvää viholliskuvaa ja vihollista, ja sen hän löytää omista kansalaisistaan.

Jakautuminen todellisiin luokkiin tulee esille jo Ahon omassa ajattelussa. Aho ihmettelee kapinan perusteita kun ”itsenäisyys oli saatu, ja sen turvana oli vanha pohja, vanha yhteiskuntajärjestys oli sen turvana” (HK, 23). Aho oli sokea maassa vallitsevalle eriarvoisuudelle ja lopulta tunnustaa:

[...] en tunne työmiesköyhälistön tilaa niin hyvin, että tietäisin, kuinka suuri heidän paljon huudettu kurjuutensa todella on. (HK, 23.)

[...] en ole erityisen perehtynyt sosialismiin, mutta siitä päätellen, että se kaikissa maissa on niin levinnyt, siinä täytynee olla paljon oikeata ja totta, että sen on aatteillaan päästävä kokeilemaan. (HK, 24.)

Kokonaiskuva on kuitenkin hapuileva:

Onko venäläinen koskaan pitänyt mitä on luvannut? Onko juutalainen? Mannerilaisen mullistuksen onnistuminen lepää juutalais-venäläisten lupausten pohjalla. (HK, 25.)

Päiväkirjan ensimmäisten päivien ja viikkojen tunnelmaa tulee ymmärtää tämän kahtinaisuuden tunnustamisella: Aholla oli selvä käsitys oman yhteiskunnan tilasta, ja epäjärjestyksen tullessa esiin, joutui hän tunnustamaan, ettei hän sittenkään tuntenut sitä kansanpuolta joka kapinaan nousi. Ajalleen ominainen epäluulo juutalaisia kohtaan oli läsnä myös Ahon ajattelussa, ja mainitsepa hän sen yhdeksi kapinan syyksi suuremmin syytä perustelematta. Epätoivo ja epävarmuus vallitsevasta tilanteesta on jatkuvasti läsnä ensimmäisten päivien kuvauksissa.

Aholle tilanne on sivistyksen suojelemista barbarialta. Sivistyksellä hän tarkoittaa länsieurooppalaista ajattelua, ja barbarialla Venäjää.

Venäjän on oltava vastedes niin kuin tähänkin saakka meille oli sitä, mitä Persia oli Kreikalle. En ole tähän saakka omaksunut käsitystä, että me olisimme, niin kuin me kehumme ja niin kuin meitä kehutaan, länsimaisen kulttuurin etuvartio itää kohti. Vasta nyt alan huomata, että me todella olemme sitä, meillä on siinä suhteessa yleiseurooppalainen vartiopalvelus suoritettavana. (HK, 33.)

Kirjailija lisää tähän, että "on surullista, että se länsimainen henki on meissä suomalaisissa, rotusuomalaisissa, näin heikko" (HK, 33). Aho haluaa tuntea olevansa osa muuta läntistä Eurooppaa, ja sen ajattelua. Tulkinnan kautta voidaan toisaalta ajatella, ettei Ahon näin tuntiessaan välttämättä tarvinnut tuntea punaista osaa osaksi itseään, vaan samoin kuin hän samaistaa itsensä osaksi länttä, voi hän punaisen puolesn samaistaa kuuluvaksi osaksi itää. On mainittava, että venäläisen pelko on niin hallitsevassa osassa ensimmäisten viikkojen kuvauksia, että huomio siitä, että taistelevat osapuolet todellakin olivat suomalaisia jää tunnistamatta.

Tämä taistelu ei ole luokkataistelua vaan vapaustaistelua. Me tahdomme vapauttaa maamme Venäjästä. (HK, 48.)

[...] meidän tulee irtautua, ei vain venäläisestä vallasta, vaan myös venäläisestä hengestä. (HK, 67)

Ahon asema rauhanmiehenä asettuu kummalliseen valoon, kun hän valitsee puolensa, ja todistaa - aivan kuin *Rauhan erakossa* mainitut naiset pellolla kysyessään missä erakon rauhan Madonna on - kuinka osapuolet näkevät konfliktissa vain oman kantansa pyhäksi ja väkivallalla puolustettavaksi. Rauha voidaan saavuttaa asein:

Olen ollut itsekin sillä kannalla, että aseisiin ei saa tarttua, koska hengen ottaminen on rikos, mutta minulle näyttää käyvän samoin kuin kaikille rauhan ystäville silloin kun on kysymys heistä itsestään s.o. itsepuolustuksesta. En näe mitään eettillistäkään ratkaisua kuin että aseisiin oli tartuttava. Meidän syymme rauhanystävinä oli, että hankimme niitä [aseita] liian myöhään. Jos meillä olisi ollut kättä pitempää, olisi meillä nyt rauha. (HK, 53-54.)

Toisaalta omien asemien puolustaminen ja jopa myyttillistäminen on Ahon tekstissä tavalla, kuinka hän valaa uskoa porvarillisen puolen voittoon:

Porvarilliset ottivat sortovuosien aikana vastaan väkivallan ensimmäiset iskut, oikeastaan kaikkikin iskut, jotka ainoastaan välillisesti tuntuivat työläisissä, ne ovat jo tottuneet siihen taisteluun, joka on nyt alkanut. (HK, 68.)

Porvarit ovat voittoisia vapauden ja oikeellisuuden puolustajia, joilla on jopa historiallista kokemusta vastaavasta tilanteesta. Aho ei mainitse valkoisen puolen epäkohtia, eikä tunnista, että köyhälistötyöläisten asemassa olisi ollut rakenteellisesti väärää. Hän myöntää myöhemmin kahtia jakautuneisuuden niin omien ajatuksien, sosialistien kuin porvariain välillä:

Kiellän ehkä herrani ja mestarini ”rauhan erakon”, olen ehkä uskonon itselleni ja aatteelleni, mutta jos tunteen tuulen ryöppy kaataa purjeeni, niin kaatakoon. Uskon, että rauhanaate elää, vaikka minä sen nyt pettäisinkin. (HK, 97.)

Nekään jotka eivät hyväksy sotaa, seisovat kukin sotarintamansa takana. Minä toivon voittoa omilleni ja sosialistit omilleen. (HK, 97.)

Ahon henkilökohtaiseksi puolustukseksi rauhan aatteen kannalta on laskettava, että hän esitti oman rauhansuunnitelmansa sotiville osapuolille, muttei saanut sille kannatusta esittäessään sen Helsingin Sanomien perustajalle Erkolle ja toisaalta Ståhlbergille, joka oli todennut tapahtumain kulusta, että ”antaa aseiden ratkaista”. (HK, 87.)

Sotapäivien katveessa antautui Aho aktiivisesti lukemaan punaisen Suomen päälehtenä toiminutta *Työmiestä*, ja kaduilla punaisia kohdatessaan ajatteli heidän asemaansa. ”Ehkä olen velkaa niille, joilla on ollut elämässä huonommin kuin minulla. Vaikken enää voisikaan ryhtyä työläiseksi, voisin ehkä supistaa menoja, tehdä, mitä en ollut tehnyt, lakata käyttämästä hyväkseni riistettyä pääomaa, pääomaa ylipäättäen” (HK, 98). Aho tunnisti itsessään porvarillisia piirteitä joista ei halunnut luopua, mutta joiden hän ymmärsi mahdollisesti häiritsevän köyhiä. Rauhanaatteen kannalta tämä on tärkeä henkilökohtainen toteamus, sillä vain yhteisymmärrys tuo oikean tietoisuuden toisesta, ja kuten Ahon omat päiväkirjamietteet osoittavat, mielikuvat punaisista oli kirjailijalla voimakkaan värittyneitä.

Ahon ajatukset olivat hyvin sidoksissa päivittäisiin sotautisiin. Kun mitään ei tapahdu, ajautuu hän pohtimaan yleisempiä kysymyksiä punaisten ja valkoisten suhteista, ja kun huhuja valkoisten etenemisestä ja saksalaisten mahdollisesta mukaantulosta kantautuu, ottaa hän enemmän asenteellisen kannan. Toivoa tulevasta rauhallisesta yhteiselosta on, mutta hän tiedostaa, että tulee kulumaan miessukupolvia, ennen kuin vuodatetun veren muisto häviää kansan mielestä (HK, 78). Aho käy selvää sisäistä keskustelua siitä, mitä vastaan valkoinen Suomi oikeastaan käy kamppailua. Pitkälle päiväkirjan loppuun saakka kirjailija on sitä mieltä, että ”niin

kauan kuin tätä taistelua kestää, taistellaan sitä punaisten puolelta ryssäin aseilla, ja ryssän asiain hyväksi. Köyhälistön asia on kyltti! Ryssäläiset ovat upseerit, ryssäläinen komennuskieli ja yleensä koko komento” (HK, 140). Kirjailijalle tuottaa suurta ristiriitaa ymmärtää punaisten kannatuksen alkuperä. Aho kummastelee kun punaiset eivät ymmärrä, että porvarit ajavat heidänkin asiaansa. Vaikka Aho yrittää osoittaa ymmärrystä vastustajaa kohtaan, hän toisaalta haluaa löytää viholliskuvan jota vastustaa, ja ymmärtää sen synnyn. Näiltä osin pohtiminen ailahtelee yksipuolisuuden ja ymmärryksen välillä. Ääriolaitana voidaan nähdä Ahon syyllistäessä suomalaiset naiset perheen tartuttamisesta venäläiseen tautiin, kun he ovat naineet aviomiehekseen venäläisen ja siten saattaneet venäläisen hengen osaksi perhettä pilaamaan (HK, 247).

Juhani Ahon perheen sisäinen jakautuminen punaisia ja valkoisia sympatisoiviin leireihin on varmasti saanut kirjailijan ajoittain pyrkimään ymmärrykseen vihollisestaan, mutta vastaavasti on hän samalla pyrkinyt ulkoistamaan ”lian” ulkopuoliseksi, ei-suomalaiseksi ominaisuudeksi, joka on vielä puhdistettavissa. Ajatuskulku ei missään vaiheessa päiväkirjaa selkene kannattamaan vain yhtä puolta tältä osin, ja on helppo ymmärtää millä tavalla sisällissota on romahduttanut Ahon henkisesti niin porvarina, idealistina, rauhanmiehenä, isänä, kuin lopulta kirjailijana. Tämä käy ilmi sodan edetessä pohdinnoissa, joissa hän toisaalta riemuitsee, kun saa tiedon:

[...] ettei Mannerheim lepää ennen kuin koko Suomi on valloitettu, ja lisäksi vielä Vian Karjalakin. (HK, 315.)

sekä 12.3. päivätty:

Venäläiset sotalaivat pakenevat parhaimmillaan³² Pietaria kohti, ja niiden jättämä savupilvi leijailee vielä horisontissa. Tämä on elämäni ihanimpia näkyjä ja tulee syöpymään lähtemättömäksi kuvaksi silmäaivokalvooni. (HK, 355.)

vastoin pohdintaa, mikä mahtaa olla valkoisen Suomen todellinen sodankäyntitapa luettuaan raakoja rintamaraportteja (HK, 366).

Mitä pidemmälle sodankulku käy, sitä epävarmempi Aho on omasta kansasta ja yhteiskunnastaan, siitä miten ja millaisiksi yhteiskuntasuhteet lopulta järjestetään:

Vihaan inhoan tätä maailmaa ja varsinkin tätä kansaa sen kaikki kerroksia myöten. (HK, 461.)

Ajatellen, että vain muutamaa vuotta aikaisemmin hän kirjoitti *Rauhan erakon*, jossa kirjan päähenkilö löytää henkilökohtaisen uskomuksen rauhaan, tuntee Ahoa lukiessa, että mitä

32 Venäläiset sotalaivat säilyivät tuohon päivämäärään asti asemapaikallaan Laajasalon selällä, osa ankkuroituneena Helsingin satamaan, osallistumatta kuitenkaan sotatoimiin. Laukaisevana tekijänä pois lähtöön oli saksalaisten sotalaivojen lähestyminen.

pidemmälle sotapäiväkirjan kuvaukset menevät, sitä vähemmän hän itse seisoo varmalla pohjalla mihin uskoa. Toisaalta Ahon maailma on avautunut, etenkin hän on nyt todistanut ja tunnistanut yhteiskunnan todellisia epäkohtia, mutta oman varman porvarillisen pohjan menettämisen pelko on jatkuvasti läsnä kirjan merkinnöissä sen jälkipuolella.

Ahon idealismi käy sisäistä kamppailua, mihin on jäävä hän ja yhteiskunta jo tietäessään sodan lopputuloksen maanantaina 8.4.:

Kevät tulee, muuttolinnut saapuvat. Sitten kokoan kampsuni ja olen parin viikon päästä Viitasaarella ongella. Ja kaikki oli vain pahaa unta. Oliko? (HK, 490.)³³

Aho tunnistaa, että maa on jo jakautunut ja rauhan tekeminen ei tule olemaan helppoa. Kummin sotineen osapuolen tulee ymmärtää toistaan keskitien löytämiseksi. Kirjailijaa pelottaa nyt oman puolen voitto, jolloin voittajat sanelisivat historian kulun, ja uuden yhteiskuntajärjestyksen yksin. Julkaisematon muistiinpano Mannerheimin voitonparaatia seuranneelta Aholta on se ”sietämätön tuska” juhlaa katsellessa, kun ”murhatut ja vangitut kaiken sen takana”. Aho tunnistaa kehityksen johtavan symbolisesti seppeleen ja kanteleen katoamiseen sotatorven ja miekan tieltä Suomen vaakunassa. (MF 42/Uudenlaista isänmaallisuutta.) Helsingin valkoisen valtauksen päivänä 13.4. hän kirjoittaa merkinnäkseen: ”Minä en voi mennä valkoisen virran mukana, ja jos lukijani ei enää halua seurata minua edemmäs, pysähtyköön tässä” (HK, 534). Uudessa yhteiskuntajärjestyksessä ei toteutunut niitä seikkoja joiden puolesta kirjailija koki sympatisoineensa valkoisten asiaa. Siksi on ymmärrettävää se tuska Ahon vetäytyessä rakkaalle Huopanalleen, kun hän kirjoittaa ettei hänen tapaisillaan ajattelijoina ”kuitenkaan ole täällä mitään tekemistä” (Aho 1961, KT 2, 567). Se minkä virran mukana Aho henkisesti sodan runtelemana meni jäi vaillinaiseksi, sillä hän menehtyi jo kolmen vuoden päästä 8.8.1921.

33 Kalastuksen merkitys Aholle viimeisinä vuosina korostui. Aho tunnistaa kalastuksen olevan se vapauttava tila, jossa hän voi jättää murheen taakseen. Kuitenkin kosken ulkopuoliset tapahtumat sekaantuivat hänen vapaa-ajan viettoonsakin. Aholta löytyy sotaa edeltänyt kirje kalastajaystäväilleen vuodelta 1917, jossa hän pelkää venäläisten häiritsevän henkilökohtaista harrastustaan: ”On se nyt maailma taas uudella kantilla, saa nähdä, kuinka kauan pysyy. Minusta tuntuu tällä hetkellä, että täyttä vapautta ei Suomi ole saavuttanut, ennenkuin minä saan häiriöttä heitellä siimaa Huopanassa”. (KV, 580; kirje Rudolf Ahoniukselle.) Kun Aho oli samaistanut työväen ja Venäjän, saa lause uuden merkityksen Ahon sisäisessä myllerryksessä sisällissodan jälkeen. Kirjeestä voi päätellä, että jos kalastus oli Ahon oma pakopaikka, niin pelko venäläisten soluttautumisesta hänen harrastustaan häiritsemään kielii pelon intensiivisyydestä ennen sisällissotaa. Muutamaa vuotta myöhemmin pakopaikan erityisluonne käy vielä kirkkaammin ilmi. Vuoden 1921 kirjeessään Rosenlewille Aho kutsuu Huopanaa yli onnellisin säkein ”kesäiseksi taivaanvaltakunnakseen” (Castren 1958, 212).

4. *Muu tuotanto rauhanajattelun valossa: lastuista kirjeisiin*

Koska Juhani Aho kirjoitti valtavan määrän kantaaottavia tekstejä elämänsä aikana, täytyy ne huomioida tarkasteltaessa Ahon rauhanajattelua. Kun tutkielman kaksi pääkirjaa *Rauhan erakko* ja *Hajamietteitä kapinaviikoilta* ovat yhtenäisiä ja kokonaisuudessaan tematiikkaa sivuavia, ei näin voi valitettavasti sanoa Ahon muusta rauhanajattelusta. Kirjailija kyllä ottaa kantaa, ja omistaa pitkiä kappaleita aihepiirin käsittelyyn muussa tuotannossaan, mutta kuitenkin limittäen sen muun tarinan kuljetuksen oheen. Rakenteen kannalta on siksi päädytty valintaan käsitellä Ahon muusta tuotannosta nousevat rauhan aatteet omassa kappaleessaan, koska ne ovat niin hajanaisia, etenkin lastukokoelmissa. Liitän lastuja ja muita rauhan kirjoitusten fragmentteja tukemaan *Tuomio-*näytelmän sekä Ahon pitkän yksityisen kirjeenvaihdon, pyrkien heijastamaan Ahon rauhanaatetta kattavasti. Tarkoitus on mennä näin syvemmälle Ahoon monipuolisin lähtein, ulottaen näkökulma kookkaista teoksista lyhyisiin lastuihin ja henkilökohtaisiin kirjemerkin töihin. Kokonaisuus pohjaa tilaa systeemaattisemmalle Ahon rauhanajattelun ymmärrykselle. Kuinka Ahon rauhan aatteen kuljetus ja kehitys näyttäytyi kirjailijan muussa tuotannossa, ja mihin suuntaan ajatus ja kirjailijan kokema jännite asettui vuosien mittaan lähestyttäessä niin *Rauhan erakkoa* kuin *kapinaviikkoja*.

4.1. *Lastut*

Aholle lastut olivat pieniä tarinoita, joita hän päätyönsä ohessa alituisen kirjoitti. Lastuissaan Aho kokeili teemoja ja ajatuksia pienessä mittakaavassa, ja saattoipa lyhyt lastu joskus saada siivet alleen ja kehittyä lopulta kokonaiseksi teokseksi. Lastut olivat pääasiassa muutaman sivun mittaisia, hyvin eläviä rakenteeltaan ja kokeilevia. Tutkimuksellisesti lastut olivat lähteinä yksi tärkeimmistä sivujuonteista, sillä niitä oli useita, ja Aho kykeni kirjoittamaan lastun hyvin lyhyessä ajassa purkaen siihen hetkelliset ajatuksensa välittömästi. Lyhyitä lastuja Aho julkaisi niin sanomalehdissä kuin lopulta lastukokoelmissaan. Kokoelmat saivat yhtä suuren huomion kuin Ahon varsinaiset teokset, ja olivat aikanaan merkittävästi vaikuttamassa Ahon kirjailijakuvaan. Käsittelen lastuja toisiaan tukien, ja keskenään niitä kommentoiden.

Aho aloitti osan lastujen ”veistelemisestä” jo nuorena ja osa Ahon lastuista – kuten kokoelma *Katajainen kansani* - on ajallisesti sidoksissa sortovuosiin. Etenkin siirryttäessä uudelle vuosituohannelle lastut saivat poliittisen ja kantaaottavan sävyn. Lastuissaan kirjailija ottaa kantaa aikansa tapahtumiin ja mahdollisuuksiin. On hyvä tietää, että kirjailija koki aihepiirin vakavimmillaan sen verta vaaralliseksi, että päätyi lopulta vapaaehtoiseen maanpakoon kun

Katajainen kansa oli julkaistu, jottei hänen perhettään kohtaan olisi pantu toimeen kurinpitotoimia. Nämä lastut kuvaavat vertauskuvallisesti sortovuosien ilmapiiriä, kuinka tungettelevaa sortaminen oli, ja kuinka kansa kuitenkin valoi uskoa itseensä ja rakensi paremman tulevaisuuden³⁴, mutta ohesta löytyy lastuja, joissa Aho ottaa kantaa suoraan toimintaan. Lastut kuvaavat monin esimerkein suomalaisen kansalaisyhteiskunnan haasteita ja sortovuosien murheita metaforiin tukeutuen. *Katajainen kansani* on siitä tärkeä teos, että konkreettisesti kansan vastustaessa valtaapitävää korostaa se passiivisen vastarinnan merkitystä ja arvoa, erityisesti korostaessaan laillisuutta, ja kuinka Suomea rakennettiin kansakuntana suomalaisten toimesta. Osaltaan suomalaisuus heijastuu viattomuutena ja puhtautena, jota kohtaan rikotaan. Kun suomalaiset vertautuvat pieniin muurahaisiin venäläisen sonnin edessä käy luonnehdinta, että ”tämän pienen pesän muurahaiset eivät koskaan toisten tavaroita himoinneet eivätkä koskaan toisille muurahaisille pahaa tehneet” (KT6, 61). Kun muu maailma on paha luonteeltaan, ja yhteiskunnat varastavat toisiltaan, on suomalaisuus erityispaikka, joka ei muita kohtaan pahaa verta tunne.

Kuvaava kohta on Lastu *Juhlavaatteet*, jossa kansalaisadressin kerääjä on epävarma seuraako kylän väki maailman tapahtumia, ja välittääkö se todella Suomen asemasta. Seuraa epämiellyttävä hiljaisuus, mutta lopulta kylän väki pakkautuu huoneeseen juhlavaatteissaan rustaamaan puumerkkinsä adressiin, kun ei ”työryöryissä” kehdannut. (KT 6, 51-53.) Vastarinnan tulee tapahtua passiivisesti ja laillisuuteen tukeutuen. Heikoillakin hetkillä tulee säilyttää maltti, eikä mennä mukaan juonittelemaan venäläisten kanssa. Lastussaan *Laiva lumimyrskyssä* löytyy kohtaus:

Laiva kyllä kestää, kokka on lujaa tekoa, laidat ovat sitkeät ja kone voimakas. Turvallisempaa on jyskyttää aallokossa vaikka paikoillaankin kuin ajaa täyttä vauhtia salakarien keskessä. Kunniakkaampaa on upota selvällä vedellä kuin ajautua oudoille rannoille. (KT 6, 59.)

Suomalaisten ei tule mennä vieraan vallan houkutusien mukana, vaan kestää se pahimmissakin paikoissa. Kansa on Ahon mukaan voimakas ja valmis koettelemukseen, että on jopa parempi ”jyskyttää aallokossa”, kuin mennä venäläisen virran mukana kohti salakareja, mitä kansa ei enää tunnista tai tiedä. Vaikka kansalle kävisi huonosti, on parempi kuolla kunnialla, kuin mitään

34 ”Eikä ennen särkyä ehtinyt, kun jo taas raikuu kunnailta rakentajien laulu”. (KT 6, 19). Vaikka pesä särjettiin Venäjän toiminnan seurauksena, niin laulaen yhdessä se uudestaan rakennettiin ja perustettiin. Tai vastaavasti vertauskuvallisen verovuodin vastustaminen, koska uuteen komentoon ei luotettu: ”Isot sill’ on aikeet [talonpoikia verottamaan pyrkivän voudin], mutt’ varsin ovat meille vaikeet!” (KT 6, 46.) Kansalaiset eivät uskoneet uuden isännän kykyyn varsinaisesti muuttaa mitään, ja vastaavasti uusi vuoti luuli saattaneensa kansalaiset oman hallintansa ja taloutensa alaisuuteen.

tekemättä. Tulee ottaa voimakas suomalaisuuden puolustamisen kanta, mutta samalla tehdä se oikein – tukeutuen perustuslaillisuuteen, joka on osa suomalaisuutta. Heikoillakin hetkillä kansan ydin tulee säilyttää, kuten Aho kirjoittaa ”sinne saakka ei ollut härän sarvi ulottunut” (KT6, 63). Vaikka mullistus koettelisi pintarakenteita, on kansan ytimessä jotain jakamatonta, minne se ei kykene tunkeutumaan väkivalloin. Kansaa ei voi koetella, kun sen sisin on voimakas: ”Eikä ole naapureistakaan vastusta eikä rajoista riitoja, kun maa on laillisesti aidattu ja pyykitetty” (KT 6, 147). Vaikka poliittinen eliitti on muiden muodostama, ei se omista kansaa tai maata jota kansa viljelee.

Kun varsinaiseen aktiiviseen väkivaltaan valloittajaa kohtaan ei ryhdytä, on passiiviset toimet hyväksyttäviä. Kun lastussa ”*Eläköön valo ja valistus! Eläköön isänmaa!*” tiedustellaan miksi nuoret miehet ovat ripustamassa kiellettyä Suomen lippua tankoon, käydään seuraava keskustelu:

Pojat täällä lippuriukua pystyttävät, sanoin. Tokihan toki lippuriukua... mitenkäs muuten? Ette kai ole vielä kuulleet sitä viimeistä korkeinta kieltoa? On kuultu, sanoivat pojat yhteen ääneen. Ihan toki itse maapoliisi kävi sanomassa. Ja silti vain lipputankoa pystytätte? Nythän se vasta pystytetäänkin! (KT 6, 67.)

Taistelu sortajaa vastaan tapahtuu niin symbolisesti kuin aktiivisesti olla tunnustamatta viranomaisten oikeutta sortaa. Vaikka sortaja haluaa sammuttaa Suomen kansan mahdollisuuden sivistykseen ja omaan kulttuuriinsa, on siellä aina päre loimuamassa, josta käsin suomalaisuus lopulta nousee omaan tulevaisuuteensa. Mitä enempi suomalaisuutta yritettiin tukahduttaa, sitä ”ylemmä tuli takassa yltyi, sitä enemmän liekki liedessä loimotti” (KT 6, 78.) Kansa vaalii omaa tulta, ja pitää sitä yllä pimeinä hetkinä. Mutta kuinka taistella pimeyttä vastaan? Sivistysaatteen miehenä Aholle vastarinnan muotoja olivat kulttuurin aseet:

Mitkä oli aseet? Mitkä oli asetehtaat? Kynät oli keihäinä, sanat kuulina suhisivat, kirjat pommeina putosivat. (KT 6, 73.)

Taisteluretoriikka on mukana, mutta Aho käy taistelua sivistyksellisin keinoin. Kansa voidaan yhdistää vain kulttuurillisesti, ja kansan oma kulttuuri on se voimavara, joka tekee siitä voimakkaan ja yhtenäisen. Aseita tarvitaan, mutta Aholle ne ovat kynän jäljestä kotoisin³⁵.

Kulttuurin ja taistelun vaalimisessa keskiössä ovat sanomalehtitoiminta ja kansan sivistys. Lehdet ottavat voimakkaasti kantaa suomalaisuuden puolesta, ja ovat eturintamassa taistelemassa itsenäisyydestä. Lastussa *Painajainen* päähenkilö käy keskustelun miksi *Päivälehti* ilmestyy vaikka

35 Jatkotutkimuksellisesti olisi mielenkiintoista paneutua tähän kohtaan. Jos vallankumous tarvitsi kynämiehiä kirjoittamaan manifestinsa ja ohjaamaan joukkojaan, oli edellisessä kappaleessa kuvattu Algot Untolan asema juuri Ahon kuvaama.

sanomalehtitoiminta on kielletty:

Kuka siellä? Erkko! Mitä sinä siellä? Tuon lämpöisiä, ja heittää sisään sylensä täyden Päivälehtiä. Mutta sehän on kielletty ilmestymästä! Mutta se ilmestyy sittenkin! (KT 6, 82.)

Sanomalehtitoiminta on kansalaisaktiivisuuden eturintamassa sivistämässä kansaa, ja ottamassa kantaa ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin asioihin. Vaikka lehdet kiellettäisiin, ei sanomaa voi kieltää, ja isänmaallisesti lehdet jatkavat toimintaansa. Ahon lastuja tuona aikana värittää voimallisesti tulevaisuuden usko ja optimismi. Vaikka kansaa sorretaan, nousee se lopulta sortajan ikeestä omaan kukoistukseensa. Huomioitavaa on Ahon rauhanajattelu. Vaikka Suomelle ajat ovat hankalat, leimaa Ahon uskoa idealistinen sävy, että tuleva muutos on oleva rauhallinen ja lempeä, vaikka ajat ovat hankalat. Aho kuvaa sanomalehtitoiminnan tilaa vertaamalla tilannetta talveen – sanomalehtitoiminta on kukoistava sortovuosien eli talven jälkeen:

Viikot vierivät, kuukaudet kuluvat. Jo puhkeaa taas lehti, jo herää uuteen elämään kuolemaan tuomittu. Lehto tuoksuu niinkuin ennen, puut vihertävät vanhassa puvussaan. Ne eivät väriään ole vaihtaneet, eivät muotoaan muuttaneet. Ne eivät ole vähenneet, niitä on yhtä paljon, on enemmänkin kuin oli ennen. Kylmät ja tuulet eivät ole mitään voineet, kaikkivaltiaat eivät ole mitään mahtaneet. Vaikka lakastuivatkin lehdet, eivät lakanneet, vaikka kuihtuivatkin, eivät kuolleet. (KT 6, 87.)

Talvi eli sortovuodet eivät kykene nujertamaan sanomalehtitoimintaa, tai sen edellytyksiä. Vaikka sitä sorretaan ja se on ”kuolemaan tuomittu”, on se heräävä uuteen loistoon ja kukoistukseen. Mikään ei sitä lannista, se on sama kuin ennen, parempikin. Suomalaisuuden asia ei muutu, ”värit eivät ole vaihtuneet”. Pikemmin tilanne on optimistisempi, Aholle tulevaisuus on täynnä iloa ja kulttuuria, lehtiä on oleva enemmän kuin nyt. Vaikka tilanne on painostava ja kuolema uhkaa, ei suomalaisuus ja kansa kuihdu ja kuole, vaan jatkaa eteenpäin. Viitteissä ei ole sanallakaan väkivaltaan ja voimaan kannustavaa, vaan toimintamenetelmä on aina kansasta itsestään kumpuava, sen oman voiman esiintuominen passiivisen vastarinnan kautta. Gandhilaiset viittaukset tulevat mieleen, kun vierasta valtaa ei väkivalloin vastusteta, mutta ei sitä liiemmin pelätäkään. Tämä käy ilmi lastussa *Pienet ja Suuret*, kun ”ei heidän rintamansa hyökkäyksistä murru, ei kulkunsa siitä häiriinny” (KT 6, 91). Vaikka sortaja haluaakin murtaa kansantahdon ja kokonaisuuden, ei siihen tarjoudu todellista mahdollisuutta, kunhan joukot pitävät yhtä. ”Pienet kalat ovat kansoja, suuret heidän sortajiaan” (KT 6, 91). Aho kuvaa, että todellisen yhteiskunnan muodostavat Suomen kaltaiset pienet kansakunnat, ja suuret valloittajat ovat vain ajanvirran tuomia ilmiöitä, jotka ajassa häviävät, ja jotka ”saavat mennä, mihin heitä viedään” (KT 6, 92). Venäläiset ovat vain ajan hetki, ja sorrettu kansa kestää hetken, häviävästi siihen tuskin

mielenkiintoa kohdistaen, niin voimakas on yhtenäinen pieni kansa. ”Kun kaikki pikkulinnut ovat oikein yksimieliset, eivät heille variksetkaan mitään mahda” (KT 6, 116). Kansakunnan yhtenäisyys on kaikki kaikessa, ja varma turvallinen tulevaisuus on kansan yhtenäisyydestä kiinni. Rintamaa ei saa rikkoa, ja kansan keskinäiset kiistat ja vihanpito tulee sammuttaa. Kansa rakentaa itse itsensä uudestaan, ja siten valaa perustansa pitäväksi, vaikka sitä koeteltaisiinkin. Lastussaan *Niemen äijä* Aho kuvaa sortovuosien tilannetta, ja Bobrikovin voimatoimia autonomian tukahduttamiseksi tavalla, jossa kansa lopulta nousee sillasta, ja rakentaa talonsa ja kulttuurinsa uudestaan isännän tai tarinan tapauksessa voudin poismentyä (JA 2, 22).

Kun tilanne äityy painostavaksi, ja suomalaisuutta uhataan ottaa Aho lastussa *Vanha ukko puhuu* seuraavan kannan maanpakoon:

Niinkö, että paettiinhan ennenkin? Lienee paettu, mutta vasta viime tingassa, ja kun paettiin, niin paettiin omiin metsiin eikä merten taa. Vieraille maille lähdettiin vasta kun väkisin vietiin. Ja aina lähdettiin sillä mielellä, että kerran takaisin tullaan. Ja niin tultiinkin! Eikä ollut kysymys vain viisistä vuosista, kymmenistä oli – ja sittenkin tultiin! (KT 6, 94.)

Jos vierasta valtaa vastustetaan, ei lähdetä pakoon omasta maasta, vaan ”paetaan omaan metsään”. Oma maata ja kansaa ei jätetä, ja vaikka väkivalloin väki siirrettäisiin maastaan pois, olisi kansa aina palaava kotiinsa. Ja vaikka palaaminen veisi vuosikymmenen, silti palattaisiin. Omia ja omaa ei jätetä, ja se mikä kansalle kerran kuuluu, on sille aina kuuluva. Passiivisen vastarinnan tulee omaksua ajatus, että tavoite on pitkällä aikavälillä, ja taisteluun omasta maasta saattaa kulua kymmeniä vuosia. Silti otetta taistelusta ei tule hetkeksikään herpaannuttaa, vaan pitää mielessä kirkkaana omat tavoitteet.

Asetelmaa, jossa Suomi on pieni, ja Venäjä suuri heijastaa varsin voimapoliittinen näkemys. Venäjä suuruudessaan syö pieniä, koska ne ovat sille helpoimpia makupaloja. Pienet on helpompi kukistaa ja tuhota, eikä niistä synny isoa riitaa muiden suurien kesken, jos ne eristyksissään ovat muilta isoilta piilossa. Vielä oli Venäjän mahdollista syödä rajamaitaan ja ulottaa valtansa pieniin kansakuntiin, kun se ei isoja uskaltanut haastaa:

[...] vielä on rajamailla riistaa. Tuolla on pikkutalo peltoineen muista erillään, tuolla on torppa yksin erämaan reunassa. Siellä on saalista vielä sinun osallesi, sieltä ota, sieltä iske, mitä saat, iske lampaita, teurasta vuonia, kaada karitsoita. Hyvän työn teet, yhteistä asiaamme edistät: pikkutalot pahimpia vihollisiamme, niistä viljelyksen rutto korpiin leviää. Niitä vainoo, niitä säälistä syö, älä lapsiakaan säästä [...] (KT 6, 124.)

Pikkutalot eli pienet kansakunnat ovat sivistyksen kehoja, josta sivistys eli ”viljelys” leviää ympäröivään ”korpeen”. Ei ole voimakkaiden ja suurien etu, että pienet kansakunnat nousevat

jaloilleen, ja on niiden oman voimapolitiikan loppu, jos ne tartuttavat sivistyksen aatteensa isompiin itseensä. Ahon näkemys Venäjistä sivistymättömänä, voimaan pohjaavana suurvaltana on selviö. Erikoinen on Ahon huomio, että Venäjällä on tarve tuhota Suomi, koska Suomi on liian kehittynyt ja voisi siten levittää omat edistykselliset aatteensa itse Venäjälle. Suomen kehitys liittyy siten suurempaan sivistyksen leviämiseen maailmassa, ja edistyksellisten progressiivisten ajatusten taisteluun vanhoja rakenteita vastaan. Kun Aho mainitsee lastussaan *Veljeni vieraillla mailla* päättää hän loppukaneetikseen: ”Sillä eiväthän ne ole vain minun veljeni, jotka ovat vieraillla mailla” (KT 6, 162), ja viittaa tällä venäläisiin Suomessa. Kokonaisvaltaisesti ajatellen ihmisyyt on yhtä kaikkialla, ja vain huono hallinto Venäjällä erottaa ihmiset suomalaisista. On yhtä lailla venäläisten oikeus kokea sivistys, ja ottaa ”viljelys” vastaan. Tilanteen voi ymmärtää vanhan suurvaltarakenteen mahdollisuudeksi. Venäjän on tarinan mukaan mahdollista vielä syödä eli valloittaa, kun kehittyvä sisäinen sivistys ei sitä vielä estä, kun ”viljelyksen rutto” ei sitä vielä ole sivistykseen tartuttanut. Samalla Aho tunnustaa vallitsevan realistisen voimapolitiittisen tilanteen, suuret syövät pienemmät kansakunnat, jos niille siihen tilaisuus tarjoutuu ja jos muut suuret kansakunnat eivät sitä vastusta. Suuret voivat sopia pienten syömisestä keskenään, sillä se ylläpitää suurien itsensä valtaa pieniä vastaan. Ahon kirjoituksessa tilanne on itseasiassa pääläellaan. Kirjailija kuvaa heikot herroiksi, ja suuret heikoiksi. Lastu *Kokko ja Kokon poika* päättyy toteamukseen: ”kohta on kukistettu heikkojen herruus” (emt). Suuret voimat siis käyvät kuolon taisteluaan omasta olemassaolostaan. Välittyy tunne, että suurien on yritettävä syödä niin monta pientä kuin heillä historiallisesti on vielä mahdollista, muuten ”heikkojen herruus” ne kaataa ja kuoppaa.

4.2. Matkakertomuksista oikeudenmukaisuuteen

Aho oli viehättynyt muista Euroopan kulttuureista, ja elämänsä aikana hakeutui ulkomaille eri syiden johdattalema muutamaan otteeseen. Kun hän *Yksin*-romaaniaan kirjoittaakseen hakeutui Pariisiin, niin virkavallan pelossa hän pakeni Alpeille ja Etelä-Eurooppaan 1900-luvun alkuvuosina vapaaehtoiseen maanpakoon. Kirjat *Minkä mitäkin Italiasta* (1906) ja *Minkä mitäkin Tirolista* (1908) ovat tuolta ajalta ja ne on ymmärrettävä tietyn tyyppisiksi matkakuvauksiksi, jotka pohjasivat tulevaa *Rauhan erakkoa*. Juhani Aho matkusti kirjoissaan Etelä-Euroopan veistoksellisiin maisemiin ja pohti kirjoissaan maailmanmenoä. Kirjojen tunnelma on vapautunut ja nuorekas, ja pääasiassa kirjailija keskittyy niissä kuvaamaan maisemien kauneutta ja uljuutta. Ahon suhde luontoon oli kirjailijana aina läheinen, ja loppuvuosinaan hän sinne eristäytyikin vain kalastamaan. Luonto ilmeni näissä kirjoissa jo vertauskuvallisena, tarinoille mahtipontiset raamit asettavana ja

seikkailuiden osana. Ahon kunnioitus luontoa ja sen harmoniaa kohtaan on sivupiirre, joka ison tarinan kokonaisuutena vertautuu niin *Rauhan erakossa* kuin muissakin teoksissa jopa uskonnollisena hartautena ja pyhänä. Matkakirjoissa esiintyy vain vähän poliittisuutta, mutta se vähän mikä niissä esiintyy on merkityksellistä. *Minkä mitäkin Tirolista* päättyy yllättäen, kun hän tuo esiin ne ajatukset, joita Aho kenties pakeni, joita hän ei uskonut käymillään alppihiuipuilla löytävänsä. Lähtiessään kuvankauniilta retkeilijämajalta Aho tapaa matkallaan alas työläisen, jonka tehtävä on kantaa äärimmäisen painava ratakisko ylös retkeilijämajalle. Ahon mieleen painuu lähtemättömästi kuva:

Mies ei liikahda, ei näytä meitä näkevän eikä kuulevan. Mutta kuitenkin hän syyttää minua jostakin, enkä minä yritäkään puolustautua, en edes itsenikään edessä. Minua hävettää ja minun sydämeeni koskee. En voi pysähtyä puron viereen nurmikolle, en heittää katseeni ihastunutta hyvästiä sinivalkoisille huipuille. Silmäkalvon pohjaan on lähtemättömäksi kaihiksi tarttunut kuva ratakiskon vieressä makaavasta miehestä, jonka huulilta itkee hänen rasiuksensa veri. Vuoristossakin, yläpuolella pilvien, jossa kuvailin kaiken olevan oikeutta, sopusointua ja rauhaa, täytyi minun siis viimeisenä vaikutuksena viedä muistutus elämän iankaikkisesti sovittamattomista ristiriidoista, toisten orjuutuksesta toisten iloksi – jotka ristiriidat olivat olemassa jo silloin, kun pyramidit tehtiin, joista voisi puhua kivet kaikissa kirkkoissa ja taiteen temppeleissä ja joita ilman ei näytä saatavan kohoamaan kaikkein vaatimattominta matkailijamajaakaan. (KT 6, 379-380.)

Aho tuntee sisimmissään voimattomuutta, sillä tunnistaa työläisen heikon aseman, ja tuntee sisimmissään poltteen joka syyttää häntä itseään tilanteesta. Merkittävä huomautus on, ettei Aho halunnut poistaa tuota tunnetta itsestään, tai kieltää sitä. Kirjailija tunnistaa vastakohtaisuuden olemassaolon, ja häntä hävettää parempiosaisuutensa. Kirjailija tunnistaa oman maansa vastakohtaisuudet ja asetelmat alppien huipuilla, tuskin hän olisi muuten niin tuskastunut työläisen kohtaamisesta. Kuvaus heijastuu Ahon lastuun *Valtiopäivätanssiaiset*. Kun kirjailija on lastussa astumassa ulos keisarin järjestämistä pidoista kohtaa hän näyn:

Muistuu mieleeni eräs kaitainen metsätie, jota myöten tänne pääkaupunkiin tullessani osuin pahaseen torppaan. Siellä oltiin juuri illallisella. Hapanta kalaa, kovaa leipää ja kaljaa. Tienneekö torpan väki, millaisen aterian olen vastikään syönyt sen kustannuksella? (JA 1, 310.)

Aholle tilanne on kestävä, hän tuntee pistoksen sydämessään ollessaan niin edustamassa ja katsomassa keisarin yltäkylläisiä pitoja, kun varat ja verot sen mahdollistamiseksi on otettu kansalta, joka kituu köyhyydessä ja syö huonoa ruokaa. Aho tunnistaa asemassaan ja roolissaan piilevät vääryydet, koska heijastaa itsensä kansan asemaan kansan asian tunnistajaksi. Voisiko tässä sopia Ahon maininta Helsingin Sanomiin kirjoittamasta *Teatterista tultua*-lastussa, jossa hän kirjoittaa:

Yksi ainoa teko suo ihmiselle tyydytystä: vasta silloin voi saada ihminen rauhan, kun hän on tehnyt

oikein. (JA 1, 383.)

Aholle on tärkeää oikeudenmukaisuuden vaaliminen, ja rauha itsessään on sidoksissa oikein tekemiseen, ottaako siis Ahon edeltävät kommentit tähän kantaan? Hän ei voi levätä ennen kuin hän on tehnyt oikein, oikein kaikkien kannalta. Rauha voi olla olemassa vasta yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden tultua voimaan. Aho jatkaa:

Kuinka turhilta tuntuvat kaikki riidat eri katsantotapojen välillä! Kuinka voi ihmisten näköpiiri olla niin ahdas, ettei hän näe ulkopuolelle oman, hetkellisten mielialansa rajoja! Eikö hän ole huomannut, että hänellä on arkipäivän hyörintä ja tuulinen taivas, mutta että hänellä on myöskin sunnuntain mietityttävä rauha ja päänsä päällä sen totinen, tyyni sinilaki? Ja kuitenkin julistaa hän yhden ainoan oikeaksi ja toisen vääräksi, ja arvostelee sen mukaan kaikki ja tahtoo saada sen muihinkin pakotetuksi. (emt.)

Ahon mietintä on askarruttavan monipuolista ja näköistä, mikä heijastuu hänen kotimaan kantoihinsa. Miksi asettaa asiat vastakkain, miksi asettaa toinen toisen edelle ja toinen toista paremmaksi. Aho koki suurta tuskaa havaitessaan, että kansa haluaa jakautua kahtia, ja vielä kirjailijan omien silmien edessä. Se, jolla on enemmän voimaa, tulee voittajaksi, ei sivistyksen tai sanailun vaan väkivallan keinoin.

Lastussa *Vanhan vuosisadan haudalla* Aho pohtii suurvaltojen ja pienten kansojen asemaa. Hän vakuuttuu, että oikeus koittaa vielä pienille ja pahat suuret saavat palkkansa. Oikeus toteutuu historiassa vaikkakin hitaasti:

Sillä se [maailma] tietää, että pahan pitää aina kiiruhtaa tekojaan...*mutta oikeudella on aina aikaa odottaa.* (JA 2, 30.)

Venäjä kyllä yrittää kurittaa Suomea, mutta sen on kiirehdittävä tekojaan, aivan kuin sortovuosina tapahtui. Suurella maalla on vielä mahdollisuutensa, mutta Aho seisoo luottavaisena historiaan, että se tulee korjaamaan virheet ja että pienet kansat kukoistavat huomiossa. Osaltaan tähän liittyy Ahon käymä debatti oikeutetusta tavasta toteuttaa tavoitteitaan. Kun hän *kapinaviikoissa* mainitsee punaisten asian olevan oikeutettu, mutta menetelmän väärä, viittaa hän siihen, että pahat teot tullaan rankaisemaan enemmän tai myöhemmin. *Vapauden tunne* – artikkeli vuodelta 1917 on siinä mielessä tärkeä, koska se edeltää *Kapinaviikkojen* kuvausta, mutta joka henkii oikeudenmukaisuudesta kiinnipitämistä ja vaatimusta. Kirjoituksessaan Aho ottaa kantaa, että kannatti odottaa, vapaus tuli lopulta, se tuli jäädäkseen ja oikeudenmukaisen tavan kautta toteutuneena:

Ne ovat antaneet meille vapautemme, mikäli se heistä riippuu ei armolahjana, vaan ansaitsemanamme palkkana siitä, mitä heidän hyväkseen olemme jo tehneet, ja

ennakkosuorituksena siitä, mitä toivovat meidän vastedes tulevan tekemään heidänkin vapautensa lujittamiseksi. (JA 2, 337.)

Vapaus on tullut Suomen osaksi sen oman pyyteettömän työn ja uskon vuoksi. Väkivaltaan ei lähdetty vaan Suomi ansaitsi paikkansa ja koskemattomuutensa itsenäisenä kansana omalla voimallaan. Kun vertaa *Vapauden tunnetta* seuraavan vuoden *Hajamietteisiin kapinaviikoilta* avautuu kuitenkin jo alustavia syitä kapinalle. Aho nimittäin *Vapauden tunteessa* luettelee seuraavia ajatuksia:

Sen [vapauden] toteutuminen on kai vielä monen takuun takana, monen katehen kainalossa, monen vihansuovan sormen päässä, varsinkin oman kansallisen suomalaisen kateen ja vihan. On kulettava neuulojen neniä, jos tapparan teriäkin, ennenkuin ollaan perillä. (JA 2, 334.)

Aho tunnistaa yhteiskunnassa vellovat erimielisyyden aallot linjasta ja lopputuloksesta, ja kuvaa tämän voimakkaiden vihan ja kateuden tunteiden kautta. Aholle vapaus sinänsä kuitenkin hämmöittää, ja hän pitää sitä tärkeämpänä kuin erimielisyyksien erittelyä. Aholle Suomen itsenäistyminen itsessään on se asia, joka on tavoittelemisen arvoinen, eikä hän ota asiallisesti kantaa taustavoimiin, jotka tulee enemmän tai myöhemmin ratkaista itsenäisyyden varmistamiseksi. Jännite on olemassa, mutta itsenäisyys on tärkeämpi. Aho tunnustaa artikkelissaan, että vaikka vastakkainasettelu venäläisiä kohtaan oli halpamaista tuli siihenkin lopulta turvautua:

Vilpittömyyden epäileminen on kirpeätä kestää sille, joka viimeiseen saakka koettaa olla vilpitön. Ei ole tässä tilaa tutkiskella sortoaikain sielunelämää ja tunnevirtauksia ja miten viimein tultiin siihen, että vastarinta on ainoa arvokas asento vapauteensa pyrkivälle miehelle. Asento, jota hän ei kuitenkaan voi ottaa. Ja niinpä on tuskin äitelämpää tunnetta kuin olla selvillä, että ainoastaan peloton esiinastuminen avonaiseen taisteluun on ainoa oikea ja arvokas – eikä sitä kuitenkaan voi tehdä. (JA 2, 337.)

Sortokausien aikana olivat suomalaiset turvautuneet vastustavaan mielialaan ja kapinaan, kun muuta vaihtoehtoa tilanteessa ei ollut. Aho sympatisoi ja ymmärtää tätä piirrettä, mutta vasta viimeisenä vaihtoehtona. Kun tämä suuntautui venäläisiä vastaan, joutui Aho pian tarkistamaan käsitystään kuinka toimia sisäisesti suomalaisten kesken, jos hän puolensa kuitenkin joutui valitsemaan. Siksi on kiinnostavaa, että hän turvautui samaa argumenttiin puolustaessaan valkoisiin turvautumista. Kun muita keinoja ei laillisella hallituksella enää ollut, joutui sekin turvautumaan yhteenottoon punaisen kansanosan kanssa, ja laillisuusperiaatteen tukijana seisoi Aho niin ikään porvarillisen leirin takana. Kuvaavaa leikittelyä kansanosien sisäisillä rooleilla on *Tuomio*-näytelmässä.

4.3. Tuomio

Kirjailija Aho kokeili lahjojaan näytelmäkirjailijana, ja teos *Tuomio* ottaa voimakkaasti kantaa tutkimuksen aihepiiriin. *Tuomion* tematiikka on ajallisesti sidoksissa sortokausien tapahtumiin, ja kärkevyytensä vuoksi sen näyttämölle tuonti estettiin täysin. Kun ensimmäinen painos *Tuomiosta* ilmestyi 1907, ei se päässyt näyttämölle ennen vuotta 1917. Perusasetelma näytelmässä on suhtautuminen ajan tapahtumiin. Ottaako perustuslaillinen vai myöntäväinen kanta Venäjän suorittamaan sortoon. Aho välittää teoksessaan tuntoja molemmin puolin, ja selittää miksi he valitsivat niin kuin valitsivat. Tarinan keskiössä on Lindhin perhe, ja sortokauden tapahtumat värittävät heidän elämäänsä. Näytelmä saa sysäyksensä Edvard Lindhin kuvernööriydestä. Hänen vaimonsa selittää miehensä asettumista venäläisen virkamiehistön puolelle:

Hän sanoo, että oli hänen velvollisuutensa, hänen isänmaallinen velvollisuutensa ottaa virka vastaan... olisi muuten tullut venäläinen mies. Täytyi ”pelastaa, mitä pelastettavissa on”[...] (JA 2, 58.)

Myöntäväisyyspolitiikkaan osallistuneet suomalaiset pyrkivät siis viemään Suomen asiaa eteenpäin ottamalla venäläisten hallinnollisia toimia, sillä heidän mukaansa oli joka tapauksessa parempi, että virkamies on suomalainen kuin venäläinen. Tuli tehdä kompromisseja, ”pelastaa, mitä pelastettavissa on”. Kuvernööri Lindh ei halua häiritä valtaapitäviä ja erityisesti Bobrikovia. Tämä käy ilmi hänen suhtautumisessaan oman veljensä hautajaisiin. Kun leski yrittää saada kuvernöörin lupaa tuoda kuvernöörin oma veli haudattavaksi Venäjältä Suomeen toteaa Lindh lakonisesti:

[...] vaikka minusta suoraan sanoen oikeastaan on jotenkin yhdentekevää, missä joku kuollut makaa. (JA 2, 65.)

ja jatkaa:

On kerrassaan anteeksi antamatonta, että veli parkaa vielä vainajanakin käytetään valtiollisena yllyttäjänä, kuolleenakin eläessäänkin. Eikö jo olisi riittänyt? Eikö häntä jo vihdoinkin olisi voitu jättää rauhaan? (JA 2, 65.)

Kuvernööri Lindh ei halua astua varpaille, ei yllyttää. Toiminta tulee keskittää niihin mahdollisuuksiin mitä elävillä vielä on, jo menneet eivät voi osallistua, ja tappiot tulee hyväksyä.

Vertailu käy kuolleen veljen lapsiin ja omaisiin, joille heidän isänsä on näyttäytynyt toisessa asemassa. Veljen tausta on ollut kapinallisena, ja hänen kohtalonaan oli ollut karkotus Venäjälle, kun hän ei ollut suostunut vapaaehtoiseen maanpakoon Ruotsiin. Kun kuvernöörille kuollut veli ei enää symboloi mitään, tai ei ole keskiössä, toteaa veljen tytär Aili puolestaan:

Jos ei isän esimerkkiä olisi ollut, en tiedä mikä meitä olisi ylläpitänyt kaikessa tässä kurjuudessa ja alennuksessa. Olisin jo aikoja sitten joutunut epätoivoon, jos en aina olisi rohkaissut itseäni sillä: *isä* oli kuitenkin mies, *isä* kuitenkin uskalsi ja uhrasi. Onhan niitä tietysti ollut muitakin, jotka ovat panneet kaikkensa alttiiksi, mutta minähän en tuntenut muita kuin isän, en nähnyt edessäni muita kuin hänet. (JA 2, 73.)

Yhden vastarintalaisen esimerkki symboloi kokonaisuutta muille: jos ei yksi, niin ei kukaan. Jostakin vastarinnan tulee lähteä, ja joidenkin se tulee toteuttaa. Jos kukaan ei ala, niin mikään ei muutu. Vertauskuvallisesti *Rauhan erakkoon*: kun kirjan kertojaminä toteaa, että rauhan toteutuminen alkaa heti, kun jokukaan siihen vähän uskoo, niin sama toistuu Aili-tyttären epätoivossa – jos ei isä olisi näyttänyt vastarinnan esimerkkiä, eivät hekään siihen kykenisi. Henkilön läheisyys korostuu – tulee tuntea joku joka teki jotain, jotta tapahtuma ja tarinat tuntuvat ja välittyvät konkreettisesti. Jos myöntyväiselle kuvernööri Lindhille veli ei enää kuolleena ole tärkeä, vaan hän haluaa saattaa hänet pois poliittisesta keskiöstä, konstruoi se veljen tyttärelle symbolisena vastarinnan esimerkkinä, ja konstitioi veljen aseman jos mahdollista vieläkin konkreettisemmaksi sortovallan vastustajaksi. Kun kuollut veli oli sanonut:

Viekää terveisiä santarmeillenne, että minä en lähde isänmaastani heidän saattamanansa, ainoastaan heidän viemänensä. Jos minua tahdotaan nähdä isänmaani rajojen tuolla puolella, on minut vietävä sinne väkisin. (JA 2, 73.)

toteaa poika sen olleen ”suurin teko, mitä tässä maassa on tehty” (JA 2, 73). Isän aktiivinen vastarinta on se sytyke, jonka sortovallan vastustajien tulee ottaa omakseen, ja jota heidän tulee noudattaa. Samalla lailla oli isä vedonnut nuorisoon, ja tuleviin vastarintaliikeläisiin, ettei heidän tulee antaa tuumaakaan periksi, ja että hänen omat lapsensa jatkaisivat hänen työtään (JA 2, 76). Vastarintaliikkeen tulee olla jatkumo, seuraavan sukupolven tulee astua edeltäjänsä saappaisiin, ja viedä aatetta ja uskoa eteenpäin. Kuolleen veljen lapsille välittyy kuva, että myöntyväisyysperiaatteen kannattajat myrkyttivät toisten taistelut. Ailin sanoin: ”Heitetty aseet juuri ratkaisevimmalla hetkellä – toisten vielä taistellessa, kun vielä oli toivoa voitosta” (JA 2, 80). On selvää, että heidän isänsä veli tässä suhteessa on suora esimerkki pelkuruudesta ja taistelusta luopumisessa. Aili yllytty toteamaan:

Hän on turmellut kansan elinjuuret, hän on hämmentänyt kaikki sen siveelliset käsitykset, kaiken käsityksen oikeasta ja väärästä. Jokainen, joka vastustaa esivaltaa, olkoon se millainen tahansa, on isänmaan ja Jumalan vihollinen. (JA 2, 82.)

Suurin vaara kansan yhtenäisyydessä löytyy kotoa, oman perheen piiristä. Isän veli on Ailille se, joka on noussut omaa veljeään vastaan, toimimaan vihollisen puolesta. Venäläisetkään ”eivät ole toimineet sillä innolla millä hän, eivät saaneet aikaan puoltakaan siitä, mitä hän” (JA 2, 81). Vielä

pahempaa kuin venäläiset ja sortovalta ovat omat, jotka tulevat ”panemaan koko sielunsa sen [sortotoimien] perille ajamiseen” (JA 2, 81). Vihollisethan tekevät vain sen, mikä on heidän mahdollisuuksiensa rajoissa, mutta omat sortuvat petturuuteen, ja ovat yhtä vaarallisia kuin viholliset.

Kansa alkaa jakautua kahtia, moitteita heitetään puolin jos toisin. Vihollinen ei ole vain ulkona, vaan myös sisällä. Perustuslailliset näkevät myöntyväisen linjan petturuutena, ja myöntyväiset näkevät perustuslailliset toiminnan häiritsijöinä. Aili mainitsee:

Mutta *sitä* saarnataan, *siitä* kirjoitetaan, että me, me, isä ja muut, villitsemme kansaa, meidän vastarintamme on rangaistuksen arvoista, me olemme isänmaan vihollisia – meitä vastaan on nostettu kuin mikä vihan vimma [...] (JA 2, 82.)

Poliittiset jakolinjat heijastuvat sortokauden murroksessa uusin keinoin. Nyt jako ei mene vain venäläisten ja suomalaisten kesken, vaan myös suomalaiset jakautuvat poliittisen toiminnan linjassa kahtia. Molempien tavoite on Suomen etu, mutta keinot päämäärään jaetaan voimakkaasti eri lailla. Keinoksi sisäisten jakojen ja petturien kitkemiseksi oli vaimo Hannan mukaan kuollut isä sanonut, että kavaltajat, omien petturit tulisi ampua (JA 2, 85). Sisäisen ja ulkoisen vihollisen välillä ei ole eroa, ne molemmat jäytävät vastarintaliikkeen perustaa.

Näkikö Aho tulevaan kirjoittaessaan seuraavat sanat Hanna-äidin suulla:

Ja se on vielä menevä siihen [ampumiseen]... täällä meillä, niinkuin se on mennyt siihen kaikkialla, missä kansojen asia on petetty ja missä se on siitä julistanut tuomionsa, mutta ei kykene sitä muuten panemaan täytäntöön! - He, he itse tulevat sen siihen saattamaan. - Muusta he eivät nähtävästi enää välitä. (JA 2, 85.)

Huomioitaessa, että *Tuomio* painettiin 1907 – 11 vuotta ennen sisällissotaa - on selvää, että jo Ahon aikana velloneet yhteiskunnalliset erimielisyydet olivat vallalla. Tosin kun sisällissodassa lopulta otti valkoinen mittaa punaisesta, oli idut jo selvästi samaistettavissa perustuslaillinen-myöntyväinen – akselilla kantojen erilaisuudessa. Jos sisäistä koherenssia ei saavuteta sanan keinoin, saatetaan se voimaan väkivalloin. Sivuhuomautuksena todettakoon, että Ahon tarkkuus oli tässä kuvaava, puhuihan hän vielä *Tuomion* jälkeen ikuisesta rauhasta 1916 *Rauhan erakossaan*. Tasapainoilu äärilaitojen välillä oli Ahon kirjallisen tuotannon rikkaus. Hän samaisti tunteita niin puolelta kuin toiselle, mikä ehkä kuvaa häntä enemmän ihmisenä kuin kirjailijana.

Kirjoittaessaan Hanna-äidin suulla: ”Katso, Herra, kuinka me olemme suuret meidän katajuudessamme, ei mikään kansa ole kärsimystensä kestävydessä meidän vertaisemme” (JA 2, 85), on lause monimerkityksellinen. Onko katajuus Aholle kritiikkiä niin köyhää kansaa kuin

valtaapitäviä kohtaan? Kun kansa osaltaan on sivistymätöntä, ja kääntää toisen posken, ”kun meitä on toiselle lyöty” (JA 2, 85), osoittaa se typeryyden ohella myös uskoa laillisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen väkivaltaa vastaan. Vastaavasti kuvernööri Lindhin kaltaiset korkea-arvoiset suomalaiset eivät asetu puolustamaan suomalaisuutta aktiivisesti, vaan korkeintaan ajavat sitä vallan kulisseissa. Ehkä lause kuvaa enemmän Ahon omaa hetken tuntemustaan kansaansa kohtaan. Tie itsenäisyyteen on moninainen, ja tiellä kulkijat eivät edes itse löydä sopua keskenään kuinka se saavuttaa. Ahon luonteenkuvauksena on sanottava, ettei Aho välttämättä sitä itsekkään oikein hahmottanut, vaan otti vaikutteita molemmista leireistä, pettyen vuoroin molempiin, korostaen vuoroin toista.

Myöntäväisyyspolitiikkaa kuvaavalle kuvernööri Lindhille tilanne on seuraava. Hän epäilee, että oman veljen tuominen takaisin haudanlepoon hänen alueelleen on venäläisten juoni, jolla testataan hänen johtajakelpoisuuttaan – antaako hän tunteiden ohjaamana luvan oman kapinaveljensä hautajaisten järjestämiseen, vai pitääkö hän yllä järjestystä ja toimii siten esivallan toiminnan esikuvana. Tämä tausta-ajatuksenaan kuvernööri kieltää veljensä tuomisen takaisin alueelleen. Kuvernöörin huoli on samaan aikaan toimeenpantavat kutsunnat, joiden hän toivoo onnistuvan hyvin, jotta palattaisiin takaisin sortovuosia edeltäneisiin rauhan vuosiin. Siksi mikään järjestyshäiriö ei saa kutsuntoja häiritä. Kuvernöörin kanta on:

[...] minä en tule asettamaan kutsuntain menestymistä enkä isänmaan asiaa vaaraan pienimmälläkään varomattomuudella, en katsomaan mitään persoonallista uhria liian suureksi.
(JA 2, 97.)

Lindh katsoo kannassaan, että saavutetuista eduista tulee pitää kiinni keinolla millä hyvänsä, eikä asemia hallinnossa saa menettää. Kuvernööri kokee, että alueella on jo poikkeuksellisen hyvät olot verrattuna venäläisten kuvernöörien hallitsemiin alueisiin, ja komento on pidettävä suomalaisen käsissä isänmaan asian puolesta. Näkökanta kuvaa osuvasti kahtia jakautumista osallistumisesta. Myönnyttääkö sortajia yrittäen siten ylläpitää saavutettuja etuja ja vähitellen yrittää parantaa oloja, vai asettua tiukasti vastarintaan yhteistyöstä kieltäytyen. Kun kuvernöörin vaimo toteaa, että jos isänmaa pelastetaan kuvernöörin tavalla, silloin on parasta, että sitä ei pelasteta ollenkaan, vastaa kuvernööri, että ”isänmaa on pelastettava keinolla millä tahansa” (JA 2, 98). Voimakkuus ja tunteiden palo pelastettavaa Suomen asemaa kohtaan on läpitunkeva. Molemmat osapuolet suhtautuvat oman asiansa läpiajamiseen niin fanaattisesti, että vaikka molemmat ovat Suomen vapautumisen asialla, ajautuvat he äärimmäisyydessään yhä kauemmaksi toisistaan, ja sitä enemmän kokevat toisensa viholliseksi. Tämä ilmentää Ahon rauhanajattelun kompleksisuutta

ja rauhanajattelun luennan syvyyttä.

Näytelmä päättyy kuolleen veljen pojan ampuessa kuvernöörin. Hän halusi saattaa loppuun isänsä työn, hän kosti maanpetturille. Näytelmän lopussa käy ilmi myös, että karkotuksensa aikana isä oli hakenut armahdusta, ja lähettänyt veljelleen kirjeen asiasta. Isä ei ollut kuitenkaan pitäytynyt hakemuksessaan, vaan katuessaan oli sovitukseksi ampunut itsensä. Molemmat osapuolet niin perustuslailliset kuin myöntäväiset liikkuvat ja heiluivat vaihtoehtojen välillä. Kuvernöörin pohtiessa omien toimiensa oikeutusta, ja samalla kuolleen veljen pohtiessa armahduksen mahdollisuutta. Väärinkäsitykset ovat syvällä, molemmat osapuolet ovat varmoja toisen osapuolen valheellisista käsityksistä, mutta samalla epäilevät omia perusteitaan omalla toiminnalleen. Käyttääkö kuvernööri asemaansa oikein, vai hylkäsikö hän kansalaisensa? Onko kuolleen veljen menetelmät liian rohkeita ja fanaattisia, vai tulisiko hänen menetellä myöntyvämmän, ja ajaa tavoitteitaan rauhallisemmin keinoin? Epäselvissä historiankohdissa rationaalinen ajattelu vähenee, ja korvautuu uskolla ja tunteella. Ehkä myös Ahon kohdalla on sanottavissa näin.

Stereotypiat, voimakkaat korostukset ja virheelliset päätelmät toisen leirin toimista ajavat motiiveja, jonka pohjalta toimitaan. Tunne syrjäyttää monessa kohdin rationaalisen ajattelun, ja hetkellisten tilanteiden merkitys korostuu. Kun poika surmaa isänsä veljen, toimii hän tilanteessa, tunteeseen nojautuen, uskoen siinä juuri silloin ja sinä hetkenä täyttävänsä parhaan käsityksensä mukaiset tavoitteet. Hänkin sortuu omien motiiviensa kyseenalaistamiseen. Ammuttuaan isänsä veljen toteaa hän äidilleen, että on valmis kohtaamaan poliisin ja syyttäjät, mutta saatuaan tietää, että isä oli pyytänyt armahdusta, menettää hän kontrollin ja ampuu itsensä. *Tuomio* on arvokas kertomus jakolinjoista, jotka jo oman kansan sisällä oli, ja jotka myöhemmin ilmenivät todellisena kansanosien yhteenottona. Koska kirjailija Aho varmasti tunsi näytelmänsä päähenkilöiden piirteet niiden kaikessa syvyydessään, on kuvaavaa huomata, että Aho kuitenkin itse niin nopeasti tuomitsi punaisten teot Helsingissä sisällissodan alkupäivinä. Konkreettinen konfliktitilanne oli kirjailijalle niin syvä järkytys, ettei hän itsekään kyennyt tarkastelemaan tilannetta kiihkottomasti. Kun Aho lopulta kääntyi omia sodan ensi reaktioitaan vastaan, tuntuu Ahon ratkaisu hylätä niin valkoinen kuin punainen virta luontevalta. Aho itse oli joutunut vastaavaan asemaan kuin *Tuomio*-näytelmän päähenkilöt: tuomitsemaan vastoin parempaa tietoaan. Aho oli sortunut syyttämään ja kiihkoilemaan vain huomatakseen, ettei lopulta kyennytkään seisomaan ajamiensa asioiden takana. Ahon elämän loppuvuosien eristäytyminen on siten enemmän kuin ymmärrettävää tätä

taustaa vasten tarkastellen. Kirjailija pettyi niin sotiviin osapuoliin kuin omiin reaktiohinsa, jotka sotivat hänen omaa rauhanideaaliaan vastaan.

4.4. Menetetyistä unelmista

Elämänsä aikana kirjailija Aho kiintyi kalastuksen lumoihin yhä kasvavissa määrin. Jopa siinä määrin, että hän mainitseekin olleensa enemmän ”kalamies kuin kirjemies” (LK, 31). Kirjailijan oli kirjoitettava koko ajan, ja vaikka hän pyrki yhteiskunnallisen tilanteen vuonna 1918 eskaloituessa eristäytymään, täytyi hänen kirjoittaa, olkoonkin sitten lempiharrastuksestaan kalastuksesta lastukokoelman *Lohilastuja ja kalakaskuja* (1921) muodossa. Lastussaan ”*Kalasta... Njet!*” Aho ottaa lyhyesti kantaa mainitsemalla, että on kansallisesti nyt tullut tavaksi suloisessa Suomessa Suomen miehen hakevan Suomen miestä vastaan apua Venäjän mieheltä, niin suurissa kuin pienissä riidoissa (LK, 168). Olipa Aho jopa kuvitellut pakenevansa Helsingistä sotaa Huopanalle kuin piilopirttiinsä, jos sota ei olisi yllättänyt häntä (LK, 168-169). Tämä oli ennen kansalaisotaa, kun Aho joutui kertomansa mukaan kahnaukseen venäläisten joukkojen kanssa kalastusoikeudestaan Huopana-koskella. Kirjailijaa painoi ja harmitti samalla joen rantapensaikon ja puuston tuhoaminen, jonka venäläiset joukot olivat toimeenpanneet 1917. Pääsääntöisesti Aho ei teoksessaan ota kantaa yhteiskunnalliseen tilanteeseen, kuin lähinnä surren kosken ympäristöön tehtyjä muutoksia. Vain kerran hän äityy pohtimaan tulevan Suomen suuntaa sisällissodan jälkeisessä lastussaan *Kuninkaan kala*. Samalla kun Aholla on perhossa kiinni väsyttävä taimen hän pohtii:

Haavipoika on nähdessään minun taas istuutuvan, ottanut taskustaan lehden ja istuutunut hänkin. Sill’ aikaa kun minä ongin, hän seuraa maailman menoa. Minulla on täällä koskella tärkeämpäänkin tehtävää. Hoitakoon maailma menonsa, minulla on työtä tosissakin. Eipä siltä, ettei tässä joutuisi tuumimaan mitä tahansa. Niillä on nyt siellä ne kuningastouhunsä. Mahdanko minä olla kuningasmielinen vai tasavaltalainen? Se riippuu siitä, mitä etua jommastakummasta tulee olemaan minun puolueelleni. Mikä on minun puolueeni? Se, joka parhaiten edistää minun erikoisharrastuksiani. Jos tulee tasavalta, ei sen presidentti luultavastikaan ole oleva lohenonkija. En tunne ainoatakaan valtiollisesti vaikutusvaltaista henkilöä, joka harrastaisi tätä jaloa urheilua. Englannissa tuskin on ainoatakaan, joka ei. Mutta se sitten onkin vanha kulttuurimaa, siellä onkii sekä kuningas että perintöruhtinas. Kuninkaalla on siellä omat kalavetensä. Osanneeko kukaan niistä kokoomuksen kuningaskandidaateista onkia? Ketä ne nyt olivatkaan? Kuka se nyt olikaan se viimeinen kuningasehdokas? Oliko se Adolf Friedrich vai Friedrich Adolf? Vai joku muu Friedrich? (LK, 245.)

Ahon tuuminnoista paistaa pettymys. Hän haluaa eristyä, ja keskittyä vain kalastukseen, vaikkei voi olla pohtimatta vallitsevaa tilannetta. Voittajat ajavat Suomeen kuningasta, ja Aho yrittää sopeutua tilanteeseen, muttei löydä puoltansa. ”Kuningasmielinen vai tasavaltalainen”? Aho ei halua ottaa

enää yhteiskunnallisesti kantaa, ja vetoaa, että tärkeintä hänelle tilanteessa on vain, että hän saa jatkaa yhä rakkaammaksi käyvää harrastustaan. Kun Suomessa ei julkinen valta ole rahoittanut kalavesien hoitoa, ottaa Aho mallimaaksi Englannin, jossa valtionpäämiehetkin harrastavat hänelle rakasta taitoa. Aho on jättäytynyt yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta pois, ja pohtii kuka on mahtava olemaan kokoomuksen kuningasehdokas. Kun vertaa Ahon mietteitä hänen aiempiin pohdintoihinsa laillisuudesta ja kansanvallasta, ei kommenteissa tunnu olevan kumpaakaan. Ehkä kirjailija jättäytyi yhteiskunnan ulkopuolelle, kun kansanvallan mahdollisuus tukahtui kansanosien noustessa vastakkain, ja laillisuus meni Aholle valkoisen puolen mielivallassa. Ironiaa on havaittavissa lastun päättävissä säkeissä, kun kiinniollut taimen karkaa:

Sinne se meni, eikä tullut koskaan takaisin, kuninkaan kala. Eikä tullut kuningaskaan. On täytynyt tyytyä tähän tasavaltaan. (LK, 248.)

Ahon pettymys on suuri. Vaikka ollaan saatu kauan tavoiteltu tasavalta, niin miksi se yritettiin sitten itse tuhota sisällisodan ja kuningashankkeen keinoin? Se mihin kirjailija oli pettynyt, oli että ”tie oikein neuvotaan eikä väärin” (JA 1, 246). Tasavallan tielle oltaisiin päädytty Ahon ideaalissa kivuttomammin, kuin sodan ja vastakkainasettelun kautta. Aho koki jääneensä yksin laillisuusperiaatteen kannattajana, joskin hänelle tuotti yhä kasvavissa määrin vaikeus asemoida itseään mihinkään poliittiseen leiriin. Ne tosiasialliset erot, jotka yhteiskuntaluokkien välillä olivat piilleet pitkään painoivat Ahon mieltä yhä enemmän, eikä hän uskaltanut ottaa mitään poliittisesti vahvaa puolta sodan jälkeisissä julkaisuissaan. Kuvaava on toisessa loppuajan teoksessa *Muistatko*, ilmaistu lause:

Vaivoin jaksoimme yhdessä elää nämä viimeiset kirovuodet maailmansuruinemme, kansankipuinemme, omine onnettomuuksinemme. Kuinka voin jatkaa elämistä yksin, kun kaikki vain pahenee: olot, ihmiset, ei rehellisyyttä, oikeutta, vanhurskautta, totuutta – mitä minä täällä teen? (MU, 7-8.)

Maailma ympärillä oli myllerryksessä, se mihin Ahon idealismi ja usko lepäsi kadonnut. Tuhattuotista rauhaa ei oltu saavutettu, sodat nielivät ihmisiä niin rajojen sisä- kuin ulkopuolella. Ehkä Ahon Huopanalle vetäytyminen heijastaa tätä: kun muut rakkaimmat asiat olivat elämästä haihtuneet, jäi kalastus ainoana vanhentuneen kirjailijan mieltä kirkastamaan. Ahon usko niin punaisiin kuin valkoisiin oli mennyt³⁶. Molemmissa oli vikaa, ja niin hänessä itsessäänkin. Murhe, jonka kirjailija oli hartioilleen ottanut oli liikaa:

Kokonainen elämän malja yhteisiä oloja on suistunut suulleen eikä niitä ole enää, suruja ja

36 ”Muistatko [...] kuinka petyimme kaikesta – omistamme, tästä kansasta, sen punaisista niin kuin sen valkoisistakin, kaikista parhaista ihanteistamme, kun työmme tulokset näyttivät luhistuvan raunioiksi ja me sen alle [...]” (MU, 10.)

kärsimyksiä en voi kenenkään kanssa jakaa. En jaksa, murrun niiden alle. (MU, 9.)

Ahon ote todellisuudesta takertelee, ja hän maalaa välillä voimakkaita negaatioita maailmasta: ”Elkää välittäkö siitä surkeudesta, minkä näette, niin ette näe. Kieltäkää tosiasiat niin niitä teille ei ole.” (MU, 15.) Aholle luopuminen oli totaalista: ”Menetin maani, kansani, uskoni, molemmat poikani” (MU, 17). Yrittikö Aho vapauttaa itsensä murheista jäämällä Huopanalle kieltäen tosiasiat, vai oliko hän tietämättään kieltänyt itseltään ne jo aiemmin, esimerkiksi käsityksessään työläisten asemasta, johtavien valkoisten motiiveista ja poikiensa ajatuksista? Jos kirjailija olisi tuntenut kansansa eriarvoisten osien välisen kuilun jo aiemmin, ehkä käyty sota ei olisi yllättänyt ja järkyttänyt kirjailijaa niin perinpohjin kuin se teki.

Aho hakee menetelmää päästä pois tuskistaan. Vaikka kaikki on kansalaissodassa menetetty, hakee hän lopulta nähdäkseni *Rauhan erakon* tietä, mitä pitkin rakentaa oma tulevaisuutensa. ”Jos kaikki väärä ja kauheus, mitä maailmassa yleensä on tapahtunut, alati eläisi muistossa ja mielissä, täytyisi verikostossa surmata kaikki ja lopulta itsensä sovituksiksi” (MU, 16). Aho tuntee tien, sillä sitä hän on jo kirjoissaan, etenkin *Rauhan erakossa*, rakentanut. ”Rakennan, mitä minulta polttivat, sovitan sillä, mitä rikkoivat, viiton heille kaikille sovituksen tien” (MU, 17). Rauhan erakon tavoin on ratkaisuna tilanteeseen sodan traumaista huolimatta jälleen koitettava kulkea rauhan tien kautta. Vaikka halu on selvä, ei konkreettinen tapa toimia kuitenkaan ole kirkas. Kuvaava on *Muistatko*-teoksessa kohta, jossa päähenkilö on mielessään matkaamassa:

En pysähdy, en ammu, en ongi, koska minun täytyy toisille perille. Mille perille? Mille perille tahansa! (MU, 149.)

Aho haluaa jatkaa elämää, ja löytää ymmärryksen kaaokseen, vaikka hitaasti eristäytymällä, mutta se mihin hän varsinaisesti on menossa on hukassa ja poissa. Kunhan kirjailija saisi vain haluamansa rauhan ja tyyneyden. Tältäkin osin Huopanalle eristäytyminen on ymmärrettävää.

4.5. Ajatuksen muutos, murros ja kehitys kirjeissä

Kirjailija Aho ei käyttänyt kynäänsä pelkästään kaunokirjallisuuteen tai näytelmien kirjoittamiseen. Kaiken perusta oli kirjoittaa – kirjoittaa koko ajan niin päiväkirjaan kuin käydä yksityistä kirjeenvaihtoa laajan ystävä- ja tuttavapiirin kanssa. Pääasiassa yhteydenpito oli omaan perheeseen ja kirjailijan kustantajaan, mutta joukkoon mahtuu runsaasti kirjeitä niin kalastustovereille, sanomalehti- ja toimittajakollegoihin, kuin hänen salaiselle rakkaudelleen: Elisabeth Järnefeltille. Tutkimuksen kannalta koko Ahon elämän jatkunut kirjeiden kirjoitus on

keskeinen osa kirjailijan kuvaa. Kirjeet paljastavat Ahosta puolen, jota hän ei sensuroinut, ne yksityiset ajatukset, jotka oli tarkoitettu vain hänen lähimpien ystäviensä tietoon. Kun kuka tahansa, otti Aho kirjeissään kantaa vähäpätöisimmistä asioista laajoihin taiteellisiin ja yhteiskunnallisiin teemoihin. Kirjeitään hänen ei tarvinnut sensuroida tai häpeillä – niitä ei oltu tarkoitettu kenenkään muun kuin vastaanottajan luettavaksi. Syy laajaan kirjeenvaihtoon oli myös sidoksissa aikansa kommunikaatiomahdollisuuksiin. Kun kehittyneitä viestintävälineitä ei vielä Ahon aikana laajalti ollut, oli kirjeenvaihto tapa, jolla ihmiset vaihtoivat tietoa keskenään. Seuraavassa tarkastelen Ahon ajatuksia kirjeissä vuosilta 1877-1921. Ensimmäiset kirjeet Aho kirjoitti nuorena poikana, ja kynäily jatkui Ahon viimeisiin päiviin asti. Pysin tarkastelussa tuomaan Ahon ajatukset läpi koko tuon kirjeenvaihdon kautta, sekä osoittamaan muutoksia ja kantoja, joita hän niissä välitti kirjeen vastaanottajille. Kyseessä on suuri kokonaisuus, joka antaa Ahon ajattelusta poikkileikkaavan kuvan koko kirjailijan elämän ajalta.

Ahon nuoruuden vuosien kirjeitä leimaa ajatukset kodista ja vastakkaisen sukupolven kaipuusta. Kun Aho aloitti Helsingissä suomen kielen, historian ja kirjallisuuden opintonsa, muutti ylioppilaselämä kuvaukset täysin. Nuori Johannes otti aktiivisesti osaa ylioppilaspolitiikointiin aikana, jolloin kielikysymys oli kiivaimmillaan. Aho kannatti suomenkielen ajamista, ja oli fennomaaniliikkeen kärjessä kiivaissa debateissa, joita käytiin 1880-luvun vuosina ylioppilaskuntaliikkeen sisällä. Fennomaanit ja ruotsinkieliset eli svekomaanit ottivat yhteen niin lehdissä kuin puheissa ja juhlissa. Nuori kirjailija koki tilanteen jännittäväksi ja mukaansatempaavaksi. Toiminta muodostui käsinkosketeltavaksi. Kirjeessään marraskuulta 1880 Aho kirjoittaa ystävälleen Walter Lampénille:

Nuija³⁷ on noiden paska-moderatien laitumena nykyään. Aiomme mekin käydä siellä vielä, kun sattuu tärkeitä asioita. Tällöinen hajoaminen ei tosin ole iloinen asia suomalaisuudelle ja olemme kokeneet viivyttää sitä niinkauvankuin mahdollista, mutta kun suomalaisuus joutuu aivan häpeään noiden häilyvien fennomanien vuoksi, joilla ei ole muita pyrinnoitä kuin persoonalliset skandaliseeraamiset, emme voi olla yleisöllekin näyttämättä, että niitäkin löytyy, joiden principit ovat puhtaat [...] Me joilla ei ole kuin yksi äidinkieli ja yksi isänmaa, tahdomme käyttää voittoa hyväksemme ja pyrkiä eteenpäin: yksikielisyteen. Tosin ensi taistelussa tappasimme (petturien tähden enimmäkseen), mutta jos se vielä tapahtuu toisen – kolmannen tai vielä viidennenkin kerran – kymmenettä kertaa ei se niin käy. Pohjalaisista lähtee täällä kaikki hyvä. Siellä on miehiä, jotka ei monta suomen sanaa taida, mutta jotka koko sielustaan ovat puhtaita suomalaisia. (KV, 66-67.)

Aho ottaa jyrkän position sovittelevia fennomaaneja kohtaan – tavoite saavutetaan vain voimakkaasti puolustamalla omaa ja olemalla yksimielinen. Hän tunnistaa, että liike on hajoamassa

37 Nuija oli fennomaanien vuonna 1875 perustettu ylioppilasjärjestö.

kahtia, mutta toteaa oman puolensa olevan oikeassa taistelussa kielikysymyksestä. Nuori Aho eroaa merkittävästi myöhemmistä kirjoituksistaan, joissa hän tasapainoilee ristiriitatilanteissa konfliktin osapuolten välillä. Puhtaus ja aatteen voima on vielä nuoruuden kirjeissä Aholle ne ihailun asiat, joita hän kunnioittaa ja edesajaa. Toiminta ja jännitys vie mukanaan ja saman vuoden joulukuun 30. päivänä kirjaamassaan kirjeessä Aho vakuuttaa:

En suinkaan tahdo sanoa, että innostuminen ja sen sanoilla ja sävelillä ilmaiseminen olisi turhaa. Ei, päinvastoin kiihoittavat nuo eteenpäin, käskvät taisteluun. (KV, 77.)

Aho heittäytyi toimintaan mukaan kaikessa voimassa ja tunteen palossaan. Tietynlainen ääri-ilta saavutettiin Walter Lampénille vuoden lopulla lähetetyssä kirjeessä:

[...] nuo dagbladistat, nuo liberaalit, nuo Mechelinit ovat paljaita löröjä, olkootpa sitten joko ylioppilaita taikka naisia. He sanovat rakastavansa Suomea ja Ruotsia yhtäpaljon, mutta koska jälkimmäinen on heidän äidinkieltensä, ei sitä saa sortaa j.n.e.! He hyväksyvät suomalaisia kouluja, suomalaista teateria, vaan eivät pane lapsiaan edellisiin ja käyvät ruotsalaisessa ja venäläisessä teaterissa! Suomen kieltäkin pitäisi oppia, mutta koska on pitänyt lukea ranskaa ja saksaa, ei ole ollut aikaa tutustua tuohon vaikeaan kieleen, jossa on puolikymmentä ä:tä yhdessä sanassa! - - Tämmöisiä mielipiteitä saa kuulla joka salongissa ja jos sattuisi oksettamaan keskellä n.k. *fiiniä* konversationia, jossa kumminkin puhutaan tuollaista paskaa ei olisi syy oksentajan. (KV, 82-83.)

Kirje paljastaa, kuinka syvällä Aho oli politikoinnissa. Viholliskuvat on jo rakennettu, ja mielipiteet vastustajan toimintaa kohtaan esitetään varsin suorasukaisesti. Ehkä nämä vaiheet läpikäymällä Aho löysi keskitien ja neuvottelevan position tärkeyden kiistakysymyksissä.

Juhani Ahon maltillinen perustuslaillisuus vakiintui kirjailijan eläessä sortovuosien läpi. Kun *Päivälehti* sai varoituksen ja lakkautusuhan kirjoitti Aho Erkolle, että toki nimellisiä toimittajia ja kirjoittajia voi muuttaa, kunhan taustalla pidetään itse kiinni toimituksellisesta linjasta ja passiivisen vastarinnan asiaa edistetään. Aho asettuu kannalle, että jos todellisia sitoumuksia hallintoa kohtaan vaaditaan ei niihin voi suostua, ja lehti on siinä tapauksessa lakkautettava. (KV, 371.) Taistelussa itsenäisyyden asialla voidaan tehdä myönnytyksiä kunhan päämäärä pidetään kirkaana Ahon mukaan. Sanomalehtitoiminnassa voidaan yrittää kiertää sensuuria, jotta toimintaa voidaan ylläpitää, ja piilottaa uutisten väliin perustuslaillisia viestejä ja kirjoituksia. Kaiken pohjana on pyrkiä luomaan yhtenäinen passiivinen rintama sortajaa kohtaan, ja kun se ei nopealla aikataululla toteudu mainitsee Aho kustantajalleen Werner Söderströmille 28.8.1902 lähettämässään kirjeessä:

Surkeinta kaikesta on, että Suomen kansa ei ole osoittanut olevansa se kansa, joksi sitä aina kuvailin. En tiedä mitä mieltä sinä olet, mutta minä olen ainakin tullut vakuutetuksi siitä, että passiivisen vastarinnan politiikka on ollut ainoa oikea ja että ne, jotka ovat tahtoneet sitä heikentää, ovat

erehtyneet. (KV, 409.)

Aho taipuu yhä enemmän korostamaan mahdollisuutta, että Suomen kansa voi tulla itsenäiseksi vain rauhallisen kehityksen kautta, kun todistetaan, että kyetään olemaan itsenäinen voimakas kansa. Väkivaltaan tai muuhun lietsovaan toimintaan yltyvät vain pahentavat tilannetta, ja hämärtävät yhteistä päämäärää. Toisaalta Ahosta on huomattavissa jo taipumus etäännyttää itsensä konkreettisista poliittisista toimista. 21.10.1902 Aho kirjoittaa ajatuksistaan Mauno Rosendalin tulevaa kirjoitusta silmällä pitäen:

Se kirja pitäisi olla kuin joku tunnustuskirja, josta ei päästä yli eikä ympäri. Vaikk'ei tuo kirja olisikaan mikään kapinaan ja väkivaltaan kehoitus, niin pitäisi siinä kuitenkin olla kehoitus olemaan täyttämättä laitonta käskyä ja alistumaan kaikkien siitä seuraavien kärsimysten alle. Sen pitäisi sisältää *puhdasta periaatetta*, puhdasta ihannetta, se olisi otettava aatteen kannalta enemmän kuin yksityiskohtiin menevän käytännön. [...] Ei siis paljon politiikkaa, ei valtiollisia ja yhteiskunnallisia asioita niinkuin ääni asiaa y.m., vaan etupäässä vastausta kysymykseen, miten toimii Suomen kansa tässä asiassa *Jumalan mielen mukaan?* (KV, 413-414.)

Konteksti tulee huomioida – Rosendahl oli voimakkaan herätyksen kokenut yhteiskunnallinen vaikuttaja, kirjailija ja poliitikko. Kuitenkin Ahon neuvo on: ei konkreettista politiikka, vaan aatetta ja periaatetta, joista nostaa kansan voima ja ääni. Itse asiassa Aho myöhemmin tunnustaa, että Rosendahlin voimakas vakaumus kutsuntalakkojen järjestäjänä ja venäläistämispoliitiikan vastustajana oli myöhemmin innoittanut Ahoa kirjoittamaan näytelmän *Tuomio*, johon hän halusi ottaa piirteitä kunnioittamastaan perustuslaillisesta Rosendahlista (KV, 419). Periaatteen tulee olla tärkein, eikä siitä tule luopua oman henkilökohtaisen uhrauksenkaan hinnalla. Ahosta piirtyy kuva vakaumuksellisena perustuslaillisena, joka ei mistään hinnasta halunnut luopua uskostaan oikeudenmukaisuuteen eikä uskostaan rauhaan. Ahon sanoin:

Mutta enempi kuin mikään muu surettaa minua Suomen kansa. Onko todellakin mahdollista, että sitä on siinä määrin laiminlyöty, sen isänmaallista kasvatusta niin hutiloitu [...] että ilmiantoja tehdään tukuittain. Niin kauan kun semmoinen on mahdollista, niin kauan kun laivaa tällainen lasti rasittaa, silloin ei todellakaan voi olla kysymys lähteä aukeille ulapoille, vaan on kaikkein ensiksi ryhdyttävä korjaustöihin. [...] Onko heille koko suomalaisuus, koko isänmaa muuta kuin satakunta virkaa, joita tahtovat säilyttää itselleen? [...] Herätystä! Herätystä! - se on minun fiksi ideani, josta jo olen ennenkin puhunut, mutta joka ei itsellenikään ole ollut niin selvillä kuin nyt. Siveellistä ja aatteellista herätystä – muuten ollaan hukassa – semmoista joka suorastaan suuntautuu isänmaalliselle alalle. (KV, 426-427; kirje Mauno Rosendahlille 14.6.1903.)

Kansa ei ole valmis tai yhtenäinen, ja kansansivistystä ja tietoisuutta itsestään tulee jatkaa. Suomalaisuuden asialle ei ole tulevaisuutta, jos se ei kykene olemaan yhtenäinen, ja eheänä kulkemaan kohti huomista. Aho purkaa pettymystään virkamiehiin, jotka oman henkilökohtaisen onnensa nojalla ovat saattava koko kansan asian vaaraan:

Samanlaisia raukkoja käytyreitä ja ilmiäntajia ne olivat virkamiehet ja papit [...] ja pakottivat kansan hakemaan jotain parempaa ilmaa keuhkoihinsa, jotain tuoreempaa vettä juodakseen. Se tarmo tulee nytkin heräämään ole varma siitä. Ja kun se herää, niin hakee se tyydytystä, ja kun se hakee, niin se löytää sen – löytää miehiä, kasvattaa uusia, jotka vähitellen antavat uusia ihanteita. (KV, 432-433; kirje Mauno Rosendahlille 4.7.1903.)

Ahoa ajatus kalvoi pitkään, ja hän purki sen vuosikymmen myöhemmin käyttäen teemaa teoksessaan *Omatunto*. Kirjassa Aho kuvaa kuinka tärkeää on yhtenäisyys ja kansan oma rehellisyys toisiaan kohtaan:

Tuskin menee päivää, ettemme kuulisi puhuttavan kavalluksista ja petoksista ja ryöväyksistä ja uskottujen varojen ja tavarain vilpillisistä anastamisista. Isänmaan ystävä, kansan ystävä tuntee syvää surua sitä nähdessään ja kuullessaan. Mitä tuleekaan meidän kansaamme, jos näin jatkuu! On niinkuin olisi epärehellisyyden mätä elinjuuriamme jäytämässä. Ennen ei niin ollut, ennen ei semmoisesta niin paljon kuultu. Mistä se tulee? Kuinka tällainen muutos on mahdollinen? Se tulee siitä, että meidän tajuntamme oikeasta ja väärästä on himmentynyt, että meidän omatuntomme on menettänyt herkkyytensä, niinkuin kompassi, joka on joutunut raudan läheisyyteen. (Aho 1914, 207-208).

Aikakausi lopullisesti asetti kirjailijan pohtimaan kysymystä niistä keinoista joilla itsenäisyys saavutetaan. Kun se aiemmin oli siihen valmistumista, aktivoi sortovuodet ja ystävien karkotukset Ahon pohtimaan omaa kantaansa ja konkreettisia toimia. Enää ei riittänyt kansan kuvaus vaan Ahon tuli saada omat ajatuksensa koherentimmaksi todellisuuden kanssa.

Kirjailijalle kohdannut historian murroskausi oli kuitenkin kysymysmerkki:

Mihin käytännölliseen toimeen vastustuksen alalla olisi ryhdyttävä sitä en todellakaan käsitä. Pelkään, että kansaa ei nyt saada mihinkään kun Venäjälle karkoituksen pelko uhkaa eikä tuota pelkoa voi oudoksua. [...] yhtä mittaa osotettava kansalle, että he ovat pistäneet ja ketä he ovat pistäneet: kansaa itseään, sen sydäntä. (KV, 456-457; kirja Mauno Rosendahlille 7.12.1903.)

Aho havaitsi murroskaudessa merkkejä, että vaikka painostus Venäjän kohdalta kiristyy suomalaisuutta vastaan, eivät kansan rivit ole yhtenevät sitä puolustamaan. Toisaalta Aho ei osannut sanoa sitä menetelmää jolla umpikujasta päästää, vaan päätyi toteamaan, että sivistys itse nostaa itsensä sillasta – osoittamalla kansalle kuka sitä kaltoin kohtelee vapauttaa se itse itsensä pinteestä. Konkreettisia toimia vastustukseen Aho luettelee vähän, ja ylläpitää ajatuksiaan yleisemmällä universaalilla tasolla.

Ympäröivän maailman tapahtumat ja niiden eskaloituminen avaa Aholle radikaalisti uusia näkökulmia. Vastakkainasettelu ei tule vain kielikysymyksestä, vaan suurlakko tuo yhteiskunnallisen epätasa-arvoisuuden räikeästi esiin. 11.11.1905 Edvin Avellanille päiväämässään kirjeessä Aho surullisin sävyin kirjoittaa:

lloisiahan meidän nyt pitäisi olla, mutta kauan kestää, ennenkun ainakaan minä olen saava poistetuksi itsestäni sen surullisen ja katkeran vaikutuksen, minkä ”vallankumous” minuun teki. En olisi luullut, että työväki voi siihen määrin vihata herroja kuin se näytti tekevänsä. Puheet uhkauksineen verenvuodatuksesta ja väkivallasta olivat kerrassaan kamalia. Epäluulolla ei ollut mitään rajoja. Ei ollut kysymystäkään maan pelastamisesta ja sen onnesta kokonaisuudessaan, ainoastaan työväen eduista. Verilöyly omia kansalaisia vastaan jäi tulematta ainoastaan pelosta venäläisten kanuunoita kohtaan. Oikeaa kuvaa tästä ei vielä ole tehty, mutta kunhan olot nyt vähän rauhoittuvat, saadaan varmaan kuulla asioita, jotka asettavat työväen ja heidän kiihottajansa semmoiseen valoon, että maaseutu pöyristyy. Meillä on nyt sisällinen, terroristinen vihollinen, jota ei ole helppo voittaa. (KV, 490.)

Keisarikunnan vavistessa sen kaikki fragmentit tulevat esiin. Suomi maana käsittää puolueita ja yhteiskuntasektoreita, joilla on vastakkaisia näkemyksiä tulevaisuudesta ja tiestä siihen. Niitä kyllä yhdistää suomenmielisyys, mutta käytännön politiikan tekeminen aiheuttaa närää ja ristiriitaa. Työväen järjestäytyminen ja ryhmittäytyminen oman aatteensa ajamiseksi saa yhä kasvavissa määrin näkyvyyttä, ja haastaa vakiintuneet käsitykset yhteiskuntasuhteista Suomen sisällä. Aho yllättyy työväen voimakkaasta herravihasta, ja kokee sen vääräksi. Kun ollaan tiellä, ja lähellä voittoa, tulisi kansan yhdistyä ja ajaa samaan suuntaan, mutta Aho ei näe, että sisäiset ristiriidat tulevat enemmän tai myöhemmin vääjäämättä eteen ratkaistaviksi. Väkivallan retoriikka on jo esillä, ja kun Aho sen kohtaa, kokee hän inhon ja vastenmielisyyden tunteita. Enemmän kuin vierasta valtaa, pelkää hän väkivallan tuomaa tietä. Mainitsihan Aho kuullessaan Bobrikovin surmasta, että ”murha on aina murha”, eikä siten ole ikinä hyväksyttävä keino taistella vierasta vastaan (KV, 468). Yhteiskuntasektorien eriytyminen toisistaan on niin voimakasta, että tässä tapauksessa Aho kokee venäläisten olleen jopa hyödyksi – verilöylyn välttämiseksi. Oma kansa ensimmäistä kertaa esittäytyy Aholle valossa joka ei ole toivottava ja osa Ahon Suomea – *terroristina*. Menetelmänä tulee olla tuon sisäisen kapinan voittaminen. Millä tavoin, siihen Aho ei ota kantaa, vaan toteaa kirjeen lopussa: ”Vaun ehkä nyt tämäkin myrsky saadaan taukoamaan. Onhan kuitenkin tapahtunut jotain niin suurenmoista, ettei sitä oikein osaa vielä uskoakaan”. Uudet poliittiset mahdollisuudet avautuvat Ahon silmissä. Tulevaisuuden kuvien joukossa on vapaa itsenäinen yhdistynyt Suomi, mutta ajattelussa on jo mukana elementtejä omien kansanosien välisestä keskinäisestä epäluulosta.

Loppuvuonna 1907 Ahon ajattelu saa eettisen piirteen. Edellisten vuosien tapahtumat olivat jääneet kirvoittamaan kirjailijan mieleen uusia lähestymistapoja, ja hän hakee keskitietä – ymmärrystä kansanosiin ja erilaisia tulkintatapoja. ”Elä tapa, elä tuomitse, ettei sinua tuomittaisi” tuli sisällyttää *Tuomion* esipuheeseen, ja näytelmä muutenkin oli Aholle tapa ilmaista niitä syviä tunteita, joita hajoava yhteiskunta hänelle tuotti (KV, 509; kirje Jalmari Finnelle 14.12.1907). Eliel

Aspelin Haapkyllälle lähettämässään kirjeessä kirjailija toteaa:

Minua ei enää tyydytä kuvaukset ja tunnelmat. Mieleni palaa suurempiin ja syvempiin kysymyksiin kuin mitä tähän saakka olen käsitellyt. Mutta olen vielä aivan epätietoinen siitä riittävätkö voimani uusiin tehtäviin. Uudenaikainen kirjallisuus ei minua enää ollenkaan huvita. En ole moniin vuosiin lukenut muuta kuin klassikoita. (KV, 511.)

Rauhan erakkoon johtava tie oli lähtenyt käyntiin. Ahon mielessä palavat kysymykset rauhan mahdollisuudesta tuli kirjoittaa ylös. Uskontunnustus rauhanasialle tuli saada kirjalliseen muotoon, ja jo kirjoitetut kaunokirjallisuuden teemat saivat – *Juhaa* lukuun ottamatta - jäädä jälkeen vakavampien pohdintojen myötä. Aho löysi oman rauhanuskonsa vasta saatuaan todistaa yhteiskunnassa piilevät epäkohdat, ja sai lopulta puntaroida omaa uutta uskoaan vasta sisällissodan jälkeen. Uusi aate oli Aholle ”tehtävä”, johon hän epäili jo voimiensa riittämistä, ja johon voidaan ehkä vastata jälkikäteen tarkastellen, ettei hän uusien haasteiden tuomia henkisiä rasituksia ehkä kestänytkään. Harvinaista on, että vaikkei Aho osannutkaan ennustaa sisällissodan syttymistä suoraan, varautui hän siihen tavalla, jossa hän kyseenalaistaa oman jaksamisensa tulevien suurten tapahtumien osallistujana.

Kun maailmansota etenee ja yhteiskunnallinen kapinamieliala kohoaa pohtii Aho omien argumenttiensa pitävyyttä ja varovaisuutta:

[...] täytyy olla tavattoman objektiivinen ja myöskin ymmärtäväinen niitä kohtaan, joita arvostelee. On usein kauhean vaikea tietää, mikä[...] on itsensä pettämistä, mikä tarkoituksellista politiikkaa. Tuskin he aina ovat selvillä siitä, mikä on persoonallista valtaan pyrkimistä, mikä asian ajamista. Varsinkin on raja vaikea määrätä uskonnollisissa ja isänmaallisissa asioissa, se, milloin toista voi toisen avulla ajaa. Ihmiset luulevat ajavansa sitä ja sitä suurta ja pyhää, ja silloin on kovin lähellä, että he hankkivat keinoihin nähden itselleen synninpäästön. (KV, 575; kirje Mauno Rosendahlille 12.4.1916.)

Tuskin ajatusta paremmin voi kiteyttää. ”Pyhät” keinot siunaavat menetelmät, joilla siihen pyritään. Ihmisajatus sortuu itsepetokseen uskossaan, jolloin yhteys konkreettiseen todellisuuteen saattaa vähetä. Ahon sanoin – voi arvostella vasta kun on ymmärtäväinen niitä kohtaan, joita arvostelee. Eletään vuodessa 1916, ja vaikuttaa siltä, että edellisten vuosikymmenten etsintä rauhan uskossa on saavuttamassa päätepisteensä. Kun Aho kuvasi yllä olevia ajatuksiaan jo *Tuomiossa*, alkavat niiden idut todella kukkia Ahon rauhan uskossa. Ajan konfliktit aukaisevat ikkunan myös Ahon omaan ajatteluun ja kristalloi sen keskeisiä piirteitä.

Vuoden 1917 poliittisten tapahtumien aikana omisti Aho itselleen yhä enemmän aikaa kalastukseen Huopanaassa. Itsenäisyys ja vapaus hämmöittää, ja Aho tuntee sen. Vaikka läheisyys siihen on merkillepantavaa, kokee Aho tuskaa ja kysyy, onko tie siihen kuitenkin varma ja tukeva?

Mitkä ovat ne tiet, joiden kautta Suomen tulee kulkea saavuttaakseen tulevaisuutensa? Ympäröivät tapahtumat ovat liian nopeita analysoitavaksi, jotta niihin saisi konkreettisen otteen:

Mutta kuinka meidän itsemme olisi *meneteltävä*, vaikka lopullinen päämäärä onkin kaikille selvä, siitä en ole selvillä. Seuratako entistä tietä vaiko oikaista yli kivien ja kantojen. Tunne tietää, järki vaikenee. Ja olisihan noloa tunnustaa tietämättömyytensä, kun kaikki ovat olevinaan selvillä kaikesta. (KV, 583; kirje Mauno Rosendahlille 15.10.1917.)

Kirjailija huomaa reagoivansa tapahtumiin yhä enemmän tunteiden pohjalta. Piilotettuna tunteena yhteiskunnassa vallitsee itse asiassa epätoivo, vaikka kaikki esittävätkin oman asiansa varmana ja historian tulkintansa ainoana. Yllä olevan lauseen ja sisällissodan syttymisen välillä on vain muutama kuukausi, jotain on tapahtumassa, johonkin ollaan saapumassa, mutta juuri tuona hetkenä rationaalinen ajattelu lakkaa toimimasta, ja turvaudutaan emootioiden voimaan. On kuvaavaa kuinka läsnä Ahon lauseissa on se epävarmuus, joka lopulta laukesi väkivaltaisesti. Tunne yhteenotosta oli olemassa, jotain tulisi tapahtumaan, ja kaikki olisivat sen osallisena. Jokaisella on tuolloin oma mielipide ja ajatus kuinka tulevaisuuden tulisi käymään. ”Kun kaikki ovat olevinaan selvillä kaikesta” on mantrana. Ollaan tiellä, jolla on vain yksi päätepiste, muttei kukaan tiedä mikä se on. Aho huomaamattaan on osa epätietoisten joukkoa, jotka turvaavat ajatukseen ”pyhästä”, ja uskottelevat itselleen keinot sen saavuttamiseksi. Aho ei osaa iloita Suomen tulevasta itsenäisyysjulistuksesta, kun sen takaajat eivät ole hänen mieleisiään. Rudolf Ahoniukselle Aho kirjoittaa 19.11.1917, että ”ei vain kuulu mitään meren takaa” ja jatkaa ”tuskin tulee rauhaa, ennenkuin se tulee sieltä.” (KV, 585.) Ahon itsenäisyyden ja rauhan takaajia ovat Saksan kouluttamat jääkärit, joiden takaisin tuloa Aho arvuuttelee. Aho siis on valinnut jo puolensa, ja tapansa uskoa tiehen jota käydään.

Ahon yksityinen kirjeenvaihto keskeytyi sisällissodassa – sodan tuoksinassa postinkulku lakkasi, ja Aho kirjoitti ajatuksiaan lähinnä itselleen päiväkirjaansa, joka myöhemmin sai muotonsa julkaisuna, jonka käsittelin edellisessä pääluvussa. Kun sisäinen sota oli ohi roihahtaa kirjailijan kynä jälleen, purkien sodan tuomia tuntoja:

Vankeusaika täällä punaisten pirujen pesässä oli henkisesti kiusallisinta mitä olen elänyt. Mutta vapautus oli suurenmoinen. Meri oli usmossa, usma yhtäkkiä haihtuu ja koko Saksan laivasto höyryää Gråhaaran takana. Samalla astuvat valkoiset kadulle ja kanuunat paukkaa. Töölössä jo kuularuiskut rätisee. (KV, 593; kirje Rudolf Ahoniukselle 2.5.1918.)

ja kuusi päivää myöhemmin kirjoittaa Eemeli Kokolle:

Oli se ilon päivä, kun saksalaiset tulivat ja valkokaartilaiset pöllähtivät kadulle meidänkin talolta. Näin ikkunastani sumun haihtuessa, kun koko Saksan laivasto porhalsi ulapalta. Muutamia päiviä

ennen olivat ryssät häntä koipien välissä luikkineet tiehensä, suuret ja pienet laivat. Leikkisotaa tämä muuten on ollut täällä Tampereeseen verrattuna. (KV, 594; kirje Eero Kokolle 8.5.1918.)

Tapahtumat eivät kuitenkaan etene niin vapauttavasti ja rauhallisesti kuin Aho toivoo ja uskoi, ja eristäytyttyään Huopanalle kesäksi 1918, kirjoittaa hän elokuussa:

Olen kyllästynyt politiikkaan ja kaikkiin yleisiin asioihin, mutta aina niitä vain täytyy ajatella eikä mieli osaa niistä irtautua. Hullua oli se ”punaisten” aika, mutta ei ole ihanteellista tämä ”valkoistenkaan” valta. (KV, 599; kirje Lyydi Brofelftille 11.8.1918.)

Ahon ajattelun epävarmuus tulevasta kasvaa kuukausi kuukaudelta. Toisaalta hän ei pidä valkoisten vallasta, mutta ei ole varma tulisiko siitäkään luopua. Omiin luotto on heikko, ja Aho kääntää katseensa hetkeksi Saksaan:

Mitä ajatella, mitä toivoa tulevaisuudesta, kenen jalkoihin tässä vielä joutuu, jos saksalaiset lähtevät täältä? Minun sympatiani kun ovat olleet aina heikomman tai tappiolla olevan puolella, olivat ne aikoinaan ranskalaisten, nyt kun Saksaa uhataan, ovat ne sillä puolella. Ihailen sitä kansaa eikä siihen vaikuta vain sen meille antama apu, vaan sen suuremmoisuus semmoisenaan. (KV, 602; kirje Rudolf Ahoniukselle 6.11.1918.)

Vähä vähältä Aho palaa rauhan uskoonsa:

Punanen aika oli vaikea elää, mutta vielä vaikeampi oli sitä heti seurannut valkonen, siksi että ihmisten esiintyminen oli pettymys eikä vastannut niitä korkeita ihanteita, joita meikäläisistä olin itselleni asettanut. Olihan se kuitenkin siksi hyväksi opiksi, ettei koskaan pidä vaatia yksiltä enemmän kuin toisiltakaan, kaikki olemme yksiä heikkoja syntisiä. Ei saa ketään *tuomita*, ei pyrkiä olemaan muita parempi ja korkeampi – ja kuitenkin ihmiset omahyväisyydessään niin tekevät. (KV, 611; kirje Johannes Partaselle 28.7.1919.)

Jokainen on samanarvoinen, ja jokainen tulee tuomita omien tekojensa, ei ihanteidensa mukaan. On kuvaavaa, että Aho vuotta sisällissodan loppumisen jälkeen kuvaa pettymyksensä olleen suurempi valkoisiin kuin punaisiin. Opetus oli ollut Aholle itselleenkin ratkaiseva. Hän oli odottanut, että toinen puoli olisi ollut parempi kuin toinen, ja siten syyllistynyt itse tuomitsemaan, ja hylkäämään rauhan uskonsa. Ajatus kirkastuu, ja alkaa hahmottua Ahon debatissa omien ajatuksiensa ja ideaaliensa kanssa. Viimeisinä kuukausinaan Ahon kirjeenvaihto pääasiallisesti koskettaa kalastamista Huopanalla, jolle Aho kaipaa, ja kyselee kosken kuulumisia hetkinä, joilla ei sinne pääse. Ahon kokema pettymys on käsinkosketeltava, ja koen Ahon kokeneen uuden muodonmuutoksen oman pohdintansa jälkeen. Hän huomaa oman asemansa rajoittuneisuuden, ja oman katsantokantansa raamit. Muutamit lastut tuovat kirjoittajan mielenliikkeet pettymyksineen hyvin esille. Lastu *Kuvain kumartaja* ilmaisee tunteen:

Ja pirstaleina olen minäkin, ainiaksi pirstaleina, enkä koskaan enää pääse kokoutumaan. Minä houkkio, minä narri, joka olin luullut puhdasta aatteellista oppia julistaneeni, suurinta totuutta toteuttaneeni, vieneeni uskontoa ennen näkemätöntä kehitystä kohden, minä, joka olin mielestäni,

en vain uskon puhdistaja, vaan sen uudistaja, jopa sen luojakin, minä olin tehnyt kuperkeikan ja seisoin samoilla jalansijoilla, mistä olin lähtenyt – en ollut alhaisinta villiä parempi, joka asettaa pyöreän kiven soikean päälle... en ollut ainoastaan kuvain kumartaja, omien kätteni töiden jumaloija, vaan olin ollut vähällä tulla jumalankuvain kauppiaksikin [...] (LA, 385.)

Aho kuvitteli oman totuutensa, oman kansankuvansa olevan eheä ja korea, tosin särmikäs mutta virheetön. Hän koki noudattaneensa uskoaan Suomen kansaan, ja sivistykseen, toteuttaneensa kansan vaatimuksia, saumattomassa yhteydessä rauhan uskoonsa. Tehneensä palveluksen rauhan erakolleen, mutta lopulta päätynyt kuperkeikan kautta samoille sijoilleen – nyt itsenäiseen Suomeen, muuta suurin varauksin ja epäuskon tuntein. Kirjailija koki, että hänen omassa käsityksessään kansastaan ja kulttuuristaan oli tarkistamisen varaa, hän lähes saarnasi sitä, millä ei ollutkaan katetta, valinnee puolensa puolelta, jota ei lopulta halunnut edustaa, markkinoineen politiikkaa, joiden ajajat eivät sitä toteuttaneet valtaan päästyään. Jotain on saavutettu, eteenpäin on menty, keskitietä käyty - mutta hinnalla johon Aho ei tiedä haluaako osallistua. Lastussaan *Väinämöisen kantele* Aho toteaa:

[...] nyt on kaikki soitto Suomessa vähitellen kanteleen mukaan viritetty, sen kanssa kumajavat kirkonkellot samassa äänilajissa, ja sen sointua on uuden ajan sotatorven soitossakin. (LA, 551.)

Suomi on itsenäinen, säätää itse omat lakinsa, kuuntelee oman kansansa sointuja. Prosessi on ollut hidas, ja se on menevä valitsemaansa suuntaan. Vaikka maata vie eteenpäin valkoisuus sisällissodan kipuineen, on ”sotatorven soitossakin” kuitenkin perimmäistä perustuslaillisuutta ja suomalaisuutta mukana. Ahon perimmäinen pettymys lopulta kohdistuu omiin ideaaleihinsa, etenkin uskossa, että kansansivistys ja itsetietoisuus omasta mahdista ovat olemassa ja jaettuja Suomen kansanosien kesken. Kun Aho luetlee lastussa *Sydänmaankylän kansakoulu* pahimmiksi vihollisiksi tietämättömyyden, raakuuden, opinpuutteen ja pimeyden, saa hän huomata, että ne edelleen vainoavat molempia sotaan osallistuneita kansanosia (LA, 662.) Hän huomaa ympäröivän maailman sivistymättömyyden, ja samalla omat virheelliset kuvitelmat.

Haluan huomauttaa, ettei Aho sinällään luopunut rauhan uskostaan - vaan pikemmin elon ja sotien myötä se vain vahvistui - mutta se mihin Aho pettyi olivat ne ehdot ja asetelmat, joita hän sai elämässään todistaa. Tietä rauhaan ei saavutettaisi Ahon elämän aikana, sillä ehdot ja sivistys eivät vielä täytyneet. Sivistystyötä oli jatkettava, kansan oppi itsestään ei ollut vielä kokonainen, vaan puutteellinen. Vasta toinen toisensa aidosti hyväksymällä kykenisi Suomi nousemaan jaloilleen yhtenäisenä, molemmat sisällissodan osapuolet sisältävänä maana, joka olisi yksi ja sama kaikille kansalaisille. Nuo ehdot eivät vielä toteutuneet, ja rauhan erakoilla oli vielä työtä

tehtävänä, maa ei ollut valmis käymään rauhan tietä. Niin työt kuin hallinto tuli jakaa, jonkun tuli luopua ja toisen antaa yhteisen hyvän vuoksi. Tietämättömyys vain lukitsi osapuolet omiin asemiinsa, aivan kuin Ahon aikana oli käynyt, ja jolloin Aho sai sen itse todistaa. Joukosta suurimpia totuuksia tuli sorvata yksi – kaikkien jakama ja kantama totuus, josta se saisi voiman ja tulevaisuuden.

5. *Pohdintaa: Ahon valinta ja sen sijoittuminen sodan ja rauhan problematiikkaan*

Olen pyrkinyt tuomaan Ahon ajattelua esiin rauhantutkimuksellisesta perspektiivistä. Tuotantoa läpikäymällä vahvistui tunne, että Aho lopulta halusi jättäytyä ulkopuolelle, säilyttää idealisminsa. Kun hänen ei tarvinnut ottaa kantaa yhteiskunnalliseen vastakkainasetteluun jonkin leirin puolesta, hän ei sitä tehnyt. Toki kirjailijan teoksista huokuu jatkuva läsnäolo ongelmia puntaroitaessa, mutta hän ei halunnut tukea mitään leiriä loppuun saakka. Etenkin *kapinaviikkojen* kuvauksessa tämä korostuu – Aho jättää valkoisen leirin jo ennen voittavan osapuolen voitonmarssia Helsingissä.

Jos Ahon idealismin symbolina voidaan käyttää ”rauhan erakko” -termiä, koen Ahon aina pitäneen sitä mukanaan. Kun kirjailija erkaantui siitä ajoittain kauemmas, veti erakko Ahoa lopulta kuitenkin puoleensa. Ahon kokemaa tilannetta voi pitää hirveänä rauhanajattelijalle, joka joutuu sisällissodan viikkoina asettumaan sodan – kokemansa vapaussodan - kannalle sitä silti kokonaan hyväksymättä. Toisaalta nähtiin, ettei hän pitäytynyt valinnassaan loppuun saakka, vaan palasi erakkonsa luokse eristäytyen yhteiskunnasta sodan seurauksena kokonaan. Silti rauhanpuolestapuhuja oli tehnyt valintansa, jonka hän joutui oikeuttamaan demonisoimalla ainakin hetkellisesti punaisen kansanosan *kapinaviikkojen* kirjoituksissaan.

On huomioitava suuri henkinen ero kahden käsitellyn teoksen välillä. *Rauhan erakko* oli vielä kaunokirjallinen luomus, jossa kirjailija itse pystyi luomaan tarinan puitteet ja päähenkilöt, ja tuomaan heidän kauttaan esille omaa ajatteluaan. *Rauhan erakossa* Aho tunnisti puitteet joissa toimi, tunsu tarinan ja rauhanaatoksen, jonka jakoi lukijoilleen. Teoksen perusta on varma Ahon tuntiessa jokaisen kääntein kirjan kulussa. Kauniin tarinan ohessa hän kirjoitti esiin rauhanuskonsa, ja painotti sen merkitystä nimenomaan jatkuvasti luovana ja ylläpidettävänä voimana. Rauhaneetos on olemassa vain sitä tekevien ja siihen uskovien voimasta.

Hajamietteitä kapinaviikoilta on puolestaan Ahon tuskallisen rehellinen tilitys omista ajatuksistaan sisällissodan viikkoina. Ne ajatukset jotka hän kykeni tuomaan pureskeltuina ja filosofisen painavina *Rauhan erakossa* ovat poissa, ja Ahon tuntemukset ovat emotionaalisia, täynnä epävarmuutta, uhkakuvia, ja pelkoa. *Hajamietteitä kapinaviikoilta* on Ahon oma matka sodan läpi, jonka hän jo kerran kävi päähenkilönsä kanssa *Rauhan erakossa*, mutta tällä kertaa hän itse on tarinan, oman todellisuutensa päähenkilö, joka on pakotettu kokemaan sota omassa maassaan, omassa kodissaan. Kun kirjoittajaminä löytää oman rauhan uskonsa *Rauhan erakon* lopussa, jää Aho kansalaissodan jälkeen yksin ajatuksiensa kanssa. Usko, toiveet ja stereotyyppit

mitä Aholla oli kansastaan ovat kaikki hajaannuksen ja epävarmuuden tilassa. Rauhaneetoksen kannalta voisi kylmästi sanoa, että ehkä näin pitääkin olla, ehkä vasta sota avasi Aholle silmät hänen kansaansa, ja etenkin sen köyhempään puoliskoon. Ehkä vasta tuon prosessin läpikäyneenä, aivan kuin *Rauhan erakon* päähenkilö, kykeni hän todella tukeutumaan rauhanaatteeseen ja ymmärrykseen siitä, miten tärkeää yhteiskunnallinen rauha ja eri yhteiskuntaosien välinen ymmärrys on. Jännite oli kuitenkin ollut Aholla olemassa, ei vain *Rauhan erakon* ja *Hajamietteitä kapinaviikoilta* välillä, vaan myös niiden sisällä. *Rauhan erakossa* vasta konflikti laukaisee kirjan päähenkilön tukemaan väkivallan keskellä rauhaa, ja vastaavasti *kapinaviikoissa* jännite tulee esille Ahon kääntäessä selkensä lopulta kummallekin sotivalle osapuolelle. Muussa tuotannossa Ahon rauhanajattelu kulkee yhdessä jännitteen kanssa. Kun *Tuomio* päättyy kuvernööri Lindhin murhaan, tuhoaa väkivalta lopulta itse itsensä, kun kuvernöörin ampuja tekee itsemurhan havaittuaan virheensä. Kuvernööri tekikin jotain taustalla, joka olisi ollut ampujan omien intressien mukaista. Rauha on sidoksissa väkivallan läsnäoloon Ahon teoksien kuvauksissa.

Kirjailijan kuvaukset ovat sidoksissa aikaansa. Aho kertoo tarinaa ajastaan, ja niistä vuorovaikutusvoimista, jotka siinä ilmenivät. Aholle rauhanaate kirkastui sortovuosien myötä. Passiivinen vastarinta oli se toiminnan muoto, joka edusti Ahon tapaa vastustaa poliittisesti. Lastut, lehtimieskirjoittelut ja kirjeet tukevat tätä. Tulevaisuus on rakennettavissa vain rauhalle, sillä ”murha on aina murha”. Ehdottoman oikeudenmukaisuuden vaatimus on toinen peruskivi Ahon ajattelun takana. Aho näki punaisten syyllistyvän mielivaltaan ottaessaan vallan lailliselta hallitukselta, myöhemmin Aho vierasti vallan ottanutta valkoista voittajaa, koska he eivät toteuttaneet niitä jaloja ajatuksia, joita kirjailija kuvitteli heidän ajavan. Ahon ajattelun kehittyminen juuri kahtena ensimmäisenä 1900-luvun vuosikymmenenä oli silmäänpistävä. Samalla kun Ahon vahvistaa uskoaan etenkin oikeudenmukaisuuteen turvaamisessa, saa hän tapahtumien eskaloituessa yhä enemmän yllykkeitä valita itse leiri ja puoli.

On sanottava, että taloudellisen epätasa-arvoisuuden aste yllätti Ahon. Suurlakon aikoihin ilmenneet punaiset massaliikkeet ja niiden käyttämä retoriikka kohdisti Ahon huomion ensimmäistä kertaa taustalla piileviin epäkohtiin. Tämä kehitti ja kirkasti Ahon rauhanajattelua, mutta hitaasti. Kun hän suurlakon aikana kutsuu työläisiä *sisäiseksi terroristeiksi*, tunnustaa Aho sisällissodan loppuvaiheilla, että punaisuutta tarvitaan, ja ehkä hän henkilökohtaisesti olisi voinut luopua jostain mitä sai liikaa. Tuohon vaiheeseen liittyy myös Ahon kokema viholliskuvien murros. Enää jakolinja ei mennyt suomalaisten ja venäläisten kesken, vaan suomalaiset keskenään

fragmentoituivat. Enemmän kuin vastenmielisyydestä punaisia kohtaan näen Ahon punaisten pelon kielineen Ahon Venäjää kokemasta pelon intensiivisyydestä. Aholle punaisten poliittiset motiivit ja vaatimukset eivät välttämättä olleet heidän omiaan vaan Venäjältä saatuja. Monimutkaistuvasta asetelmasta huolimatta Ahon rauhanajattelu on aina läsnä, rauhan erakko puhutellee ja johdattaa Ahoa koko ajan. Voisi väittää, että Ahon tietämättömyys ongelmien syvyydestä yllätti ja provosoi Ahoa tuomitsemaan ”vastapuolen”. Punaisten tapauksessa Aho oli valmis havaitsemaan virheensä, venäläiset sen sijaan jäivät hänelle enemmän vieraaksi, jos Arvid Järnefeltin kautta välittyvää tolstoilaisuutta ei lasketa.

Onkin syytä muistaa, että Ahon kynänjäljestä korostui oikeudenmukaisuuden lisäksi vapauden, siis Suomen itsenäisyyden, kaipuu. Mielenpitojen radikalisoituessa Aho siirtyi ajattelussaan yhä idealistisemmalle tasolle. Ehkä tietty kiire korostui – Suomen itsenäistyminen Venäjältä parantaisi myös yhteiskunnan sisäiset kipupisteet. Aho mainitsee riitojen olemassaolon, mutta kiirehtii ennen kaikkea kohti tavoitetta itsenäistymistä. Tällä saattoi olla vaikutusta Ahon romahdukseen, sillä kun Suomi Ahon haaveiden mukaan itsenäistyi, vasta silloin todellinen sota alkoi. Utopia itsenäisyyden parantavasta vaikutuksesta ei saanut katetta, vaan viimeistään silloin toistiriidat ratkaistaviksi. Aholle prosessi oli kuitenkin pitkä, ja sitä heijasti hänen ajattelussaan tunteiden kasvanut merkitys rationaalisuuden kustannuksella. Sen kirjailija mainitsee itsekin. Yhteiskunnan pirstaloituessa on vaikea saada selkoa mitä konkreettisesti tapahtuu, ja vaikka tuolloin reagoidaan tunteisiin nojaten, tuodaan se esille ikään kuin tilanne olisi rationaalisesti hallittu.

Ahon rauhanajattelu on kiehtovaa, ja aikalaiskuvauksena Ahon tarina mitä todellisempaa pohdiskelua rauhasta. Rauhan toivo tiivistyy Ahon ajattelussa aina läsnäolevaksi ja piileväksi ja Aho ottaa tuotannossaan mittaa uskostaan, kun tilaisuus sille tulee. Jos *Rauhan erakossa* toivo rauhasta on yleismaailmallinen ja kaikkia sitova, huomaa Aho valitsevansa puolen sisällissodan puhjettua. Jonkinasteinen Ahon ajattelun yhteensovittaminen on kuitenkin mahdollinen, sillä perusteiltaan hän yrittää löytää sitä rauhaneetosta, joka sykkii hänessä itsessään. Ehkä Aho oli kapinaviikkoina liian lähellä, Eirassa asuessaan hän oli pakotettu valitsemaan puoli ja perustelemaan ajatuksensa sen kautta. Rinnastus kuvastuu Mauno Rosehdahlille 1916 huhtikuussa lähetetyssä kirjeessä. Aho pohtii *Rauhan erakon* käsittelyään, ja toteaa, että ehkä erakon olisi pitänyt vasta taistelun kautta tulla rauhan erakoksi. Että vasta sodan kautta löytäisi erakko omat pohjimmat motiivinsa, ja taistelun tuloksena löytäisi rauhan uskonsa. (KV, 575.) Huomasiko Aho, että hän itse noudatti

mainitsemaansa tarinaa? *Rauhan* erakon tarina on tavallaan kirjailijan oma tarina, jossa hän vasta taistelun myötä löytää uudelleen uskonsa. Tunteiden tuomat sisällissodan ensireaktiot eivät kantaneet kirjailijaa sodan loppuun asti, vaan hän valitsi uudelleen puolensa – rauhan puolen.

Hajamietteitä - termi kuvaa täydellisesti Ahon rauhanaatteen palasien koherenttiutta. Todistaessaan päivästä päivään häntä ympäröivää todellisuutta niin Suomen sisällissodassa kuin itsenäisyyttä edeltäneinä vuosikymmeninä liikkuvat hänen ajatuksensa niin laajalla rintamalla, ettei niitä paremmin voisi kuvailla kuin tuntemuksiksi, hajamietteiksi tapahtuneesta - rauhan fragmenteiksi, josta idealismi on vasta kaiken käyneenä saava huippunsa³⁸. Ahon rauhanajattelu eli ja kasvoi vuosien myötä, ja vasta vanha Aho kykeni 1916 kirjoittamaan *Rauhan erakon*, tuskin kuitenkaan aavistaen, että lopullinen taistelu oli vielä tulossa. Ristiriidat elämällä kykeni hän paikkaamaan rauhan uskoan, ja saattamaan sitä voimakkaammaksi. Tulkitsen, että fyysisesti Ahon voimat lopulta hiipuivat, mutta rauhan usko ja aate olivat vuoden 1918 tapahtumien jälkeen Aholle entistä tärkeämmät. Mainitseehan Aho kirjeissään, että oli väärässä luottaessaan valkoisiin, ja lopulta havaitsi, että oli itse sortunut tuomitsemaan.

Ahon merkitystä rauhanajattelijana korostaa hänen kuulumisensa moneen joukkoon ja paikkaan samaan aikaan. Kaksinaisuus tuli esille jo nuorena Ahossa, mutta jatkui hänen koko elämän halki. Jos nuorena hän kaipasi niin politikointia kuin seurapiireissä oleskelua Helsingissä, niin halusi hän kohta takaisin luontoon ja maaseudulle. Vanhana Ahosta on havaittavissa, että hän olisi kenties itse halunnut olla se uusi kansankirjailija, joka olisi halunnut johtaa kapinaviikkojen punaista kirjoittelua, kuten käy ilmi hänen suhteestaan Algot Untolaan. Kirjoissa ja teksteissä Aho kokeilee aatteita ja ideoita, vuoroin tukien toista ja hyläten toisen. Kantavana piirteenä on Ahon oikeudenmukaisuuden ja perustuslaillisuuden varaan nojaava rauhanusko tai -idealismi. Kun aate tai ryhmä hänet näiltä osin petti, pettyi hän heihin itseensäkin, ja vaihtoi pian ajatustaan koettelemaan uusia aatteita.

Järkkymättömän oikeudenmukaisuuden vaatimuksen lisäksi Aho nojaa sivistysaatteeseen. Sivistyksen tulee palvella maan rakentamista kokonaisuutena, ja erimielisyys ilmenee

38 Tätä kuvaavaa on 1918 päiväkirjan nimen muuttuminen sodan tapahtumien myötä. Nimi eli voimakkaasti ja heijasteli Ahon sisäisiä tuntemuksia ja aaltoja. Kun tapahtumat saavat alkunsa on Aho kirjoittanut luonnoksiinsa raakaversion nimeksi "Lakko 1918". Kun tapahtumien syvyys ja vakavuus käyvät ilmi vaihtuu nimi "Vallankumouksen päiväkirjaksi", ja lopulta vielä "Vallankaappauksen päiväkirjaksi". (ks. MF 29 ja 30.) Nimen muutokset vaikuttavampaan ja lopulta "vallankaappaukseen" osoittaa Ahon omaa suhtautumista ja kantaa osapuolten välillä taisteluiden tuoksinassa. Kirjoituksesta käy ilmi, että Aho on reagoinut päivittäisiin tapahtumiin emootioilla, ja vasta myöhemmin rationalisoidessaan jo tapahtunutta on palannut sovittelevaan keskittien valitsevaan kantaansa.

yhteiskunnassa sivistyksen puutteen seurauksena. Sivistys on se menetelmä, jolla oikeudenmukaisuuteen päästään. Vasta opin myötä kyetään maailmaa ja omaa kansallista identiteettiä ymmärtämään. Sivistyksen voima on samoin rajat rikkovaa. Aho sivaltaa maailmanpoliittista järjestystä luotaavasti, kun hän mainitsee, että on Venäjän oma etu vallata Suomi, kun se historiallisessa tilanteessa on siihen vielä kykenevä (KT6, 124). Kritiikki koskee systeemitason luonnehdintaa kansainvälisestä järjestelmästä, jossa suurien realistinen valtopolitiikka on vielä voimassa, mutta joka on tuleva korvaantumaan pienien valtojen rakenteella. On tärkeää havaita, että Aho liittää sivistymättömyyden Venäjän poliittisen laajentumisen tekijöihin. Jos sivistys leviäisi Venäjälle ja kansalaisten tietämystaso nousisi, ei Venäjä valtiona enää laajentuisi. Siltä kannalta Aho näkee, että Venäjä vain noudattaa sitä systeemitason tekstuuria, joka sille on vallinneessa tilanteessa suotu. Rauhanaatteen leviäminen ja suurten valtojen heikkeneminen on kytköksissä sivistyksen leviämiseen. Rauha on sivistyksen tasoon sidoksissa, niin kansallisesti kuin kansainvälisesti.

Puhuttaessa oikeudenmukaisuudesta näen Ahon lopulta laajentaneen oikeudenmukaisuuden käsitteen sosioekonomisiin oikeuksiin. Kun kirjailija *Teatterista tultua* -lastussa kuvaa kansan syövän huonoa ruokaa keisarin järjestäessä verorahoilla silmääpitäville koreat juhlat, on se Ahon oikeudenmukaisuusajattelun yksi perspektiivi. Jos Ahon rauhanajatuksen kehitys on ollut kohti keskitetiä ja sovittelevuutta, on tuon prosessin lakipiste Ahon viimeisinä vuosina. Kirjailija laajensi ja paikkasi idealismin kuvaansa takaiskujen ja menetyksien myötä. Ajattelun yksi erikoinen piirre siksi on, että ristiriitojen myötä Ahon teksteissä oli vallalla jatkuva taistelu. Vaikka se kanavoituikin rauhan aatteen ja passiivisen vastarinnan ideoiden myötä, oli se kuitenkin taistelu. Aho korostaa lastuissaan, kirjeissään ja osallistuvissa teksteissään, ettei taistelusta saa hetkeksikään luopua. Jos se ensin oli suomalaisuusliikkeen ja perustuslaillisuuden ajamista, niin myöhemmin sortovuosien aikana se näyttäytyi passiivisen vastarinnan aktiivisena ja herkeämättömänä tukemisena. Toiminnallisesti ei saanut antaa yhtään jalansijaa epäröinnille. Vaikka Aho erkanikin käytännön poliittisesta keskustelusta vanhetessaan, korostui aatteen – rauhan – puolesta taistelu vanhenevan kirjailijan ajattelussa.

Aho pyrki tuomaan esille omaa poliittista vaihtoehtoaan, rauhanuskoaan. Hän problematisoi sotaan osallistumista ja rauhan välittämistä monitahoisesti. Kun hän kritisoi punaisia tukeutumisesta väkivaltaan, löytää hän pian itse itsensä kannattamasta toista osapuolta. Oikeudenmukaisuuden vaatimus ei jätä Ahoa rauhaan ja hän kääntyy takaisin rauhan välittäjäksi ja

rauhaan uskovaksi. Ahon ajattelussa ilmenee monia piirteitä samaan aikaan, jotka kaikki pyrkivät rauhaan, mutta johon pääsemisen keinoa Aho ei osaa spesifioida ja sanoa ääneen. Sodan ja rauhan aatehistoriaan pohdinnassa kirjailijan elämä on henkilökohtainen tapaus, Aho koki sodan niin ulkona kuin sisällään. Ahon rauhanajattelu kehittyi jatkuvasti, ja kirjailija itse myönsi virheensä. Aho loi puitteet tutkia omaa hetkeään, omaa tarinaansa rauhantutkimuksellisesta perinteestä käsin, ja antoi kokemiinsa ristiriitoihin vastauksia, jos ne löysi. Kirjailijan puitteet toimia ja valita puoli olivat sidoksissa uskoon oikeudenmukaisuudesta ja rauhasta, joka kirjailijan vanhetessa laajeni ja käsitti alleen kasvavissa määrin eri katsantokantoja. Aho ei kaikista vastoinkäymisistään huolimatta jättänyt rauhan erakkoaan missään vaiheessa, vaikka tilaisuus ja tapahtumat olisivat sille oivat puitteet antanutkin. Enemmän kuin idealismiinsa, pettyi Aho siihen, etteivät ehdot rauhan toteutumiseksi missään vaiheessa toteutuneet täydellisesti, ja ettei hän itse ollut vapaa virhearvioinneista ja väärinkäsityksistä. Sanoisin, että Aho olisi halunnut elää rauhan erakkona nuo sisällissodan kuukaudet Helsingissä vapaana ulkopuolisista paineista, muttei siihen kyennyt, eikä sitä lopulta ehkä halunnutkaan. Puolensa valitseminen viimeistään pakotti Ahon miettimään onko se mitä tehdään oikein ja rauhanmukaista.

5.1. Oikeasta ja väärästä sodasta

Haluan taustoittaa Ahon ajatuksia tukemalla niitä vastaavasta aihepiiristä käytyyn keskusteluun ja tutkimukseen. Millä perusteilla sotaan ollaan lähdetty, ja miten se on voitu nähdä *oikeaksi*? Miten puolestaan moderni *oikeutetun sodankäynnin* keskustelu liikkuu Ahon sivuamissa teemoissa? Poikkeuksellinen aikaisemman keskustelun avaaminen vasta tutkielman analyysiosion jälkeen johtuu siitä, ettei sitä voi tehdä alussa Ahoa ja hänen ajatteluaan tuntematta.

Kattavassa teoksessaan *Sodan ja rauhan motiivit* Pentti Airas tarkastelee monitahoisesti konfliktin ja valistuneisuuden problematiikkaa (Airas 1981). Kuvaavana ristiriitana hän tutkii valistuksellisen kasvatuksen saaneen Fredrik Suuren valintoja omassa elämässään. Opiskeluaikoinaan nuori prinssi piti suurena ihanteenaan Voltairen oppeja, mutta tultuaan kuninkaaksi ei nähnyt virassaan ongelmaa soveltaa ihanteinaan pitämiään oppeja yksinvaltiaan kuninkaan tehtäviin. (Airas 1981, 13.) Aiempi humanisuus ja yleismaailmallisuus saa Fredrikin ajattelussa kiistanalaisia piirteitä kun hän mainitsee, että ”ei voi kieltää sitä, että sota on paha asia, mutta se on välttämätön; sillä hallitsijan yläpuolella ei ole sovinto-oikeutta”. Fredrikin ajattelumaailmassa valtioiden sotatila oli järjellinen – ei edes aina valitettava. (emt, 24) Ideana

hallitsijan toimissa oli kukistaa fanaattiset intohimon valtaan joutuneet valtakunnat, ja siten käydä humaania valistunutta sota, jotta noiden vihollisvaltioiden päämiehiksi saataisiin istutettua muita filosofejia tai valistuneita hallitsijoita. Rauha Fredrikin ajattelussa oli rauhaa valistuneiden kesken. ”Omaa sota” puolustettiin järkevänä ja välttämättömänä, kuten Aho perustelee sympatioitaan valkoisen Suomen edesottamuksien puolesta.

Kun Aho omassa kirjallisessa ajattelussaan vetoaa *Rauhan erakon* tavoin välttämättömään sodan lopettamiseen, ja siirtyy sitten sisällissodassa kannattamaan sotatoimia ”oikean” puolen kannalta, ollaan lähellä Fredrikin ajattelua. Oikean ja väärän sodan ajattelemisen leimasi Fredrikin koko hallitsijakautta, ja hän asetti vastakohtiksi maailmassa järjen ja intohimon. Järki kuvasi valistunutta hallitsijaa, ja intohimo itsetiedotonta toimintaa. Vain toimimalla järjen ohjaamana, kykeni Fredrik perustelemaan omat sodat muita vastaan. Piileväksi ongelmaksi Airaksen mukaan nousi kun kumpikin sotiva osapuoli ajoi omasta mielestään oikeaa asiaa (emt, 42). Aholle sortokaudet kokeneena kirjailijana itsenäisyyden unelma oli tärkein, ja sitä piti puolustaa oikeamielisten – eli valkoisten – voimin. Kuten edellä käsitelty ja huomattu, *Hajamietteitä kapinaviikoilta* sisältää kohtauksia, jossa Aho samaisti punaiset ja venäläiset, ja siten näki punaiset oman itsenäisyydskuvansa vihollisena, jolla oikeutettu sota oli perusteltavissa.

Myöskään Fredrik Suuren ajattelun pasifistiset ja militaristiset ainekset eivät olleet toistensa kanssa ristiriidassa. Jos henkilökohtaiset arvotekijät eivät olleet taistelun kohteena, esiintyi kuningas rauhan ja hyvän tahdon miehenä. (emt, 79.) Samalla lailla kirjailijalle oli helppo tukeutua pasifismiin kun sota ei ollut niin lähellä, mutta joutuessaan ottamaan kantaa maansa ja kansallisten ihanteidensa puolesta, asettui kirjailija taistelukannalle, joskin suurin varauksin. Haluan silti huomauttaa, että vaikka Fredrikille sota oli luonnollinen valistuksellisen hallitsijan toimeenpanon jatke, ei se sitä missään nimessä Aholle ollut. Ahon kanta koko *Hajamietteitä kapinaviikoilta* ajan on enemmän epäilevä ja rauhaan suuntautuva, vaikka hän välillä voimakkaasti asettuu valkoisten puolelle hänen omassa ”vapaussodassaan” Venäjästä. Airas huomauttaa, että sodissa mukana olleet henkilöt perustelevat niiden oikeutusta ja arvokkuutta, ja vastaavasti perustelevat vastustavien voimien vääryyttä (emt, 425). Tämä pätee rauhanuskostaan kiinnipitävään Ahoon, kun hän haluaa perustella valkoisten pyrkimysten oikeellisuuden punaisten kustannuksella, mutta ajautuu lopulta ristiriitaan hyläten valkoisen leirin. Aho joka tapauksessa piti kiinni rauhan ideaalista, ja sisällissodan päätyttyä selvästi jäi välitilaan, jossa ei toisaalta enää tukenut valkoista Suomea, muttei hyväksynyt punaisenkaan Suomen toimia. Rauhan ideaali on hänen paikkansa, ja

sen murtuminen Suomessa mursi myös kirjailijan.

Heikki Sirviö toteaa artikkelissaan *Roistovaltioita, fasisteja ja rauhanpuolustajia* kuvaavasti, ettei ehdoton pasifismi tarjoa täydellistä näkemystä tai toimintamallia suhteessa todellisuuteen (Sirviö 2010, 371). Juuri tästä oli kysymys Juhani Ahon mietteissä sodasta. Toisaalta hänellä oli valmis oma malli rauhan ideaalista, mihin hän oli koko elämänsä aikana tukeutunut, muttei todellisuudessa syttynyt ”oma” sota tarjonnut paljoakaan kiinnekohtia hänen uskoonsa. Kun näkemys oli vankka ja filosofinen vielä *Rauhan erakossa*, ei sen tarjoama malli tukenut kahta vuotta myöhemmin kirjailijaa hänen omassa kiirastulessaan. Keskustelu oikeutetun sodankäynnin logiikasta tuo siksi perusteellisempaa näkökulmaa Ahon ymmärtämiselle.

5.2. Keskustelua oikeutetusta sodasta

Ahon käymä problematiikka liittyy yhteen oikeutetun sodan tematiikan kanssa. Mitä kansainvälisen politiikan tutkimuksessa on käsitelty oikeutettuna sotana, interventiona, hyökkäyksenä tai puolustuksena? Mitä premissejä valtiolle tai joukoille on annettu, jotta heidän käyttämänsä väkivalta olisi puolusteltua vai onko tällaisia ehtoja lainkaan? Puhuttaessa oikeutetusta sodasta ovat tutkijat väitelleet niistä ehdoista ja tilanteista joissa oikeutettu sota näyttäytyy hyväksyttävältä ja mahdolliselta vaihtoehdolta. Tämän keskustelun läpikäynti syventää ymmärrystä Ahon kokemaan vääntöön omasta asemastaan.

Keskeisenä piirteenä keskustelussa oikeutetusta sodasta on se, että sen tulee olla aito moraalinen vaihtoehto konfliktissa etenkin oikeudenmukaisuuden ja järjestyksen takaamiseksi. Löytämällä premissit oikeutetulle sodalle, ollaan perusteltu niitä valintoja joihin perinteinen poliittinen toiminta suuntautuu, etenkin valtioiden välisissä suhteissa, ja suhteiden solmukohdissa. Keskeiset käsitteet debatissa ovat olleet *jus ad bellum* ja *jus in bello*. Lyhyesti jäsentäen edellinen tarkoittaa hyviä syitä sotaan, ja toinen niitä legitiimejä toimia joita käytetään sotaan ryhdyttäessä. (Williams & Caldwell 2006, 309-310.) Historiallisen alkusysäyksen kehitykselle antoi aikanaan katolisen kirkon kasvanut valta, erityisesti pyrkimyksessään legitimoida poliittisten toimijoiden motiivit. Ajatusta, että väkivalta pitää perustella rauhan kannalta syvennettiin poliittisiin tarkoitukseen. Keskeisiksi oikeutetun sodan luonnostelijoiksi mainitaan niin Augustinus kuin vastaavanlaisia ideoita esittäneet Platon ja Cicero (emt, 313; May 2007, 186; ks. myös katolilaisesta vaikutuksesta Hugo Grotiuksen ajatuksiin Bull 2000, 110.)

Huomio siirtyi pois rauhasta sinänsä, ja ajatusta jatkettiin kuinka erottaa oikeutettu ja

epäoikeudenmukainen sodan ja väkivallan käyttö. Keskustelussa pyrittiin luomaan raameja niille toimille, jotka oikeuttivat väkivallan käytön, ja etenkin luotiin malleja, joissa väkivalta nähtiin oikeutetuksi, kun osapuoli oli itse joutunut hyökkäyksen kohteeksi. (Ehlstain 1992, 264-266.) Perspektiivin muuttuminen rauhasta pois on se läpileikkaava piirre, johon haluan kiinnittää huomiota. Ei tarkasteltu rauhaa itseään, vaan rauhaa ymmärrettynä väkivallan käsitettä vasten tarkasteltuna. Rauha ei elänyt itsenäisenä käsitteenä, vaan väkivallan vastinparina, jossa molemmat heijastivat toisiaan. Tässä tulee huomata *jus post bellum*, eli rauha sodan jälkeen. Keskustelussa ei olla niinkään kiinnitetty huomiota itse oikeudenmukaiseen rauhaan, eli sodan jälkitilanteeseen, kun ollaan keskitytty itse sotaan edeltäneisiin ja sodan aikana tehtyihin toimiin ja vaikutussuhteisiin (Kegley & Raymond 1999, 243). Jos tarkasteltaisiin konfliktia sen valossa mikä takaa oikeudenmukaisen rauhan osapuolet huomioon ottaen jo ennen konfliktia, lähennyttäisiin kenties kirjailijan ajattelua. Ahon tapauksessa kirjailija pyrki löytämään syitä perustella osallistuminen väkivaltaan punaisia vastaan, ja löysi ne oikeudenmukaisuuteen turvautumalla. Punaisten toimeenpanema vallankaappaus Helsingissä antoi motiivin ja perustelut toimia väkivallan puolesta, koska laillista toimeenpanovaltaa vastaan oli hyökätty. Aho liittää täten osallistumisen puolustamisen laillisuuskyseeseen, ja taustalla, kuten on analyysistä käynyt ilmi, vaikutti ohessa voimakas Venäjä-pelko. Turvasiko valkoisten voitto oikeudenmukaisen rauhan osapuolten kesken? Ehkä Ahon halu hylätä *valkoinen virta* osoittaa juuri tätä, ettei saavutettu rauha ollut oikeudenmukainen. Vaikka premissit sotaan lähtöön *ad bellum* ja *in bello* toteutuisivatkin, niin *post bellum* ei niinkään.

Kysymys liittyy yhteiskunnan ja yksilön välisiin suhteisiin. Kuinka tulisi painottaa yksilöllisiä arvoja, kuten koskemattomuutta, yleistäen ne kansainvälisen politiikan raameihin. Samalla tulee ottaa kantaa kysymykseen, millainen rauha on hyväksyttävää rauhaa, ja millaisena yhteiskunnan tila tulee nähdä? Voidaanko kysymyksenasettelu kääntää pääläelleen, ja kysyä mitkä ovat hyvät ja oikeat syyt yhteiskunnan *sisällä* nousta kapinaan, jos kerta on oikeutettuja syitä ja lakeja yhteiskuntien välillä nousta toisiaan vastaan kapinaan? (Vrt. Johnson 1992, 56.) Ahon kannalta kysymyksenasettelun tulee siksi kohdistua kahteen seikkaan: onko oikeutettua puolustaa laillista järjestysvaltaa, ja toisaalta onko oikeutettuja syitä nousta kapinaan laillista järjestysvaltaa vastaan? Kuten helposti havaitaan, kysymys on syvälinen, ja hankala, sillä jos todetaan molempien perustelut oikeaksi, menettää oikeutetun sodan käsite itsessään arvoa, koska se silloin muuttuu

liian yleistettäväksi ja hankalaksi soveltaa.³⁹ Keskiössä ei tästä huolimatta tule pitää teoreettista pohdintaa, vaan keskiössä tulee olla ihmiset, jotka ovat sodan osapuolina. Kasvattaako oikeutettu väkivalta ihmisiin kohdistuvaa väkivaltaa, vai vähentääkö se sitä? Toisaalta onko moraalisesti kantavaa väittää, että väkivallan uhrit ovat perusteltuja, koska ilman väkivaltaa uhriluku olisi ollut suurempi? Voiko oikeutettua sotaa perustella jälkikäteisvaikutuksilla? (Ks. Williams & Caldwell 2006, 310).

Eräs huomio kiinnittyy juuri tulevaisuusaspektiin. Voidaanko toimia perustella hyvällä intentiolla ja tulevaisuuteen vetoamalla? Mitä takeita sille on onnistua, vai tulisiko vääjäämättä etsiä perusteellisempia motiiveja puolustaa sotaa. Tässä suhteessa kehitystä on tapahtunut. Ihmisyyden asema on kasvavissa määrin nousemassa keskiöön⁴⁰, ja muotoilua on ryhdytty hakemaan kuinka valtioiden tulisi olla valmiita estämään kansanmurhien tai kidutuksien tapahtuminen globaalisti ihmisyyteen vetoamalla (Ks. esim. May 2005). Yhdistyneiden Kansakuntien päätöslauselmallaan sallima interventio Libyaan keväällä 2011 tukeutui periaatteeseen suojella siviilejä ja estää kansanmurha. Kun Aho taisteli sisäisesti mikä on merkittävämpää kansan vaatimukset vai oikeudenmukaisuuteen nojaaminen, tulkiten Ahon lopulta ainakin sympatisoineen punaisen puolen vaatimuksia, ja ajatelleen, että ihmisten kärsimyksien lopettaminen yleensä tulee olla ensimmäinen asia joka taataan - tämä sisältää myös sosioekonomisten kärsimysten lopettamisen. Epäilen Ahon keskittyneen ajatuksissaan nimenomaan tulevaisuuden kautta käsitettävään kokonaisvaltaiseen yhteiskunnalliseen rauhaan. Vaikka intentio olisikin hyvä, niin kuin Aho itsekin tuki valkoista Suomea, ei hän kokenut sitä kestäväksi, ja rauhan vaaliminen olisi ehkä sittenkin ollut Ahon kannattamana kestävämpi ratkaisu kuin taistelun ja yhteenoton tie. Ahon esittelemä vetoamus Erkolle ja Ståhlbergille tukee tässä mielessä ajattelua. Vaikka Aho vielä tuolloin ensimmäisten sotaviikkojen aikana oli asettunut valkoisten pyrkimyksien puolelle, vetosi hän toisaalla, että vaikka olikin valinnut puolen, aseellinen yhteentörmäys tulee välttää keinolla millä hyvänsä.

Sodan tematiikka on syvällä kansainvälisen politiikan perusteissa. Muun muassa Hedley Bull väittää sodan olevan yksi viidestä instituutiosta kansainvälisessä yhteisössä (ks. Bull 1977, 127-

39 Harle ottaa problematiikkaan syvemmän kannan islamin tarkastelun kautta. Kun *Jihad* oikeuttaa uskonnon puolustamiseen vääräuskoisia vastaan, oikeuttaa se samalla oikeuden puolustamiseen huonoa hallitsijaa vastaan. (Ks. Enemmän Harle 1991, 82.) Jos hallitsija tai laillinen järjestysvalta on huonoa, oikeuttaako se taisteluun sitä vastaan vaikka se olisikin vaaleilla valittu?

40 Merkittävä alaluku ihmisyyden nostamisessa keskiöön on *rikos ihmisyyttä vastaan* – oikeustermin kehittyminen, joka ensimmäisiä kertoja ilmeni turkkilaisten toimeenpaneman armenialaisten kansanmurhan yhteydessä. (Ks. enemmän Robertson 1999; Vernon 2003.)

161). Sodan legitimoiminen osaksi kansainvälisen politiikan tematiikka antaa tarkastella kansainvälisen oikeuden mahdollisuuksia, joista käsin pyritään luomaan oikeutetun sodankäynnin periaatteita. Keskiössä on, miten taataan ihmisoikeuksien kunnioittaminen, ja mikä on se toimeenpaneva taho, joka sen aktualisoi⁴¹. Millä keinoin ihmisyyden suojeleminen saadaan normatiivisesti hallitseväksi globaalisti? Toisaalta onko universaali ihmisten suojeleminen pätevää, kun se edelleen pitää periaattina rauhan suojelemisen väkivallan keinoin?

Neljä klassista premissiä oikeuttamaan sota ovat: (1) pahuuden rankaisu, (2) viattomien suojeleminen, (3) väryydettyä otetun takaisin ottaminen ja (4) epäoikeutettua hyökkäystä vastaan puolustautuminen. (Johnson 1992, 57.) Aho tapauksessa selvimpiä premissiä vedettäviä seikkoja ovat kohdat 3. ja 4. Hyökkäys oli epäoikeudenmukainen, jos sitä tarkastelee laillisuusperiaatteen kannalta ja menetelmä ottaa valta oli väärä. Kun huomioidaan aiempi pohdinta, onko oikeudenmukaista nousta huonoa hallitsijaa vastaan, asettuvat nämä kohdat astetta hämärämmäksi ja tulkinnan varaisemmaksi. Ottiko kansa jotain väärin, vai oliko sillä oikeus ilmaista kapinansa tällä keinoin? Tulkinnanvaraisuus ja ongelma soveltaa kohtia suoraan todelliseen maailmaan aiheuttavat hämmennystä. Keskustelu näyttää ajautuvan helposti arvojen vastakkain asetteluun, joita on hankala mitata objektiivisesti, tai määrällisesti. Hedley Bull mainitsee, ettei löydy sellaista moraalista mittaria, jota vasten peilata ihmisten kokemia moraalisia tunteita, ja osoittaa niiden välinen paremmuus toisen käsityksen puolesta (Bull 1979, 181). Kun englantilainen sotateoreetikko Liddell-Hart mainitsi sodan tavoitteen olevan parempi rauha (Liddell-Hart 1974, 339), kuvaa se hyvin suhtautumista sotaan. Rauha on hyvin liikkuva käsite, ja sidoksissa poliittisiin voimiin jotka vaikuttavat niin yhteiskuntien sisällä kuin niiden välillä. Tätä korostaa myös Walzer mainitessaan, että vaikka valtioiden väliset konfliktit ovat yleensä olleet tarkastelun kohteena, ovat valtiot itse yleensä ihmisoikeuksien rikkojia niiden suojelejan sijaan (Walzer 2000, xi). Jos Suomen sisällissodan valkoisen puolen tavoitteena sodan edistyessä oli parempi rauha punaisen puolen tai kansanosan kanssa, ei se ainakaan Aho tarkastellen toteutunut. Ehkä järjestysvallan itsensä toimissa esiintyi jotain minkä Aho koki ongelmallisiksi.

Kantavana teemana voisi ajatella, ettei Aho lopulta voinut tukeutua mihinkään sotaan puolustavaan asetelmaan, vaan käsitti rauhan todellakin olevan pysyvä tila, josta ei ole lievennyksiä. Kaikuja tolstoilaisuudesta ja Arvid Järnefeltin ehdottoman väkivallan kieltäytymisestä on havaittavissa, kun rauha näyttää kirjailijalle stabiilina tilana, joka oli itseisarvo, ja ehdoton.

⁴¹ Geras viittaa, ettei valtioihin voi luottaa universaalisti toimeenpanevina voimina, koska hallinnot itse usein sortavat kansalaisiaan. (Geras 1998, 4.)

Ahon problematiikka heijastuu mielestäni Johnsonin mainintaan, että nykyaikaisen sodankäynnin vaikein ongelma on saavuttaa vakaa, varma loppu sille (Johnson 1999, 191). Kun kiistakysymykset nousevat pintaan, tulisi ne ratkaista muilla kuin konfliktin keinoin, sillä konflikti ei vain jätä vanhoja kysymyksiä ratkaisematta, vaan synnyttää samalla uusia kiistojen aiheita⁴². Ahon huolena oli, kuinka välttää konfliktia edes syttymästä, etteivät tuhoavat liekit edes syttyisi. Harrison Wagner kuvasi humanitäärisen intervention ja ihmisyyden suojelemisen velvoitteen kielikuvana, että globaalisti maailmassa tulee olla palokuntia, jotteivat palot saisi yllykettä (Rauchhaus 2009, 877). Kun kansainvälinen yhteisö etsii keinoja ja menetelmiä estää humanitäärisiä katastrofeja syttymästä, löytyy ajatuksellinen yhtymäkohta Ahoon, joka näki, että vaikka ajautuikin tukemaan valkoisia, koki hän sen hyödyttömänä, ja palasi ristiriidat kokeneena takaisin palvomaan rauhan erakkoaan.

42 Tätä teesiä tukee viime vuosien tutkimukset. Humanitäärinen interventio ei välttämättä ole edesauttanut konfliktien ratkeamista vaan on joissain tapauksissa jopa kiihdyttänyt niitä, ja saanut toisissa aikaan ikäviä sivuvaikutuksia. (Ks. Rauchhaus 2009 ja Crawford & Kuperman 2006.)

6. Tiivistelmä ja keskustelua

Työni alussa kysyin kuinka Juhani Ahon väkivallattomuutta korostanut ajattelu kohtasi poliittisen todellisuuden ja sisällisodan 1918? Miten ja miksi jännite pasifismin ja väkivallan käytön välillä tulee esille Ahon tuotannossa? Tutkielmani taustana oli ajatus, että Ahon oli helppo vaatia rauhan ideaalin toteutumista etäältä, mutta todellisuudessa syttynyt ”oma” sota asetti kirjailijan itsensä valitsemaan leirin sotivien osapuolten väliltä. Tutkimuksen pohjana toimi Ahon tuotannon rauhanaatteelliset kulmakivet *Rauhan erakko* ja *Hajamietteitä kapinaviikoilta*, ja näitä tukemaan liitin Ahon muusta tuotannon sen sodan ja rauhan problematiikan kanssa keskustelevat kirjoitukset. Idealistisen pasifismin puolesta esiintyi *Rauhan erakko* ja sisällisodan tuskaisen omakohtaisen tilityksen omasta osallistumisesta välitti päiväkirja *Hajamietteitä kapinaviikoilta*. Tutkielman pääteokset olisi mustavalkoisesti helppo leimata ääripäiksi, mutta tulee huomata rauhan ja sotaan osallistumisen jännitteen kulkeneen myös kirjojen sisällä.

Aineiston analyysissä Ahon rauhanaatteen purkautuminen monikerroksiseksi toisistaan irrallaan oleviksi fragmenteiksi tuli selvästi esille. Kirjailijan rauhanajattelu eli voimakkaasti ja kirkastui hitaasti, mutta vääjäämättä. Aineistosta käy ilmi, että Aho rakentaa vahvat perusteet rauhanidealismiin huipulleen jo ennen sisällissotaa, mutta vasta sisällisota ja taistelu pakotti Ahon tekemään lopullisen valinnan rauhan puolesta. Kirjailijan hallitsevaksi luonteenpiirteeksi on nähtävissä halu kokea kuuluminen useaan paikkaan saman aikaisesti. Nuorena hän haluaa kokea niin kaupunkielämän mukaansatempaavan ja poliittisesti aktiivisen elämän, mutta vastaavasti haikailee kirjeissään takaisin maaseudun rauhaan. Myöhäinen reunamerkinnoissään Algot Untolaa kadehtiva Aho ottaa ensin etäisyyttä konkreettiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja sitten puolustaa valkoista valtaa kuvaten samalla köyhien epäoikeudenmukaisen yhteiskunnallisen ja taloudellisen aseman 1900-luvun alun Suomessa. Kahtiajakoisuus näyttää olleen kirjailijan tulkinnan rikkauden yksi peruste ja se on antanut Aholle motiivin käsitellä eri kansankerroksia yrityksessä yhteentuoda se yhdeksi ja kokonaiseksi. Ahon voimakas Venäjän-pelko esittäytyy analyysissä niin vahvana, että se myöhemmin sumentaa Ahon käsitystä sisällissodan osapuolista Ahon demonisoidessa hetkellisesti punaisen Suomen ihmiset. Ahon ajattelun perustaviksi osioiksi paljastuu vilpitön usko oikeudenmukaisuuteen ja sivistykseen, jota vasten kirjailija lopulta heijastaa rauhanajattelunsa. Ahon rauhan erakko on ihanteille alistainen, ja rauhan ideaali itse saavutetaan tekemällä väsymättä töitä oikeudenmukaisuuden ja sivistyksen ihanteille. Idealismien voimakkuuden puolesta lopulta puhui se, että Aho hylkäsi valitsemansa puolen ennen valkoisten

voitonmarssia Helsingissä huomattessaan oman virheellisen tuomionsa.

Ahon rauhanajattelu pohjautuu rauhanaatteen aatehistoriaan, ja se keskustelee monipuolisemmin rauhan ja sodan suhteesta kuin vertaamaani Pentti Airaksen Fredrik Suuren suoraviivainen ajattelu. Ahon rauhanajattelun rikkaus on sen pirstaleisuus, syvyys ja se, että Aho myöntää kokemansa jännitteen monimutkaisuuden. Kirjailija itse kyseenalaistaa omat näkemyksensä, ja on valmis hylkäämään ne heti, jos ja kun ne eivät palvele rauhan erakon seuraamista. Oikeutetun sodankäynnin teoreettinen keskustelu tukee Ahon poikkeavaa rauhanajattelun ymmärtämistä, ja selkeyttää Ahon ajattelun ristiriitojen purkamista kokonaisuuksiksi. Aho ottaa esimerkillään kantaa kansainvälisen politiikan perustavimpiin kysymyksiin: kysymyksiin sodasta ja rauhasta. Tutkimalla Ahoa rauhanajattelun syvyys tulee poikkeuksellisessa kontekstissa esiin – kirjallisuudessa. Aho-tutkimuksen koen osoittaneen kuinka esteettisellä tulkinnalla saadaan vaihtoehtoinen ja rikas näkökulma tieteenalan perusteisiin. Estetiikka voidaan ottaa osaksi kansainvälisen politiikan tutkimusta ja sen tuoma rinnakkainen ymmärrys historian tapahtumainkulusta antaa avoimen ja vaihtoehtoja sisältävän kuvan historiallisista tapahtumista.

Juhani Ahoa tarkastelemalla rauhan problematiikan syvyys ja haasteet tulevat kirjailijan oman elämän, esimerkin ja tuotannon kautta kokoavasti esiin. On eri asia teoretisoida rauhaa kuin ottaa osaa sen luomiseksi vaadittavaan osallistumiseen. Esteettisen tulkinnan kautta olen pyrkinyt avaamaan Ahon aikaa ja hänen rauhan tarinaansa rauhantutkimuksen perinteestä käsin. Esteettisen kirjallisuuden tulkinnan kautta on tutkimus pyrkinyt tuomaan uutta näkökulmaa rauhanajattelun ymmärtämiseen. Se mitä representoidaan maailmassa saa kirjallisessa muodossa analyyttisen ja pohdiskelevan sävyn, ja estetiikka on omiaan kurkistamaan tuon ymmärryksen esiripun taakse. Kuinka voimme saavuttaa tietoa representoidusta, ja miksi ajattelemme niin kuin ajattelemme menneistä tapahtumista? Esteettisen ymmärryksen kautta uskallamme alati kysyä uudelleen lähtökohtiamme kansainvälisen politiikan tutkimuksessa, ja toisaalta ehkä kurkistaa kirjallisuuden kautta sinne, minne ei olla rohjettu tai satuttu vielä menemään. Vaikkei taide julistaisi itse itseään poliittiseksi, on se usein yhteiskunnallisia asioita huomioidessaan väistämättä poliittista. Taiteen ei tarvitse olla Picasson *Guernicaan* vertautuva suoraan kantaa ottava poliittinen teos vaan yhteiskunnassa toimiessaan se keskustelee usein vähäpätöisin reunahuomautuksin.

Rauhantutkimuksellisesti Juhani Ahon kirjallinen tuotanto on vertaansa vailla. Kirjojen monipuolisuus ja kerronnan syvyys tuovat esiin Ahon ympäristöä ja aikansa Suomea. Vaikka Aho

itse jätti julkisen elämän ja käytännössä aktiivisen kaunokirjallisuuden sodan seurauksena vetäytyen omiin oloihinsa, on *Rauhan erakon* ja *Hajamietteitä kapinaviikoilta* kirjojen keskinäinen jännite tutkimuksellisesti ainutkertainen. Näen Aho-tutkimuksen koskettavan kolmea keskenään keskustelevaa tasoa: rauhan, sodan ja idealismin käsitteitä. Rauha ja sota ovat helpommin havaittavia käsitteitä kuin rauhanusko tai -idealismi. Kun yhteiskunta voi tosiasiallisesti olla fyysisesti sodassa tai rauhan tilassa, niin se missä tuon rajan hämärtyessä taistellaan on idealismi. Idealismin tapa olla teoreettisesti maailmaa jäsentävä ja tulkitseva on kiehtova. Vaikka ensimmäinen maailmansota oli jo faktuaalisesti käynnistynyt ennen *Rauhan erakon* kirjoittamista, siirsi Aho kuitenkin uskonsa ja toiveensa rauhantilaan, ikään kuin uskomalla tulevaisuuteen. *Hajamietteitä kapinaviikoilta* puolestaan kuvaa Ahon rauhanuskon etsivän uutta tilaa missä toimia ja uutta kiinnekohtaa nähdä oikeutettu sota osana omaa uskoa omien tavoitteiden puolesta. Sekin lopulta osoittautuu ristiriitaiseksi, ja Aho sivuuttaa oman osallistumisensa tuomiten sen virheelliseksi. Ahon puntaroidessa valintojaan vain aito idealismi oli hänelle lopulta kestävä. Oikeutettua sodankäyntiä ei Aholle ollut, vaan rauha oli itsessään tinkimätön arvo. Aho ei missään vaiheessa jättänyt rauhan erakkoaan, eikä erakko Ahoa. Tulipa hän lopulta itsekin taistelunsa jälkeen sellaiseksi.

Maailmankirjallisuus tarjoaa kansainvälisen politiikan teorioille ja tulkinnoille uskomattoman laajan mosaiikin (Sheeran 2007, 26), jossa testata omia päätelmiä ja oletuksien logiikkaa. Esteettisen ja kulttuurisen materiaalin analysoiminen luo tilaa tulkita uudelleen vanhaa, mutta vapauttaa samalla tulkintaa tulevasta. Kun ymmärretään teorioiden liikkuvuus ja vaihtoehtoisten mallien ja ulostulojen mahdollisuus perinteisten kansainvälisen politiikan teorioiden rinnalla, annetaan itse tutkimuksen kohteelle tilaa esittäytyä sen kaikessa mitassa. Tutkielmani ottaa kantaa poikkitieteellisen metodologian puolesta. Esteettisen kansainvälisen politiikan ja aatehistoriallisen taustan yhdistelmällä ymmärrämme yksittäisen rauhanajattelijan ajattelun rakennetta syvemältä ja ajattelun ristiriitaisuus on helpommin hallittavissa. Miksi emme ottaisi haastetta vastaan, kun esteettinen kulttuuri joka tapauksessa on osa päivittäistä elämäämme niin kansainvälisen politiikan opiskelijoina, tutkijoina kuin omaan yhteisöömme kuuluvina kansalaisina? Kirjallisuus tarjoaa tutkimuksellisesti kohtia, joihin meidän tulisi ehkä kiinnittää huomiota. Niin Gramsci (1971) kuin Noam Chomsky (1988) ovat väittäneet, että kirjallisuus saattaa tietoomme niitä pieniä asioita ja askeleita, joita suuri yleisö seuraa. Ahon ajattelua seuraamalla eteen piirtyy monikerroksinen äärilaitoja yhteensovittava kuva

rauhanajattelun mahdollisuuksista ja ristiriitaisuuksista, joka lakkaamatta punnitsee ja kysyy ajattomia ideaalin varjelemisen/itse osallistumisen kysymyksiä.

Lähdeluettelo

Primääriaineisto

Aho, Antti J. (1951), *Juhani Aho. Elämä ja teokset*. Porvoo.

Aho, Juhani (1886), *Hellmanin herra. Esimerkin vuoksi*. Jyväskylä.

Aho, Juhani (1909), *Katajainen kansani*. Porvoo.

Aho, Juhani (1914), *Omatunto*. Helsinki: Otava.

Aho, Juhani (1916), *Rauhan erakko*. Helsinki, Otava. (Kirjasta käytetty lyhenne RE.)

Aho, Juhani (1947). *Panu*. 12. painos. Porvoo&Helsinki: WSOY. (1. painos 1897.)

Aho, Juhani (1951), *Kootut teokset*. 1-10. Porvoo&Helsinki.

Aho, Juhani (1951), *Lastuja 1-3*. Kootut teokset 4, Porvoo. (Kirjasta käytetty lyhenne LA.)

Aho, Juhani (1952), *Kootut teokset 6*. Porvoo&Helsinki: WSOY. (Kirjasta käytetty lyhenne KT 6.)

Aho, Juhani (1952), *Minkä mitäkin Tirolista*. Kootut teokset 5, Porvoo.

Aho, Juhani (1961), *Hajamietteitä kapinaviikoilta*. Porvoo: WSOY. (1. painos ilmestyi kolmena osana 1918-1919; kirjasta käytetty lyhenne HK.)

Aho, Juhani (1961), "Kirjeitä vuosilta 1877-1921". Teoksessa Aho, Antti J., *Kootut Teokset. Täydennysosa 3*. Porvoo: WSOY. (Kirjasta käytetty lyhenne KV.)

Aho, Juhani (1961), *Kootut teokset*. Täydennysosat. 1-3. Porvoo.

Aho, Juhani (1984), *Muistatko?* Hämeenlinna: Karisto Oy. (1. painos 1920; kirjasta käytetty lyhenne MU.)

Aho, Juhani (1985), *Juhani Aho. 1*. Toimittanut Juhani Niemi. Espoo: Weilin + Göös. (Kirjasta käytetty lyhenne JA 1.)

Aho, Juhani (1985), *Juhani Aho. 2*. Toimittanut Juhani Niemi. Espoo: Weilin + Göös. (Kirjasta käytetty lyhenne JA 2.)

Aho, Juhani (1986), *Juhani Ahon kirjeitä*. Toimittanut Juhani Niemi. Helsinki: Painokaari Oy.

Aho, Juhani (2006), *Kevät ja takatalvi*. Jyväskylä: Gummerus. (1. painos 1906.)

Aho, Juhani (2008), *Lohilastuja ja kalakaskuja*. Hämeenlinna: Karisto Oy. (1. painos 1921; kirjasta käytetty lyhenne LK.)

Sanoma- ja aikakauslehdet

Aho, Juhani, "Realistisesta kirjallisuudesta sananen". *Kaiku* 23.12.1885.

Aho, Juhani (1893a), "Imatra sähkövaloissa". *Päivälehti* 8.1.1893.

Aho, Juhani (1893b), "Imatra sähkövaloissa". *Uusi Kuvalehti* 25/1893.

Aho, Juhani, "Rauhan aate". *Päivälehti* 31.8.1898.

Painamattomat lähteet

Aho, Antti J., paperit Juhani Ahon elämäkertaa varten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa.

Aho, Juhani, kirje Jalmari Jäntille Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa.

Aho, Juhani, mikrofilmatut käsikirjoitukset Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa, mikrofilmirullat (MF) 29-47.

Kirjallisuus

Adorno, Theodor W. (1973), *Jargon der Eigentlichen*. 2. painos. Frankfurt: Suhrkamp.

Adorno, Theodor W. (1992), "Commitment". Teoksessa Harrison, C. & P. Wood (toim.), *Art in Theory 1900-1990: An Anthology of Changing Ideas*. Oxford: Blackwell.

Airas, Pentti (1981), *Sodan ja rauhan motiivit*. Kuusamo: Koillissanomat Oy.

Alker, Hayward R. (1996), *Rediscoveries, and reformulations. Humanistic methodologies for international studies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Andersson, Benedict (1991), *Imagined Communities: Reflections On the Origins and Spread of Nationalism*. London & New York: Verso.

Barzun, Jacques (1958), *Darwin, Marx, Wagner: Critique of a heritage*. New York.

Beyer, Peter (1994), *Religion and Globalization*. London: Sage Publications.

- Bleiker, Roland (2001), "Forget IR Theory". Teoksessa Chan Stephen & Peter Mandaville & Roland Bleiker (toim.), *The Zen of International Relations. IR Theory from East to West*. Basingstoke: Palgrave.
- Bleiker, Roland (2001), "The Aesthetic Turn in International Political Theory", *Millenium: Journal of International Studies*. Vol. 30, No. 3, 509-533.
- Bleiker, Roland (2003), "Learning from Art: A Reply to Holden's 'World Literature and World Politics'", *Global Society* Vol. 17, No. 4, 415-428.
- Bleiker, Roland (2009), *Aesthetics and world politics*. Basingstoke: Palgrave.
- Bull, Hedley (1977), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.
- Bull, Hedley (1979), "Natural Law and International Relations". *British Journal of International Studies*, Vol. 5, No. 2, 171-181.
- Bull, Hedley (2000), "The Groatian Conception of International Society". Teoksessa Aldersson, K. & A. Hurrell (toim.), *Hedley Bull on International Society*. Basingstoke: Macmillan.
- Castrén, Gunnar (1958), "*Forellbröderna*" Juhani Aho och Conrad Rosenlew – Humanister och humaniora. Helsinki.
- Chomsky, Noam (1988), *The Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Coker, Christopher (1989), *Reflections on American Foreign Policy since 1945*. London: Pinter and Spiers.
- Coker, Christopher (1994), *War and the 20th Century: A Study of War and Modern Concioussness*. London & Washington: Brassey's.
- Coker, Christopher (1998a), *War and Illeberal Concioussness*. Boulder: Westview Press.
- Coker, Christopher (1998b), *Twilight of the West*. Boulder: Westview Press.
- Coker, Christopher (2001), *Humane Warfare*. London & New York: Routledge.
- Collingwood, Robin George (1939), *An Autobiography*. Oxford.
- Cox, Michael (2002), "American Power Before and After 11 September". *International Affairs*, vol

78, No. 2, 261-276.

Crawford, Timothy W. & Alan Kuperman (toim.) (2006), *Gambling on humanitarian intervention: Moral Hazard, Rebellion, and Internal War*. New York: Routledge.

Danchev, Alex & Debbie Lisle (2009), "Introduction: Art, Politics, Purpose". *Review of International Studies*, Vol. 35, No. 4, 775-780.

Der Derian, James (1989), "The Boundaries of Knowledge and Power in International Relations". Teoksessa Der Derian, James & Michael J. Shapiro (toim.), *International/Intertextual Relations. Postmodern Readings of World Politics*. New York: Lexington Books.

Der Derian, James (2001), *Virtuos War. Mapping the Military-Industrial-Media-Entertainment Network*. Boulder: Westview Press.

Eagleton, Terry (1983), *Literary Theory. An Introduction*. Oxford: Basil Blackwell.

Eckermann, Johann P. (1930), *Conversations with Goethe*. London & New York: J. M. Dent & E. P. Dutton.

Ehlstain, Jean Bethke (1992), "Reflections on War and Political Discourse: Realism, Just War and Feminism in a Nuclear Age". Teoksessa Ehlstain, Jean Bethke (toim.), *Just War Theory*. New York: New York University Press.

Ehrlund, Laura (1936), *Sensuuri ja Juhani Ahon 'Rauhan erakko'*. Virittäjä.

Gadamer, Hans-George (1999), *Truth and Method*. 2. painos. New York: Continuum.

Geras, Norman (1998), *The Contract of Mutual Indifference*. London: Verso.

Girling, John (2006), *Emotion and Reason in Social Change: Insights from Fiction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gramsci, Antonio (1971), *Selections from the prison notebooks*. New York: International Publishers.

Harle, Vilho (1987), "Ydinsodan jälkeisen yhteiskunnan kuvitelmat". *Rauhantutkimus* 3, No. 1, 46-66.

Harle, Vilho (1991), *Hyvä, Paha, Ystävä, Vihollinen*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Harle, Vilho (1998), *Ideas of Social Order in the Ancient World*. Westport: Greenwood Press.

- Harle, Vilho (2003), "Onko geopolitiikka kriittistä tiedettä?". Teoksessa Harle, Vilho & Sami Moisio (toim.), *Muuttuva geopolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heidegger, Martin (1993), "The Question Concerning Technology". Teoksessa Krell, D. F. (toim.), *Basic Writings*. New York: Harper Collins.
- Hämäläinen-Forslund, Pirjo (1999), *Elisabethin romaani. Järnefeltin perheen pietarilainen tausta*. Helsinki: WSOY.
- Holden, Gerard (2003), "World Literature and World Politics: In Search of a Research Agenda". *Global Society*, Vol 17, No. 3, 229-252.
- Holden, Gerard (2010), "World Politics, World Literature, World Cinema". *Global Society*, vol. 24, No. 3, 381-400.
- Hyrkkänen, Markku (1984), *Aatehistoriallisesta metodista*. Historiatieteen laitoksen julkaisuja 10. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- Häkli, Pekka (1955), *Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa*. Porvoo: WSOY.
- Ignatieff, Michael (1998), *The Warrior's Honor: Ethnic War and the Modern Conscience*. London: Random House.
- Ignatieff, Michael (2000), *Virtual War: Kosovo and Beyond*. New York: Metropolitan Books.
- Jabri, Vivienne (1996), *Discourses on Violence. Conflict Analysis Reconsidered*. Manchester: Manchester University Press.
- Johnson, James Turner (1992), "Threats, Values and Defense: Does the Defense of Values Remain a Moral Possibility?". Teoksessa Ehlstain, Jean Bethke (toim.), *Just War Theory*. New York: New York University Press.
- Johnson, James Turner (1999), *Morality and Contemporary Warfare*. New Haven: Yale University Press.
- Jotuni, Maria (1980), *Novelleja ja muuta proosaa*. Keuruu.
- Järnefelt, Arvid (1917), *Kirkkopuheet*. Helsinki.
- Järnefelt, Arvid (1930), "Vähän lisää Juhani Ahosta ja vähän itsestänikin". *Nuori Suomi* 40. Helsinki.

- Kegley, Charles W. & Gregory A. Raymond (1999), *How Nations Make Peace*. New York: St. Martin's/Worth.
- King, Gary & Robert O. Keohane & Sidney Verba (1994), *Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press.
- Kopponen, Tapio (1975), *Järnefeltien koulu*. Tutkimus Elisabeth Järnefeltin ylioppilassalongin ja kirjallisen koulun synnystä, tehtävästä ja merkityksestä. Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaatintutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kopponen, Tapio (1985), *Järnefeltien koulu – Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla*. Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Koskela, Lasse (1990), *Suomalaisia kirjailijoita Jöns Boddesta Hannu Ahoon*. Tammi.
- Koskenniemi, V. A. (1955), *Vuosisadan alun ylioppilas – kootut teokset 4*. Porvoo.
- Liddell-Hart, B. H. (1974), *Strategy*. 2. painos. New York: Praeger Publishers.
- Lopes, Dominic (1996), *Understanding Pictures*. Oxford: Oxford University Press.
- May, Larry (2005), *Crimes against Humanity: A Normative Account*. New York: Cambridge University Press.
- May, Larry (2007), "The International Community, Solidarity, and the Duty to Aid". *Journal of Social Philosophy*, Vol. 38, No. 1, 185-203.
- Mills, C. Wright (1959), *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Moisio, Sami (2003), "Geopolitiikka kamppailuna". Teoksessa Harle, Vilho & Sami Moisio (toim.), *Muuttuva geopolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nexon, Daniel H. & Iver B. Neumann (toim.) (2006), *Harry Potter and international relations*. Lanham (Md.): Rowman & Littlefield.
- Niemi, Juhani (1980), *Kullervosta rauhan erakkoon: Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismiin sukupolveen*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Niemi, Juhani (1985), *Juhani Aho*. Pieksämäki: Sisälähetysseura kirjapaino Raamattutalo.
- Niemi, Juhani (1988), *Lammas ja vuohipukki*. Hämeenlinna: Karisto Oy.

- Niemi, Juhani (1991), *Kirjojen takaa*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Niemi, Juhani (1993), *Sanan vallasta vallan sanoihin. Esseitä kirjallisuuden ja politiikan kohtaamisesta*. Helsinki: Kirjastopalvely Oy.
- Niemi, Juhani (2005), *Arvid Järnefelt – Kirjailija ajassa ja ikuisuudessa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Nussbaum, Martha (1990), *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Palonen, Kari (1985), *Politics als Handlungsbegriff. Horizonwandel des Politikbegriffs in Deutschland 1890-1933*. Commentationes Scientiarum Socialium 28/1985. Societas Scientiarum Fennica. The Finnish Society of Sciences and Letters. Helsinki.
- Palonen, Kari (1988), *Tekstistä politiikkaan. Johdatus tulkintataitoon*. Hämeenlinna: Vastapaino.
- Prozorov, Sergei (2009) *The Ethics of Postcommunism: History and Social Praxis in Russia*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ranci re, Jacques (2004), *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*. London: Continuum.
- Rapoport, Anatol (1960), *Fights, Games and Debates*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Rauchhaus, Robert (2009), "Principal Agent Problems in Humanitarian Intervention: Moral Hazards, Adverse Selection, and the Commitment Dilemma". *International Studies Quarterly*, Vol. 43, No. 4, 871-884.
- Robertson, Geoffrey (1999), *Crimes against Humanity*. London: Allen Lane.
- Roininen, Aimo (1993), *Kirja liikkeess . Kirjallisuus instituutiona vanhassa tyv enliikkeess  (1895-1918)*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 600. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rytk onen, Alli (1946), "P iv lehden ulkonaiset puitteet ja kirjalliset profiilit". *P iv lehden historia* 2. Helsinki.
- Sartre, Jean-Paul (1972), *What is Literature*. Paris: Gallimard.

- Scarry, Elaine (1994), *Resisting Representation*. New York: Oxford University Press.
- Shapiro, Michael J. (1984), "Literary Production as a Politicizing Practice". Teoksessa Shapiro, Michael J. (toim.), *Language and Politics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Shapiro, Michael J. (1989a), "Textualizing Global Politics". Teoksessa Der Derian, James & Michael J. Shapiro (toim.), *Intertextual/International Relations*. New York: Lexington Books.
- Shapiro, Michael J. (1989b), "Representing world politics: The sport/war intertext". Teoksessa Der Derian, James & Michael Shapiro (toim.), *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. Lexington, Mass: Lexington Books.
- Shapiro, Michael J. (1990), "Language and Power: The Geneological Perspective". Teoksessa Hänninen, Sakari & Kari (toim.), *Texts, Contents, Concepts. Studies on Politics and Power in Language*. Jyväskylä: The Finnish Political Science Association.
- Shapiro, Michael J. (1992a), *The Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography and Policy Analysis*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Shapiro, Michael J. (1992b), *Reading the postmodern polity. Political theory as textual practice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sheeran, Paul (2007), *Literature and International Relations: Stories in the Art of Diplomacy*. Cornwall: Ashgate.
- Sillaots, M. (1945), *Romain Rolland. Totuuden ja ihmisyyden esitaistelija*. Porvoo.
- Sirviö, Heikki (2006), *Erlaisia sotajuttuja: Kirjallisuus politiikkana, ironia metanäkökulmana Veikko Huovisen teksteissä*. Pro gradu. Tampere: Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitos.
- Sirviö, Heikki (2010), "Roistovaltioita, fasisteja ja rauhanpuolustajia", teoksessa Harle, Vilho (toim.), *Näkökulmia kansainvälisen politiikan tutkimukseen*. Tampere: Kopio Niini Finland Oy.
- Strong, Tracy B. (1984), "Language and Nihilism: Nietzsche's Critique of Epistemology". Teoksessa Shapiro, Michael J. (toim.), *Language and Politics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sylvester, Christine (2001), "Art, abstraction and international politics", *Millenium: Journal of International Studies*, Vol. 30, No. 3, 535-554.
- Sylvester, Christine (2009), *Art/Museums: International Relations Where We Least Expect It*.

London & Boulder: Paradigm.

Vernon, Richard (2003), "What is Crime against Humanity?". *Journal of Political Philosophy*, Vol. 10, No. 3, 231-249.

Walzer, Michael (2000), *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. 3. painos. New York: Basic Books.

Weber, Cynthia (2001), *International Relations Theory. A Critical Introduction*. London: Routledge.

Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

White, Hayden (1987), *The content of the form: Narrative discourse and historical representation*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Whitebrook, Maureen (toim.) (1992), *Reading political stories: Representations of Politics in Novels and Pictures*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Whitebrook, Maureen (2001), *Identity, narrative and politics*. London: Routledge.

Wight, Martin (1991), teoksessa Wight, Gabriele & Brian Porter (toim.), *International Theory: The Three Traditions*. Leicester&London: Leicester University Press for the Royal Institute of International Affairs.

Williams, Robert E. & Dan Caldwell (2006), "Jus Post Bellum: Just War Theory and the Principles of Just Peace". *International Studies Perspectives*, Vol. 7, No. 4, 309-320.

Wood, Michael (2005), *Literature and the taste of knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ylikangas, Heikki (1990), *Arvid Järnefeltin ja hänen seuraajiansa valinnan taustaa – Mennyt meissä*. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi. Helsinki: WSOY.